

સ્વામિનારાયણ ચિંતન

સંપ્રદાયનો સર્વાંગી વિકાસ કરતું શ્રી સ્વા. મંદિર - સરદારનું મુખપત્ર

શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય દ્વારા અયોજીત
કીર્તન સંગીત - લોકસાહિત્ય - સંતવાણી - હાસ્ય
તથા ગૌરવવંતા ગુજરાતની સામાજિક પ્રતિભાઓની

રત્નાકર

સન્માન સમારોહ

વડોદરા

ચતુર્થ
રત્નાકર
સન્માન સમારોહ
વડોદરા

વડોદરા શહેરને આંગણે શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય દ્વારા પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અરેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. ભાવિઆચાર્ય શ્રી નુગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા યુવા વૈષ્ણવાચાર્ય પ.પૂ. શ્રી વ્રજરાજકુમારજી મહોદયશ્રીના દિવ્ય સાનિધ્યમાં પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે યોજાયેલ કીર્તન સંગીત - લોકસાહિત્ય - સંતવાણી - હાસ્ય તથા ગૌરવવંતા ગુજરાતની સામાજિક પ્રતિભાઓ ચતુર્થ 'રત્નાકર સન્માન સમારોહ' (તા. ૨૦-૫-૧૬)

કીર્તન સંગીત રત્નાકર - પ.ભ. શ્રી વિનોદ પટેલ

લોકસાહિત્ય રત્નાકર - શ્રી જીનુદાદ ગઢવી

સંતવાણી રત્નાકર - શ્રી ઓસમાણ મીર

હાસ્ય રત્નાકર - શ્રી ધનશ્યામ લાખાણી

હાસ્યકવિ રત્નાકર - શ્રી સાંઈરામ ઢવે

રત્નાકર કાર્યક્રમ સંચાલન - શ્રી હરદેવ આહિર

વડોદરા શહેરને આંગણે શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય દ્વારા પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. ભાવિઆચાર્ય શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. શ્રી પ્રજારાજકુમારજી મહોદયશ્રીના દિવ્ય સાનિધ્યમાં યોજાયેલ ગૌરવવંતા ગુજરાતની વિધિવિધ પ્રતિભાનો ચતુર્થ 'રત્નાકર સન્માન સમારોહ' (તા. ૨૦-૫-૧૯)

૧. લેખન રત્નાકર' શ્રી પ્રણવ પંડ્યા ૨. વિદ્યાવાચસ્પતિ રત્નાકર શ્રી વાચસ્પતિ મિશ્રાજી ૩. ચિત્રકલા રત્નાકર શ્રી નવીન સોની ૪. સમાજ નેતૃત્વ રત્નાકર શ્રી રમેશભાઈ ધડુક ૫. સમાજસેવા રત્નાકર પદ્મશ્રી સુપ્રતો દાસ ૬. ઉદ્યોગ રત્નાકર શ્રી અરવિંદભાઈ મહેતા ૭. સ્વર સાધના રત્નાકર શ્રી હરિકાંત સેવક (શાસ્ત્રીય ગાયક) ૮. સંગીત રત્નાકર શ્રી શૈલેષ-ઉત્પલ (સંગીતકાર) ૯. ધન્યંતરી રત્નાકર ડો. શ્રી વિરેન્દ્રસિંહ ચોડણ ૧૦. નૃત્ય રત્નાકર ડો. પંડિત શ્રી જગદીશ ગાંગાણી ૧૧. કર્મકાંડ રત્નાકર શાસ્ત્રી શ્રી કોશિકભાઈ ૧૨. શ્રેષ્ઠ પ્રિન્ટર્વક રત્નાકર શ્રી નવીનભાઈ ક્રેટડીયા (યુ-વાર્ધન) ૧૩. સંગીતવાદ્ય (ઢોલક) રત્નાકર મીર હાજી રમકડું ૧૪. સંગીતવાદ્ય (મંજરા) રત્નાકર શ્રી મૂળદાસ બાપુ દુધરેજિયા ૧૫. સંગીતવાદ્ય (બેન્જો) રત્નાકર ઉસ્તાદ મુનિરખાં.

નૂતન હરિમંદિર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
મહોત્સવ - પ્રેમપરા

જૂનાગઢ પ્રદેશના પ્રેમપરા (તા. વિસાવદર) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૪ થી ૮-૫-૨૦૧૭)

નૂતન હરિમંદિર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
મહોત્સવ - ચાંપરડા

જૂનાગઢ પ્રદેશના ચાંપરડા (તા. વિસાવદર) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૬ થી ૧૦-૫-૨૦૧૭)

મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
ભાક્ષી ભંડારીયા

જૂનાગઢ પ્રદેશના ભાક્ષી ભંડારીયા ખાતે શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર તથા શ્રીરામજી મંદિરમાં પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
દેદરડા

ગઢડા પ્રદેશના દેદરડા ગામને આંગણે શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરમાં ઠાકોરજીની પ્રતિષ્ઠા કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
ચાંદગઢ

જૂનાગઢ પ્રદેશના ચાંદગઢ ગામને આંગણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી દુધેશ્વર મહાદેવ શિવાલયમાં પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
નાના મુંજીયાસર

જૂનાગઢ પ્રદેશના નાના મુંજીયાસર ગામને આંગણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી રામજી મંદિર તથા શિવાલયમાં પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

૯ નોંધ : શ્રી સ્વામિનારાયણ મહોત્સવ રત્નાકર સમારોહ- વડોદરાનો વિશેષ અહેવાલ આગામી જૂન માસના અંકમાં આપવામાં આવશે. ૯

સ્વામિનારાયણ ચિંતન

પ્રયોજક :

પૂ. સ.ગુ. સ્વામી

શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

વર્ષ : ૫ | અંક : ૪ |

તારીખ : ૨૦ મે, ૨૦૧૭

: પ્રસિદ્ધ કર્તા :

શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયસ્ય શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ
પીઠસ્થાન સંસ્થાન - વડતાલ વતી

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરદાર

: પ્રકાશક / માલિક / તંત્રી :

સાધુ પતિતપાવનદાસજી

: સંપાદક :

સ્વામી આનંદસ્વરૂપદાસજી (વેદાંતાચાર્ય)

: લેખન / સંકલન :

સાધુ અમૃતસ્વરૂપદાસજી

ગુરુ : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

: લવાજમ દર :

બે વર્ષ : રૂ. ૧૬૦/-

પંચવાર્ષિક : રૂ. ૭૫૦/- • પચ્ચીસ વર્ષ : રૂ. ૭૫૦/-

પરદેશમાં લવાજમ : \$ 200 U.S.A., £ 125 U.K.

સંપ્રદાયનો સર્વાંગી વિકાસ કરતું શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર
સરદારનું રજિસ્ટર્ડ મુખપત્ર ઈ.સ. ૨૦૦૫ના જૂન માસથી
પ્રારંભાયેલું, દર માસની ૨૦ તારીખે પ્રકાશિત થતું,
આપના સમગ્ર કુટુંબ-પરિવારમાં આનંદ અને સંસ્કારની
સૌરભ પ્રસરાવે અને જીવનનું અનંદ
વડતર કરતું સામયિક.

: લવાજમદર અંગે ગ્રાહક પત્ર ત્યાવહાર :

‘ચિંતન કાર્યાલય’

શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર - સરદાર

તા.જ. રાજકોટ - ૩૬૦૦૨૫ ફો.નં. ૦૨૮૧ - ૨૭૮૧૨૧૧

Visit us : www.sardharkatha.net

www.swaminarayanvadalgadi.org

E-mail : chintansardhar@yahoo.in

sardharmandir@gmail.com

ભાગ્યશાળી સંસ્કારી નગરી વડોદરા...

વડોદરાનગરી એ જ ભાગ્યશાળી ભોમકા છે કે જેના ઉપર પરબ્રહ્મ
પરમાત્મા ભગવાન શ્રીહરિના પદપંકજ અંકિત થયા...!!! આ એ જ
પુણ્યશાળી કાનમપ્રદેશની ભૂમિ છે કે, જ્યાં સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી
સ્વામિનારાયણ નીલકંઠવર્ણી સ્વરૂપે તેમજ રાજાધિરાજ સ્વરૂપે પોતાના
સ્થાને સ્થાપિત બંને આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ તથા શ્રી
અયોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ સંગે પધારી પોતાના પદરજથી પવિત્ર કરેલ
તેમજ સ.ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી આદિક નંદસંતોએ અહીં નિવાસ કરી
સત્સંગમાં સંસ્કારનું સિંચન કર્યું છે તથા સ.ગુ. શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામીએ
વિદ્વાનોની સભામાં શાસ્ત્રાર્થ કરી ‘શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય’નો ધ્વજ
લહેરાવ્યો હતો.

અનુક્રમણિકા

૦૬

ઈતિહાસના પાને
ઐતિહાસિક નગર વડોદરા શહેર

૧૧

ઐતિહાસિક વડોદરા નગરી અને
ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ

૧૪

વડોદરા-કાનમપ્રદેશમાં શ્રી નીલકંઠવર્ણી સ્વરૂપે
સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ

૨૧

વડોદરામાં શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો
દિગ્વિજય સભા - ૧

૨૯

સત્સંગ સમાચાર પત્રિકા

લક્ષ્ય ટી.વી. ચેનલ દ્વારા

સમગ્ર ગુજરાતમાં ઘેર બેઠા આપ માણો...

હમારા
લક્ષ્ય

વિશ્વ કા કલ્યાણ હો...

પૂ. પૂ. ૧૦૮

શ્રી ૫મકુળ ગુરુદેવશિ
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજસ્ત્રીની

દિવ્ય અમૃતવાણી

સમય : દરરોજ

પૂ. સ.ગુ. સ્વામી

શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના શ્રીમુખે

સત્સંગ કથાપારાયાણ

સમય : દરરોજ રાત્રે ૮.૦૦ થી ૧૧.૦૦

પૂ. સ્વામી

શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજીના શ્રીમુખે

સત્સંગ કથામૃત

સમય : દરરોજ સવારે ૬.૦૦ થી ૭.૦૦

ઈતિહાસના પાને “ઐતિહાસિક નગર વડોદરા શહેર”

લેખક : સાધુ અમૃતરવરૂપદાસજી
ગુરુ : પ્ર. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

વડોદરા શહેર ભારત દેશના પશ્ચિમ ભાગમાં આવેલા ગુજરાત રાજ્યના મધ્ય ભાગમાં આવેલું અને વિશ્વામિત્રી નદીને કિનારે વસેલું નગર છે. તેનું જુનું નામ ‘વટપદ્ર’ છે. વડોદરાનું નામ સંસ્કૃત શબ્દ ‘વટસ્ય ઉદરે’ ઉપરથી ઉતરી આવ્યું હોવાનું પણ માનવામાં આવે છે. વિશ્વામિત્રી નદીને કિનારે ઘણા વડના ઝાડ હોવાથી, વડ હેઠળ વિકસેલું શહેર ‘વટસ્ય ઉદરે’ કાળક્રમે અપભ્રંશ થતાં થતાં ‘વડોદરા’ થઈ ગયું છે. અંગ્રેજીમાં લોકો આ શહેરને ‘ભરોડા’ નામથી પણ કહે છે. આ નગર ગાયકવાડ વંશના મરાઠા રાજ્યનું પાટનગર હતું. ગુજરાતના તમામ શહેરો પૈકી વડોદરામાં મરાઠીઓનો સૌથી મોટો સમુદાય આજે પણ જોવા મળે છે.

વડોદરા ગુજરાત રાજ્યનું મહત્વનું ઔદ્યોગિક કેન્દ્ર પણ છે. જેમાં પેટ્રોકેમિકલ્સ, રાસાયણિક, ટેક્સટાઈલ્સ તથા ઈજનેરી ઉદ્યોગોનો સમાવેશ થાય છે. ગુજરાતના મોટા શૈક્ષણિક કેન્દ્રોમાંનું એક ‘મહારાજા સયાજીરાવ વિશ્વ વિદ્યાલય’ વડોદરામાં આવેલું છે. મહારાજા સયાજીરાવ વિશ્વ વિદ્યાલયની ફાઈન આર્ટ્સ કોલેજ, સોશિયલ વર્ક ફેકલ્ટી તથા ઈજનેરી કોલેજ વિશ્વ વિખ્યાત છે.

વડોદરા શહેર એ પ્રાચીન અસ્મિતા તથા અદ્યતન

પ્રગતિશીલતાનો સમન્વય છે. ગાયકવાડના સમયના મહેલો, મંદિરો તથા સ્મારકો અને અદ્યતન શોપિંગ કોમ્પ્લેક્ષો તેનો પુરાવો છે. આજે પણ વડોદરાને ભારત દેશની ‘સંસ્કારી નગરી’ તરીકે પણ ઓળખવામાં આવે છે.

વડોદરાનો પ્રથમ ઐતિહાસિક ઉલ્લેખ ઈ.સ. ૮૧૨માં ‘વટપદ્ર’ નામે થયેલો છે. આંકોટડા (આજનું અકોટા) નામના શહેરની સમીપનું આ વટપદ્ર ગામનું મહત્વ દસમી સદીમાં વધ્યું હતું.

ઈ.સ. ૧૭૩૩માં વડોદરામાં શેરખાન બાબી નામનો નવાબ રાજ કરતો હતો. એ ભારે દુરાચારી હતો. પાદરાના દલા પટેલ, વીરસદના વાઘજીભાઈ અમીન અને વડોદરાના સુરેશ્વર દેસાઈ એ ત્રણ આગેવાનોએ વડોદરામાં નવાબી સત્તા સ્થિર કરવામાં સારી સહાય કરી હતી. એ પણ નવાબના દુરાચારી જીવનથી કંટાળ્યા હતા. એવામાં દલા પટેલની ગેરહાજરીમાં એમની પુત્રી ફુલકુંવર ઉપર નવાબે કુદૃષ્ટિ કરી. નવાબની વાસનાનો ભોગ થવાને કારણે ફુલકુંવરે મૃત્યુ પસંદ કર્યું. આ ઘટના પછી વડોદરામાંથી નવાબી સત્તાનો અંત લાવવાનો આ આગેવાનોએ નિર્ણય કર્યો. ગુજરાત અને કાઠિયાવાડમાંથી ખંડણી અને મુલકગીરી વસુલ કરવા માટે પેશ્વા વતી એમના એક સરદાર

દામાજીરાવ ગાયકવાડ (પહેલા) અને **પિલાજીરાવ** ગાયકવાડ વારંવાર ગુજરાત આવતા હતા. એમની સાથે આ આગેવાનોને સારો પરિચય હતો. પેશ્વાથી અલગ પડીને પિલાજીરાવે એ વખતે દક્ષિણ ગુજરાતનો કેટલોક પ્રદેશ કબ્જે કર્યો હતો અને સોનગઢ (જી. સુરત)માં પોતાની રાજધાની સ્થાપીને એ રહેતા હતા. આ આગેવાનો પિલાજીરાવને મળ્યા. આ આગેવાનોની દોરવણી પ્રમાણે પિલાજીરાવે વડોદરા ઉપર ઈ.સ. ૧૭૩૪માં આક્રમણ કર્યું અને પહેલા ડભોઈનો અને પછી તરત જ વડોદરાનો કિલ્લો કબ્જે કર્યો. જીવ બચાવવા માટે નવાબ રાધનપુર નાસી ગયો.

પિલાજીરાવના મરણ પછી એમના પુત્ર **દામાજીરાવ** (બીજા) ગાયકવાડે રાજની સીમા ખૂબ વધારી. એમણે વડોદરાનો કિલ્લો બરાબર દુરસ્ત કરાવીને ઈ.સ. ૧૭૬૬માં વડોદરાને પોતાની રાજધાની બનાવી. દામાજીરાવ પછી સયાજીરાવ (પ્રથમ), ફતેહસિંહ અને માનાજીરાવ, ગોવિંદરાવ અનુક્રમે વડોદરાની રાજગાદી ઉપર આવ્યા.

ઈ.સ. ૧૭૨૧ થી ૩૪ની આસપાસમાં પિલાજીરાવ ગાયકવાડ મુગલ સામ્રાજ્ય સામેથી વડોદરા ઉપર કબજો મેળવી વડોદરાને **મરાઠી શાસન** હેઠળ લાવ્યા. મરાઠી પેશ્વાએ ગાયકવાડને વડોદરા ઉપર વહીવટ કરવાનો હક્ક આપ્યો. ઈ.સ. ૧૭૬૧માં મરાઠા સામ્રાજ્યના પેશ્વાનો અફઘાનો સામે પાણીપતના યુદ્ધમાં પરાજય થયા પછી વડોદરાનું શાસન ગાયકવાડોના હસ્તક આવ્યું. ઈ.સ. ૧૮૦૨માં બ્રિટિશરો સાથે સંધિ પછી વડોદરા બ્રિટીશ સામ્રાજ્ય હેઠળ સ્વતંત્ર **ગાયકવાડી શાસન** હસ્તક રહ્યું.

વડોદરા રાજ્યની રાજવી પરંપરા : (૧) મહારાજા દામાજીરાવ ગાયકવાડ (પહેલા) (૨) મહારાજા પિલાજીરાવ ગાયકવાડ (૩) મહારાજા દામાજીરાવ ગાયકવાડ (બીજા) (૪) મહારાજા ગોવિંદરાવ ગાયકવાડ (૫) મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ (પહેલા) (૬) મહારાજા ફતેહસિંહરાવ ગાયકવાડ (૭) મહારાજા માનાજીરાવ ગાયકવાડ (૮) મહારાજા આનંદરાવ ગાયકવાડ (૯) મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ (બીજા) (૧૦) મહારાજા ગણપતરાવ ગાયકવાડ (૧૧) મહારાજા ખંડેરાવ ગાયકવાડ (૧૨) મહારાજા મહારરાવ ગાયકવાડ (૧૩) મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ (ત્રીજા) (૧૪) મહારાજા પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડ (૧૫) મહારાજા ફતેહસિંહરાવ ગાયકવાડ (બીજા) (૧૬) મહારાજા રણજીતસિંહ ગાયકવાડ (૧૭) મહારાજા સમરજિતસિંહ ગાયકવાડ (સન ૨૦૧૨થી વર્તમાન...)

મહારાજા **સયાજીરાવ ગાયકવાડ** (ત્રીજા)એ વડોદરાના **આધુનિકીકરણ**ને ખૂબ મહત્તા આપી. પ્રાથમિક શિક્ષણ

ફરજિયાત બનાવ્યું. પુસ્તકાલયની પદ્ધતિ વિકસાવી અને વિખ્યાત મહારાજા સયાજીરાવ વિશ્વ વિદ્યાલયની સ્થાપના કરી. તેમણે કાપડ મિલોને શરૂ કરવા **પ્રોત્સાહન** આપ્યું, જેને કારણે વડોદરામાં કાપડ ઉદ્યોગનો **વિકાસ** થયો. તેમણે ડૉ. ભીમરાવ આંબેડકરને કોલંબિયા વિશ્વવિદ્યાલય ખાતે અભ્યાસ અર્થે શિષ્યવૃત્તિ આપી હતી.

‘હું અહીં રાજા થવા આવ્યો છું...’ મહારાષ્ટ્રના નાસિક જિલ્લાના નાનકડા કવળાણા ગામના માંડ ૧૩-૧૪ વર્ષના અબુધ-અલ્પશિક્ષિત ગ્રામીણ ગોવાળિયાએ જૂના સરકારવાડાની છત નીચે ઊભા રહી આત્મવિશ્વાસપૂર્વક આપેલો ઉત્તર તત્કાલીન ભારતના વડોદરા રાજ્યની ઉજ્જવળ હસ્તરેખા બની ગયો. વિશ્વની તમામ સર્વશ્રેષ્ઠ-રચનાત્મક-આવકાર્ય બાબતો-પદ્ધતિઓ-નિયમ-કાયદાઓને માત્ર ને માત્ર પ્રજાહિતના એકમાત્ર ત્રાજવે તોલીને વડોદરા રાજ્યના આંગણે આણી મૂકનાર દૂરંદેશી-પ્રજાવત્સલ રાજવી મહારાજા **સયાજીરાવ ગાયકવાડ** (ત્રીજા)નું એક એવું **વ્યક્તિત્વ** છે કે જે, માનવજીવનના સમગ્ર પાસાંઓને આવરી લેતા તમામ ક્ષેત્રે આટલી બધી માત્રામાં અને શ્રેષ્ઠતમ કહી શકાય એવી બધી માત્રામાં અને શ્રેષ્ઠતમ કહી શકાય એવી અભૂતપૂર્વ નક્કર કામગીરી કોઈ એક જ વ્યક્તિ તેના એક જ જીવન દરમ્યાન કરી શકે કે કેમ ? એવી સંભિવત શંકાનો છત્રીસ લક્ષણો ઉત્તર છે. વડોદરામાં જન્મેલી કે બહારથી અત્રે આવીને સ્થાયી થયેલી કોઈ જ વ્યક્તિ એવી નહીં હોય કે જેને મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડે કરેલા પ્રજાકલ્યાણના કામોનો સીધો કે આડકતરો લાભ ન મળ્યો હોય ! આવા કુશળ રાજવી, અપ્રકટ દેશભક્ત મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડની ઈ.સ. ૨૦૧૨માં ૧૫૦મી જન્મજયંતી નિમિત્તે આ પ્રજાવત્સલ રાજવીના ઋણસ્વીકાર સ્વરૂપે વડોદરાની જનતાએ **વિવિધ કાર્યક્રમો** યોજ્યા હતા.

ગયું વર્ષ કે ગઈ કાલ વખણાય, એ સૂત્ર હોય કે કહેવત હોય પણ એમાં તથ્ય હોવાથી એ લોકોક્તિ સદીઓથી આપણી વચ્ચે બોલાતી અને પ્રયોજાતી રહે છે. તેથી જ આપણી સાડા છ દાયકાની લોકશાહીમાં પણ એ આપણને ગુજશતા સદીઓની યાદ દેવાડાવે છે અને અનાયાસે જ બોલી જવાય છે કે આના કરતાં તો રાજાશાહી સારી હતી ! આજે પાંચ વર્ષે ચૂંટણી ટાણે પ્રજાને યાદ કરવામાં આવે છે. ભૂતકાળમાં કેટલાક રાજાઓ સંપૂર્ણ **પ્રજાલક્ષી** હતા, એમાં વડોદરાના મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ (ત્રીજા) સર્વોપરી હતા.

મહારાજા સયાજીરાવે પ્રજાના તત્કાલીન પ્રશ્નો, તત્કાલીન સમસ્યાઓ અને પ્રજાની **જરૂરિયાત**ને તો હંમેશાં **પ્રાયશ્ચિત્તા** આપી હતી. પરંતુ પ્રજાને કલ્પના પણ ન હોય અને વર્ષો પછી

પ્રજાને જેની જરૂર પડવાની છે એવી ભવિષ્યની જરૂરિયાતો પણ અગાઉથી પૂરી કરી આપી હતી. તબીબી સારવાર એ સરકારની જવાબદારી છે એવું પ્રજા જાણતી નહોતી ને એ અંગે પ્રજાની માગ પણ નહોતી. એવા સમયે પ્રજાના કષ્ટ દબાણ વગર નાનાં નાનાં બે ગામડા વસાવી શકાય એવા જમીન વિસ્તારમાં એસ.એસ.જી. હોસ્પિટલ અને સયાજીરાવ વિશ્વવિદ્યાલયની સ્થાપના કરી જે આજે પ્રજાની પ્રાથમિક જરૂરિયાત બની ગઈ છે! એસ.એસ.જી. હોસ્પિટલ સંલગ્ન મેડિકલ કોલેજ ઊભી કરીને પ્રજાને નવા તબીબો પણ ઉપલબ્ધ કરાવ્યા છે.

બરોડા કોલેજે તે વખતે એવી પ્રતિષ્ઠા ઊભી કરી કે દેશ-વિદેશમાં નોકરી માટે અરજી કરનાર ઉમેદવાર પાસે એનું સર્ટિફિકેટ હોય તો ઈન્ટરવ્યૂ લીધા વગર જ એને નોકરી માટે લાયક ગણી લેવાતા! ફેકલ્ટી ઓફ પરફોર્મિંગ આર્ટસ એ કદાચ ભારતમાં સૌપ્રથમ મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડનું પ્રદાન છે.

આજે ગામડામાં બે ઓરડાની નિશાળ અથવા બે ઓરડાનાં આરોગ્ય કેન્દ્ર માટે ગ્રામ પંચાયતે ઠરાવ પસાર કરવો પડે છે ને વિધાનસભા સુધી ફેરવીને દસ-દસ વર્ષ સુધી ટલ્લે ચડાવી દેવામાં આવે છે ત્યારે મહારાજા સયાજીરાવના યુગમાં પ્રજાની માગ કે દબાણ વગર કોઈપણ પ્રજાલક્ષી કાર્ય કરવા જ્યાં કામનો વિચાર આવતા જ એ વિચાર ઠરાવ બનીને તાત્કાલિક અમલમાં આવી જતો હતો. બાગ-બગીચા, પ્રાણીસંગ્રહાલય અને મ્યુઝિયમ પ્રજાની માગ નહોતી.

મહારાજા સયાજીરાવની દીર્ઘ દૃષ્ટિનું પરિણામ હતું, જે આજે લોકોપયોગી પુરવાર થઈ રહ્યું છે. આરોગ્ય અને શિક્ષણ એ ગાયકવાડી સરકારની પ્રાથમિક અને અનિવાર્ય કામગીરીમાં સામેલ હતું. પરિણામે નાના ગામડાઓમાં બે ઓરડાની શાળા અને શાળાના મકાનને સંલગ્ન શિક્ષકો માટે એક રૂમરસોડાની ઓરડીઓ પણ ઊભી કરાતી.

ગાયકવાડ સરકારે શિક્ષણને ફરજિયાત બનાવ્યું હતું ને એનો પૂરેપૂરો અમલ થાય એ માટે ગેરહાજર રહેતા વિદ્યાર્થીને દંડ કરવાની પ્રથા પણ દાખલ કરી હતી. ‘વાંચે ગુજરાત’ જેવું કોઈ અભિયાન ચલાવ્યા વગર ‘શાળા ત્યાં લાઈબ્રેરી’નો સિદ્ધાંત ગાયકવાડ સરકારે અમલમાં મૂક્યો હતો. સાવલી તાલુકામાં આવેલું ગામ ધનતેજ ગાયકવાડી શાસન હેઠળ હતું અને તે વખતના સમગ્ર ભારતની જેમ ધનતેજ પણ ખેતીપ્રધાન હતું. કામ ખેતીનું, વાતો અને ચર્ચાઓ પણ ખેતી વિષયક જ! ખેતી સિવાય કોઈ વિષય હોઈ શકે એની કલ્પના પણ કોઈ કરતું નહતું.

તે વખતે માંડ એકાદ હજાર માણસોની વસ્તી ધરાવતા નાનકડા ધનતેજ ગામમાં શાળા ત્યાં લાઈબ્રેરીના સિદ્ધાંત મુજબ ચાર કબાટ અને અઢીસો પુસ્તક ધરાવતી લાઈબ્રેરી ઊભી કરાઈ

હતી અને લોકોને વાંચતા કર્યા હતા. મહારાજા સયાજીરાવ (ત્રીજા) પ્રજાલક્ષી હતા, એનો આ પુરાવો છે.

સન ૧૮૭૫ થી ૧૮૭૮! તે હતો વડોદરાના સર્વોચ્ચ વૈભવનો સમય. અને એ વૈભવ ફક્ત રાજપ્રસાદનો, હાથીઘોડાનો, સવારી-અંબાડીનો, દરદાગીનાનો જ નહોતો; તે હતો મનનો, તનનો, સુસંસ્કૃતપણાનો, કલા-આવિષ્કારનો, કલાપ્રેમનો, વિદ્યાનો, શાસ્ત્રોનો, સાહિત્યનો, સાહિત્યપ્રેમીઓનો, રાજાના પ્રજાવાત્સલ્યનો, કુશળ રાજ્યશાસનનો, પોતાપણાનો, અગત્યપણાનો. આ સર્વ વૈભવ પર મહારાજા સયાજીરાવનું કર્તૃત્વ નિશ્ચિતપણે અંકિત હતું. અને આ બધું અંગ્રેજોના આધિપત્ય નીચે રહેવા છતાં હાથ બંધાયેલા હોવાની અવસ્થામાં હતું! મહારાજા સયાજીરાવનું ગાદી પર આવવું એ વડોદરાના રાજ્ય સિંહાસનને થયેલો એક કલ્પનાતીત સુખદ દૈવયોગ હતો. વડોદરા રાજ્યની પ્રજા માટે - સમગ્ર ભારતવર્ષ માટે એક ગ્રામીણ ગોવાળિયાને ઉચ્ચ કોટિના રાજા બનાવવાનો નિયતિનો ચમત્કાર!

ચક્રવર્તી રાજગોપાલાચારીએ લખ્યું છે કે, “અર્વાચીન ભારતમાં માત્ર બે જ મહાન રાજાઓ થઈ ગયા, એક શિવાજી મહારાજ અને બીજા સયાજીરાવ.” ટિંક કહેતા કે, “આદર્શ રાજ્યવહીવટ કેવી રીતે કરવો, તે કોઈ વડોદરા જઈને શીખે. તે ભાવિ સ્વતંત્ર ભારતની લેબોરેટરી છે.” અનેક સામાજિક બાબતોમાં મહારાજા સયાજીરાવે ક્રાંતિકારી સુધારા કર્યા અને તેને કાયદાના રૂપ આપ્યાં.

મહારાજા સયાજીરાવે વહીવટમાં ગુજરાતી ભાષાનો અમલ શરૂ કર્યો. આવી કુનેહને કારણે જ આ મરાઠી રાજા ગુજરાતમાં ફક્ત ટકી જ રહ્યો એટલું નહીં પણ તેમના હૃદયમાં વસી ગયા. આના કરતા તો અમારી ગાયકવાડી ખૂબ સરસ હતી, એમ આજે પણ વડોદરામાં અનેક ગુજરાતી વૃદ્ધો નિસાસો નાંખી કહેતા હોય છે.

મહારાજા સયાજીરાવ ફક્ત ઉત્તમોત્તમ યોજના તૈયાર કરાવી તેનો અમલ કરાવવામાં અથવા પ્રતિભાવાન વ્યક્તિના કર્તૃત્વને ખિલવવાના જ જાણકાર નહોતા પણ તેમને પોતાને પ્રશાસનની ઉત્તમ સમજ હતી.

ગાયકવાડ સરકારે પ્રજાના આરોગ્ય માટે કરેલી મહત્વની કામગીરી :

- સને ૧૮૮૧માં પ્રથમ વખત સેનેટરી ખાતું શરૂ કરવામાં આવ્યું.

- સને ૧૮૮૨માં સુધરાઈઓની રચના કરી આરોગ્ય માટે સૌથી મહત્વની સ્વચ્છતાની જાળવણીનું કામ તેમના હસ્તક મુકાયું.

- સને ૧૯૦૧માં સેનેટરી ખાતાની કામગીરી સરળ કરવા માટે આરોગ્ય રક્ષણ નિયમ દાખલ કરી ૩૦ ગામોમાં અમલ કરવામાં આવ્યો.

- સને ૧૯૦૫માં આરોગ્યની જાળવણી માટે આર્થિક વ્યવસ્થા કરવાના ઈરાદે સુધરાઈઓને વેરો નાખવાની છૂટ આપવામાં આવી.

- મનુષ્ય સાથે ઢોરના આરોગ્યની જાળવણી માટે ચિંતા કરી અને ૧૮૮૨માં પ્રથમ વખત ઢોરનું અલગ દવાખાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું.

- સને ૧૮૮૬માં દર્દીઓને રહેવાની સગવડ સાથેનું રાજ્યનું પ્રથમ દવાખાનું 'કાઉન્ટેસ ઓફ ડફરીન હોસ્પિટલ' શરૂ કરવામાં આવી.

- દર્દીઓની સંખ્યા વધતા સને ૧૯૧૭માં આધુનિક સગવડો સાથે 'ધી સ્ટેટ જનરલ હોસ્પિટલ'ની સ્થાપના કરવામાં આવી.

- સને ૧૯૦૧માં અક્સ્માત થાય તે સંજોગોમાં તાત્કાલિક સારવાર આપવા માટે પ્રજાને પણ તાલીમ આપવાનું શરૂ કર્યું.

- બીમાર લોકોની ચિંતા કરી પ્રથમ વખત ફરતા દવાખાનાની પણ શરૂઆત કરવામાં આવી.

ગાયકવાડ સરકારે જમીન મહેસુલને લગતી કરેલી મહત્વની કામગીરી :

- ખેતીની જમીનના નાના-નાના ટુકડા થવાથી થનારા નુકશાનને અટકાવવા માટે સને ૧૯૧૭-૧૮માં રાવબહાદુર ગોવિંદભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈના અધ્યક્ષપણે એક કમિટિની રચના કરી હતી. જે કમિટિએ જાપાન, સ્વિટ્ઝર્લેન્ડ અને હોલેન્ડ જેવા સ્થળોની મુલાકાત લઈ નાના ટુકડાનું એકત્રીકરણ કરવા ભલામણ કરી હતી.

- તોલવાના કાટલા અને ભરવાના માપ જુદા જુદા હોઈ, લોકોને થતા નુકશાનને અટકાવવા માટે સને ૧૯૦૪માં ૧૮૦ ગ્રેનનો એક રૂપિયાભાર અને ૪૦ રૂપિયાભારનો એક શેર તમામ સ્થળે સમાન કરવામાં આવ્યો.

- સને ૧૮૮૩માં એફ.એ. એચ. ઈલીયટના તાબા હેઠળ સર્વે સેટલમેન્ટ ખાતું શરૂ કરી તમામ જમીનોની માપણી કરી તેને સર્વેનંબરથી ઓળખવાનો પ્રથમ વખત આરંભ થયો.

- પૂરતા નાણાંના અભાવે ખેડૂતો પાણીની વ્યવસ્થા કરી શકતા ન હતા. જે માટે ૧૮૮૬માં પ્રથમ વખત ખેતી માટે ખેડૂતોને આર્થિક મદદ તગાવી સ્વરૂપે આપવાનું શરૂ કરવામાં આવ્યું.

- સને ૧૯૧૫માં બ્રિટીશ લેન્ડ રેવન્યુ કોડની જેમ અલાયદો

જમીન મહેસૂલી નિયમ અને નિબંધ અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો.

- ખરાબ રસ્તાઓ સુધારવા માટે સને ૧૯૦૪-૦૫માં સ્થાનિક પંચાયતોની સ્થાપના સાથે જમીન પર લોકલ સેસ ફંડ લાગુ કરવામાં આવ્યો હતો.

- ખેતી સિવાયના તમામ વેરા નાબૂદ કરી માત્ર વાણિયા વેરો અને તફારિક વેરો દાખલ કરવા સન ૧૯૮૭-૮૮માં પ્રયાસ કરાયા હતા. (જે આજે 'વેટ' સ્વરૂપે કરાઈ રહ્યું છે.)

- સને ૧૮૮૮માં ખેતી સિવાયની આવક કરનારાને ચાર વર્ગમાં વિભાજીત કરી પ્રથમ વખત આયપત (આવક) વેરો દાખલ કરાયા.

- સને ૧૯૦૭માં સત્તાગ્રહણના ૨૫ વર્ષ પૂરા થયાની સિલ્વર જ્યુબિલી પ્રસંગે રૂ. ૭૫૦થી ઓછી આવક હોય તેને આયપત (આવક) વેરામાંથી માફી જાહેર કરાઈ.

- દસ્તાવેજોની નોંધણી માટે ૧લી ઓગષ્ટ ૧૮૮૫માં પ્રથમ વખત નોંધણીખાતાની દરેક લતામાં ન્યાયાધીશની સીધી દેખરેખ હેઠળ શરૂઆત કરાઈ.

- સને ૨૦૦૨માં સ્થાવર હક્ક સંબંધના તમામ વ્યવહારોની નોંધણી ફરજિયાત કરવામાં આવી.

- સને ૧૮૮૬માં નવો સ્ટેમ્પ નિબંધ (એક્ટ) રચવામાં આવ્યો.

ગાયકવાડ સરકારે વેપાર ઉદ્યોગ માટે કરેલી મહત્વની કામગીરી :

- સને ૧૮૮૪માં દક્ષિણ તરફ ગણદેવીમાં ખાંડનું ઉત્પાદન કરવા માટેનું કારખાનું શરૂ કરાવ્યું.

- સને ૧૮૯૦માં ઈંટ બનાવવા માટેનું કારખાનું રૂ. ૨૪, ૭૨૯ના ખર્ચે શરૂ કરવામાં આવ્યું હતું.

- સને ૧૮૯૨માં શહેરમાં રૂ કાંતવાની મીલ રૂ. ૬.૩૫ લાખના ખર્ચે શરૂ કરવામાં

આવી હતી.

- સને ૧૯૦૯માં રાજમહેલ અને રાજ્યના ખાતાની જરૂરિયાતને પહોંચી વળવા માટે ફર્નિચર ફેક્ટરી શરૂ કરવામાં આવી.

વડોદરા શહેરનું ગુજરાત રાજ્યમાં ઘણું મહત્વનું સ્થાન છે. સન ૧૯૬૦ના દશકાની શરૂઆત સુધી વડોદરા શહેરની સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક કેન્દ્ર તરીકે ગણના થતી હતી. સૌપ્રથમ આધુનિક ફેક્ટરી (એલેમ્બીક ફાર્માસ્યુટિકલ્સ)ની સ્થાપના વડોદરામાં સન ૧૯૦૭માં કરવામાં આવી હતી. અને ત્યારબાદ સારાભાઈ કેમિકલ્સ અને જ્યોતિ જેવી કંપનીઓ સન

"ગાયકવાડ સરકારે શિક્ષણને ફરજિયાત બનાવ્યું હતું ને એનો પૂરેપૂરો અમલ થાય એ માટે ગેરહાજર રહેતા વિદ્યાર્થીને દંડ કરવાની પ્રથા પણ દાખલ કરી હતી."

૧૯૪૦માં આવી હતી. સન ૧૯૬૨ સુધીમાં અહીંયા ૨૮૮ રોજગારી ફેક્ટરીઓ ધમધમતી હતી. જેમાં ૨૭,૫૧૭ જેટલા કામદારો કામ કરતા હતા. આ સમયગાળા દરમ્યાન મુખ્ય ઔદ્યોગિક જૂથોમાં રસાયણો અને ફાર્માસ્યુટિકલ્સ, સુતરાઉ કાપડ અને મશીન ટૂલ્સ હતા. સન ૧૯૦૮માં મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ (ત્રીજા) દ્વારા સ્થાપિત 'બેન્ક ઓફ ધ બરોડા'નો પણ આ ઔદ્યોગિક વૃદ્ધિમાં મહત્વનો ફાળો હતો.

સન ૧૯૬૨માં ગુજરાત રિફાઈનરી અને ભારતીય ઓઈલ કોર્પોરેશન લિમિટેડની વડોદરા નજીકના કોયલી ગામ ખાતે સ્થાપના સાથે વડોદરામાં ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિમાં અચાનક તેજી જોવા મળી. કાચા માલની ઉપલબ્ધતા, પ્રોડક્ટ માગ, સરકાર અને ખાનગી સાહસિકો દ્વારા માનવ,, નાણાંકીય અને સંસાધનોના કુશળ સુયોજન જેવા પરિબળોએ વડોદરાને ભારતના અગ્રણી ઔદ્યોગિક કેન્દ્રોમાં એક બનાવવામાં ફાળો આપ્યો છે.

વડોદરામાં ગુજરાત સ્ટેટ ફર્ટિલાઈઝર એન્ડ કેમિકલ્સ (જી.એસ.એફ.સી), ઈન્ડિયન પેટ્રોકેમિકલ્સ લિમિટેડ (આઈ.પી.સી.એલ. હવે રિલાયન્સ ઈન્ડસ્ટ્રીઝ લિમિટેડ માલિકીની), ગુજરાત આલ્કલીસ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ (જી.એ.સી.એલ.) જેવા વિવિધ મોટા પાયે ઉદ્યોગો ગુજરાત રિફાઈનરીની સાન્નિધ્યમાં આવેલ છે, જે તેમના તમામ બળતણ અને કાચા માલના માટે રિફાઈનરી પર આધાર રાખે છે. અન્ય મોટા પાયાના જાહેર ક્ષેત્રના એકમોમાં હેવી વોટર પ્રોજેક્ટ, ગુજરાત ઈન્ડસ્ટ્રીઝ પાવન કંપની લિમિટેડ (જી.આઈ.પી.સી.એલ.), ઓઈલ એન્ડ નેચરલ ગેસ કમિશન (ઓ.એન.જી.સી.) અને ગેસ ઓથોરિટી ઓફ ઈન્ડિયા લિમિટેડ (જી.એ.આઈ.એલ.)નો સમાવેશ થાય છે. આ જાહેર ક્ષેત્રના સાહસો ઉપરાંત અન્ય મોટા પાયાના સાહસો ખાનગી ક્ષેત્રમાં આવેલ છે. જેમ કે - બોમ્બાર્ડીયર ટ્રાન્સપોર્ટેશન, એક કેનેડીયન કંપની જેની સાવલી સાઈટમાં દિલ્હી મેટ્રોનું ઉત્પાદન થાય છે. જનરલ મોટર્સ, ALSTOM, એબીબી, સિમેન્સ, ફિલિપ્સ, પેનાસોનિક, ફેંગ, સ્ટર્લીંગ બાયોટેક, સન ફાર્માસ્યુટિકલ્સ અને Areva ટી એન્ડ ડી, બોમ્બાર્ડીયર, અને ગુજરાત ઓટોમોટિવ ગીયર્સ લિમિટેડ જેવા ઘણા ઉત્પાદન એકમો વડોદરામાં સ્થાપિત છે. વધુમાં વડોદરાની આસપાસમાં ઘણી ગ્લાસ ઉત્પાદન કંપનીઓ પણ સ્થાપિત છે. જેમ કે - Haldyn ગ્લાસ, HNG ફ્લોટ ગ્લાસ લિમિટેડ, પિરામલ ગ્લાસ અને ગુજરાત ગ્લાસ વગેરે વગેરે...

વડોદરાના ઔદ્યોગિકરણથી માત્ર વડોદરા નહીં પણ આખા ગુજરાત અને ભારતના અન્ય ઉદ્યોગો પણ આકર્ષાયા છે.

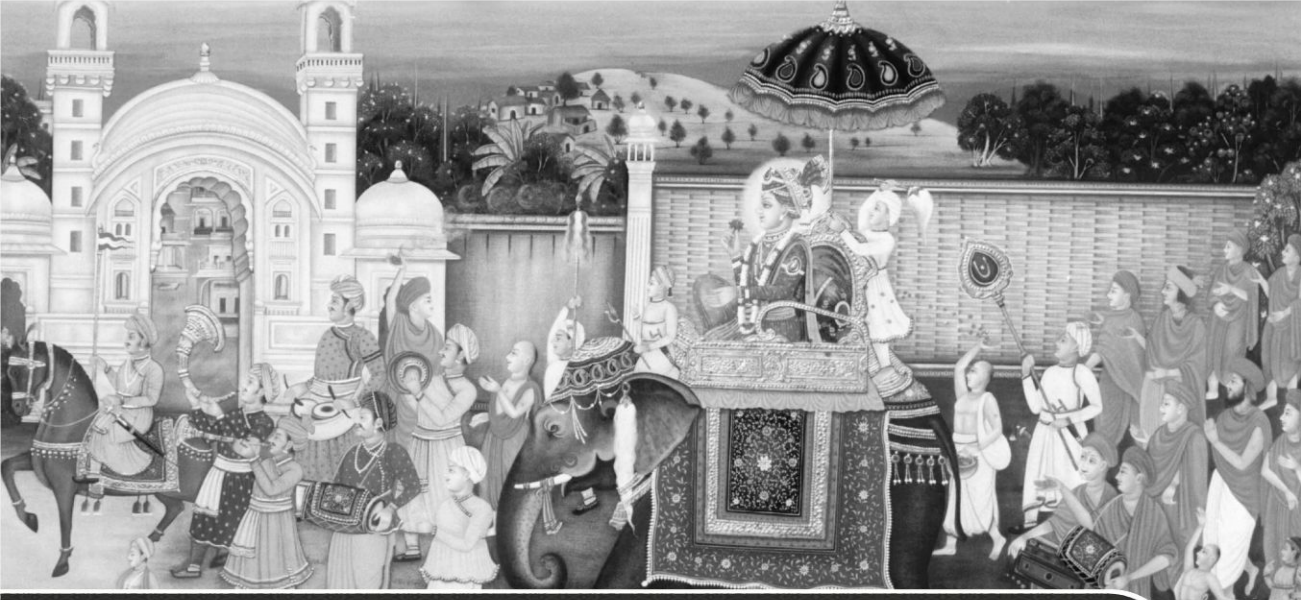
‘નોલેજ સિટિ’, કોન્ફેડરેશન ઓફ ઈન્ડિયન ઈન્ડસ્ટ્રીના નજરાણા સાથે વડોદરા ધીમે ધીમે આઈટી અને અન્ય વિકાસ પ્રોજેક્ટ માટે ગુજરાતમાં હબ બની રહ્યું છે.

આ એ જ ભાગ્યશાળી ભોમકા છે કે જેના ઉપર પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન શ્રીહરિના પદપંકજ અંકિત થયા...!! આ એ જ પુણ્યશાળી કાનમપ્રદેશની ભૂમિ છે કે, જ્યાં સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ નીલકંઠ વર્ણી સ્વરૂપે તેમજ રાજાધિરાજ સ્વરૂપે પોતાના સ્થાને સ્થાપિત બંને આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ તથા શ્રી અપોધ્યાપ્રસાદજી મહારાજ સંગે પધારી પોતાના પદરજથી પવિત્ર કરેલ તેમજ સ.ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી આદિક નંદસંતોએ અહીં નિવાસ કરી સત્સંગમાં સંસ્કારનું સિંચન કર્યું છે તથા સ.ગુ. શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામીએ વિદ્વાનોની સભામાં શાસ્ત્રાર્થ કરી ‘શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય’નો વિજયધ્વજ હલેરાવ્યો હતો.

સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે આ ધરા પર પધારી અનેક ગામો, નગરો, જંગલો અને નેસડાઓને પોતાની પદરજ દ્વારા ઘન્યાભાગી કર્યા છે. એમાંનું જ એક - જેને ‘છોટી કાશી’થી સંબોધે છે એવું મહાગુણિચલ નગર એટલે જેની ખમીરી, ખાનદાની, ખુમારી અને સદ્ગુણ-સંસ્કારિતાના દાખલા કચ્છ-ગુજરાત અને કાઠિયાવાડના આબાલવૃદ્ધ તમામ જાણે છે એવા ગાયકવાડ રાજવંશોની રાજધાની વડોદરા શહેર.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ, આચાર્ય મહારાજશ્રીઓ તથા નંદસંતો, શ્રીજીસમકાલીન ભક્તોની પદરજથી પાવન થયેલ આ સંસ્કારીનગરી વડોદરાની ભૂમિમાં સર્વાવતારી ઈષ્ટદેવ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની પૂર્ણકૃપાથી તેમજ વડતાલ શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ દેવ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિઆચાર્ય લાલજી શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી, સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે કાનમપ્રદેશના ભક્તજનોના સહિયારા પુરુષાર્થથી વડતાલવાસી શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજ-શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ દેવની છત્રછાયાના વડોદરા શહેરને આંગણે સં. ૨૦૭૩ વૈશાખ વદ - ૬, તા. ૧૭-૫-૨૦૧૭ થી સં. ૨૦૭૩ વૈશાખ વદ - ૩૦, તા. ૨૫-૫-૨૦૧૭ સુધી ભવ્ય ‘શ્રી સ્વામિનારાયણ મહોત્સવ’ તથા ચતુર્થ ‘રત્નાકર સન્માન સમારોહ’નું આયોજન કરવામાં આવ્યું તે પ્રસંગે આ ‘ચિંતન’ અંકના માધ્યમથી વડોદરા શહેર તથા કાનમપ્રદેશની પુણ્યશાળી ધરાના દિવ્ય પ્રસંગોને માણીએ.

“ ઐતિહાસિક વડોદરા નગરી અને ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ ”

ઐતિહાસિક વડોદરા નગરી સાથે ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ અને શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો નાતો ૨૦૦ વર્ષ જૂનો છે. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્વયં વડોદરામાં બે વખત પધાર્યા હતા.

૧. ભારત ભ્રમણ કરતા કરતા વનવિચરણ દરમિયાન શ્રી નીલકંઠ વર્ણી સ્વરૂપે ૧૮ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૮૫૫ના ફાગણ સુદ - આઠમને દિવસે માંડવી દરવાજા સોળ થાંભલા પૈકીના બીજા થાંભલે રાતવાસો રહ્યા હતા.

૨. રાજાધિરાજ થયા પછી શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની કીર્તિ ચોમેર પ્રસરવાથી કેટલાક મતવાદી પંડિતોએ ફેલાવેલી તર્કજાળને તોડવા પૂર્વક શ્રી સ્વામિનારાયણ સ્વયં ભગવાન છે અને તેમનો સ્થાપિત સંપ્રદાય શુદ્ધ અને વૈદિક સંપ્રદાય છે તેનું વડોદરાના સુપ્રસિદ્ધ ઐતિહાસિક શ્રીવિક્કલનાથજી મંદિરમાં અનેક વિદ્વાનો સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરી સ.યુ. શ્રી મુક્તાનંદ સ્વામીએ સ્થાપિત કર્યા પછી વડોદરા નરેશ સયાજીરાવ ગાયકવાડની વિનંતીથી ભગવાન શ્રીહરિ વડોદરા પધાર્યા હતા અને સરકારે ભવ્ય સવારી કાઢીને ભગવાન શ્રીહરિનું સન્માન કર્યું હતું.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ સમકાલીન અને સ્વધામગમન પછી પણ સંતોએ રચેલા તમામ ગ્રંથોમાં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની વડોદરામાં ભવ્ય પધારામણી અને

શોભાયાત્રાના સુંદર વર્ણનો છે. આ વર્ણનોમાં સંતોએ ઝીણામાં ઝીણી વિગતો નોંધવાની જહેમત લીધી છે. એટલે સુધી કે ભગવાન શ્રીહરિની જે જે હરિભક્તોએ પૂજા કરી હતી તેઓના નામ અને સરનામાં પણ નોંધ્યા છે.

સ્વયં ભગવાન શ્રીહરિએ પણ વચનામૃતમાં સ્વમુખે વડોદરાની દબદબાભરી મુલાકાતનો અણસારો આપ્યો છે. શ્રીજીમહારાજ ગઢડા અંત્ય પ્રકરણના ૩૯મા વચનામૃત કહે છે : “...આ વાત અમે કરીએ છીએ તે કાંઈ બુદ્ધિની કલ્પનાએ નથી કરતા તથા સિદ્ધાઈ જણાવવા સારુ નથી કરતા; આ તો અમારી અજમાવેલ વાત છે ને અમે વર્તીએ છીએ તેમ વાત કરીએ છીએ. કેમ જે, અમારે સ્ત્રી-ધનાદિક પદાર્થનો ભારે યોગ છે તથા પંચવિષયનો ભારે યોગ છે તથા સુરત, અમદાવાદ, વડોદરે, વરતાલે જઈએ છીએ તથા ત્યાં ત્યાં ભારે ભારે જાયગાયો જોયામાં આવે છે તથા ભારે વસ્ત્ર વાહનાદિકનો યોગ થાય છે એ સર્વે છે તથાપિ પોતાના આત્મા સામી દૃષ્ટિ કરીએ છીએ તથા ભગવાનના માહાત્મ્ય સામી દૃષ્ટિ કરીએ છીએ, ત્યારે એ સર્વેનું અતિ તુચ્છપણું થઈ જાય છે ને એમાં કોઈ ઠેકાણે બંધાઈ જવાતું નથી...”

અહીં ભગવાન શ્રીહરિ સુરત, અમદાવાદ, વડતાલ અને વડોદરાનો ઉલ્લેખ કરે છે. અમદાવાદ તથા વડતાલ તો

અનેકવાર પધારેલા છે. ઈ.સ. ૧૮૨૩માં ‘એશિયાટિક જર્નલ’ સામયિક નોંધે છે કે, “ઈ.સ. ૧૮૨૨માં અમદાવાદમાં મંદિરની પ્રાણ-પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે શ્રીજીમહારાજ પધાર્યા ત્યારે પચાસ હજારથી વધુ સંખ્યામાં હરિભક્તો ઉમટ્યા હતા.” સુરતમાં ભગવાન શ્રીહરિ પધાર્યા ત્યારે પણ તેઓનું દબદબાભર્યું સ્વાગત થયું હતું અને હજારોની સંખ્યામાં ભક્તસમુદાયે લાભ લીધો હતો.

ઉપરોક્ત વચનામૃતમાં ભગવાન શ્રીહરિ વડોદરા શહેરની પણ વાત કરે છે. મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ (બીજા)ને ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પ્રત્યે કેવો અપ્રતિમ ભાવ હતો તેનો ખ્યાલ, શ્રીમંત સરકારે શ્રીજીમહારાજને મોકલેલા પત્રો પરથી આવે છે. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણને વડોદરા પધારવા માટેનો વિનંતી કરતો સયાજીરાવ સરકારનો એક પત્ર આ પ્રમાણે હતો :

શ્રી

સ્વસ્તી શ્રીમદ્ વડતાલ ગામ કૃતનીવાસ પુ. શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ ચરણસરોજ સેવાકૃત મહાદેરે સુ જ્ઞાનવૈરાગ્યાદી સર્વસલક્ષણ સંપન્નેષુ સ્વામીસુ સહજાનંદેસુ ઈઅન શ્રી વટપતનાલેખ્યવંત સીદાજીના (સયાજીના) નમોનારાયણ જ્ઞા. પ્રર્ણતીપટલ સમસ્તક.

બીજુ લખવા કારણ એમ જ છે જે મહારાજ, કૃપા કરીને એકવાર વડોદરે પધારો અને હમને પાવન કરો ને તમારી નજરમાં આવે તો એક દીવસ તથા બે દીવસ તથા પોર રહીને અમને દરસન આપીને તમારી નજરમાં આવે તેમ કરજો. અને અમારે તો દરસનમાત્રની ઈછા છે. બીજુ કાંઈ ઈછા નથી. અને બીજુ મેં વીનતી કોઈને આવડી કરી નથી ને બહુ બહુ કરીને આપણને વીનતી કરૂં છું જે માહારાજ, તમો અહીંઆં જરૂરજરૂર પધારજો. ને કોઈ વાતની ઉપાધીની ચીંતા કરસો નઈ ને કોય સંદેહ આજણો નઈ ને બીજુ તમારા પત્રમાં લખું (લખ્યું) છે જે લક્ષ્મીનારાયણની સામગ્રીના દાણની માફીનું પત્ર મોકલજો એવું હતું તેનું જવાબ પાછળથી લખી મોકલીશું ને પ્રસ્તુત તમારા દરસનની ઈછા અમને ઘણી છે. માટે આ પત્ર લખી આદર કરૂં છું. એ પત્ર ઘણી અગત્યનું જાણીને આપ વેલા આવીને અમને દરસન થાય તેમ કરજો ને અમારે પણ ઈછા એ જ છે.

દક્ષણી હરફે સઈ.

શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજાએ, આ પત્ર પછી બીજો એક પત્ર શ્રીજીમહારાજને લખ્યો હતો. જેમાં વડતાલના શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ દેવમંદિરની દાણ-માફીનો ઉલ્લેખ હતો. એ પત્રમાં પણ શ્રીમંત સયાજીરાવને શ્રીજીમહારાજ પ્રત્યે કેવો અપૂર્વ આદર હતો તેનો પરિચય મળે છે. પત્ર આ પ્રમાણે હતો :

શ્રી૧૧

સ્વસ્તીશ્રી ગઢપુર માહાશુભ સ્થાને પતીતપાવન કૃપાસીધું દીનબંધુ ભક્તવલ્લભ વતસલ પ્રતીપાલક શ્રી, સહજાનંદજી માહારાજ પ્રતે, ગામ વડોદરેથી લખાવીતંગ શ્રી સરકાર ગાયકવાડના સાચાંગ દંડવત સેવામાં અંગીકાર કરજો. બીજુ લખવા કારણ એમ છે જે તમારો પત્ર નારુપંથ નાના ઉપર આવો (આવ્યો) તે વાંચી સમાચાર જાણા (જાણ્યા). બીજુ લક્ષ્મીનારાયણ સંબંધી દાણ-માફીનું પત્રક કરાવીને મોકલ્યું છે તે સેવામાં અંગીકાર કરજો. બીજુ માહારાજ, હું તમારો છું ને મને તમો મલ્યા છો તેનો તો અભીમાન આપણને છે. ને તમો લખું (લખ્યું) છે જે હમે તો ભગવાનના ભક્ત છીએ ને ભગવાનની ભજ્યાની રીતને જાણીએ છીએ. તે વાસતે (માટે) હે માહારાજ, એવા જે તમોને શરણે છું છું. બીજું ઘણું શું લખીએ. મીતી સં. ૧૮૮૩ના માઘ વદી ૬ મંદવાસરે.

શ્રીદાજીપંથ દક્ષણી હરફે.

આવા બીજા પણ પત્રો છે, જેમાં મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડનો ભગવાન શ્રીહરિ પ્રત્યે આદરભાવ અભિવ્યક્ત થાય છે.

મહારાજ સયાજીરાવ સરકાર પછી પણ , તેમના ગાદીવારસ મહારાજ ગણપતરાવને એવો જ આદરભાવ હતો. મહારાજ ગણપતરાવ ગાયકવાડ ઈ.સ. ૧૮૪૮માં મોટી સવારી સાથે વડતાલમાં શ્રીહરિકૃષ્ણ મહારાજ, શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ આદિક દેવોના દર્શને પધાર્યા હતા. તેઓના વારસ મહારાજ ખંડેરાવ સરકારે ઈ.સ. ૧૮૫૮માં શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય - દક્ષિણ વિભાગ વડતાલ ગાદીના આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજને ભવ્યતાથી વડોદરામાં પધરાવ્યા હતા. મહારાજ ખંડેરાવ પોતે પણ ઈ.સ. ૧૮૬૨ના વર્ષમાં ભવ્ય સવારી સાથે ગઢડામાં શ્રી ગોપીનાથજી મહારાજના દર્શન કરવા પધાર્યા હતા. પાંચ દિવસ આ મહાતીર્થસ્થાનમાં રોકાઈને લાભ લીધો હતો. ત્યારપછી મહારાજ ખંડેરાવે વડતાલ પધારીને શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ દેવની સેવામાં સંજયા ગામ અર્પણ કર્યું હતું.

ઈતિહાસમાં વડોદરાના રાજકર્તા તરીકે સયાજીરાવ બીજા કરતાં સયાજીરાવ ત્રીજાની કારકીર્દિ વધારે ઉજ્જવળ ગણાય છે. જો કે પરમાત્માને પોતાને આંગણે પધરાવવાનું પરમ સૌભાગ્ય તો મહારાજ સયાજીરાવ (બીજા)ને સાંપડ્યું હતું. એ વખતે વડોદરામાં ખુશાલ ભટ્ટ (પછીથી દીક્ષા લઈ ગોપાળાનંદ સ્વામી)ને ભગવાન શ્રીહરિએ વડોદરા સત્સંગપુષ્ટિ માટે મોકલ્યા હતા. ત્યારે નાથભક્ત (તત્કાલીન રાજદરબારમાં સન્માનીય પાટીદાર આગેવાન - શિવભક્ત) તથા તેમના મિત્ર સદાશિવભાઈ બ્રાહ્મણ - આ બંને શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના આશ્રિત થયા હતા. ને ત્રીજા રાજના દીવાન બાબાજીના પત્ની ગુણજાબાઈ સત્સંગી થયા હતા.

ત્યારપછી સત્સંગ વધ્યો તે સાથે સાથે દ્વેષ પણ વધ્યો. ખુદ નેકનામદાર મહારાજ સયાજીરાવના દીવાન બાબાજી અને

દીવાનપુત્ર વિઠ્ઠલરાવ બંનેને કાયમ દ્રેષ રહ્યો. મહારાજાને સત્સંગ કરાવનાર **ખુશાલ ભટ્ટ** હતા. પાછળથી વિઠ્ઠલરાવ દીવાનપદે આવ્યા ત્યારે ગોપાળાનંદ સ્વામીનું કાસળ કાઢવા મદદનીશ બીજા વિઠ્ઠલરાવ દેવાજી ને પોતે એમ બંનેએ **હુંદુબા** નામના દક્ષિણી તાંત્રિક બ્રાહ્મણને સાધેલો. અષ્ટાંગયોગી ગોપાળાનંદ સ્વામીએ એની મંત્રશક્તિને માત કરી, એટલું જ નહિ જે ડંગોરો આપોઆપ ઉછળી જીવ લીધા વગર મૂકે નહિ એ જ ડંગોરો હુંદુબાને ફરી વળ્યો. ગોપાળાનંદ સ્વામીની કરુણા વરસી. હુંદુબાને પોતાની ભૂલ સમજાણી તેણે વામપંથનો ત્યાગ કરી શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના પંચવર્તમાન ધાર્યા. આથી, ઉશ્કેરાઈ દીવાને મહારાજાના કાન ભંભેયાં. મહારાજા મુત્સદ્દી હતા. એમણે દૂરંદેશી દાખવીને પોતાના સલાહકાર ભાઉ પુરાણિકને ગોપાળાનંદ સ્વામીની વાત વિષે તથ્ય શોધવા મોકલ્યા. પણ તેઓ ભગવાન શ્રીહરિના આશ્રિત થઈને આવ્યા જાણી નારુપંત નાના (રાજાના ખાનગી કારભારી)ને મોકલ્યા. સમાધિ દ્વારા ગોપાળાનંદ સ્વામીએ શ્રીજીમહારાજનો નિશ્ચય તેમને કરાવ્યો. મહારાજા સયાજીરાવે આ વાત જાણી ત્યારે સાનંદ આશ્ચર્ય અનુભવ્યું. છેવટે દીવાનના દબાણથી સરસેનાપતિ બાપુસાહેબ વડતાલમાં ભગવાન શ્રીહરિ પાસે સો સશસ્ત્ર સૈનિકોને લઈને પકડવા જાય છે, પણ વ્યર્થ. ભગવાન શ્રીહરિનો પ્રતાપ જોઈ એમના આશ્રિત બનીને પાછા ફરે છે. આમ, રાજના એક પછી એક વરિષ્ઠ અધિકારીઓ આશ્રિત થયા જાણી દીવાનજીને ઘણી દાઝ થઈ હતી.

મહારાજા સયાજીરાવને ગોપાળાનંદ સ્વામી પ્રત્યે ભાવ વધતા રાજદરબારમાં એમની પધરામણીનું નક્કી થયું, ત્યારે પણ દીવાન આડે આવ્યા. એ વખતે મહારાજાની ઉંમર ૨૧ વર્ષની હતી. પણ તેઓ વિચક્ષણ ને મેધાવી હતા. તેમણે કહ્યું : “દીવાનજી ! તમે મારા વડીલ છો, દીવાન છો. બીજી બધી વાતમાં હું તમારી સલાહની અવગણના કરતો નથી, પણ આ બાબતમાં દીલગીર છું કે હું તમારી સલાહ પ્રમાણે હવે ચાલી શકું તેમ નથી.”

ગોપાળાનંદ સ્વામીની પધરામણી પછી શ્રીમંત સરકારે સ્વામી સાથે સત્સંગ કર્યો ને ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણને રાજભવનમાં વહેલા પધારે એવી વિનંતી કરી.

એ દરમ્યાન પેશ્વાઈનો અંત ને અંગ્રેજોની દબલગીરી વધતાં, વળી વારંવાર દીવાન તરફથી મહારાજા સયાજીરાવના કાનમાં ઝેર રેડાતાં હોઈ, દીવાન અને તેના મળતિયા સરદારો સાથે ખુલ્લો વિરોધ કરવામાં જોખમ હતું. આથી શાસ્ત્રાર્થ દ્વારા શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયની સ્થાપના માટે સારા વિદ્વાન સંતને મોકલવા શ્રીજીમહારાજને પત્ર લખતાં એમણે ભારે મનોમંથન અનુભવ્યું હતું. ‘સૂર્યને દીવાના પ્રકાશની જરૂર નથી’ એમ તેઓ દેઢપણે માનતા હોવાનું પ્રતિબિંબ પત્રમાં પડતું હતું.

ભગવાન શ્રીહરિએ મુક્તાનંદ સ્વામીને **શાસ્ત્રાર્થ** કરવા વડોદરા મોકલ્યા. વિરોધીઓ શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજીત થયા. મુક્તાનંદ સ્વામીની સાધુતા સાથે વિદ્વત્તા જોઈ સયાજીરાવ

સરકાર રાજ થયા અને સ્વામી દ્વારા શ્રીજીમહારાજને મુખોમુખ સંદેશો પાડવ્યો.

મુક્તાનંદ સ્વામી વડતાલ ગયા પછી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના આગમનની શ્રીમંત સયાજીરાવે ચાતકની જેમ ઘણી રાહ જોઈ. ભગવાન શ્રીહરિના આગમનની ખબર ન આવવાથી તેમની આકુળતા પ્રતિદિન વધવા લાગી. એમ કરતા **એક વર્ષ** પૂર્ણ થયું. સરકારે નારુપંત નાના અને નાથભક્તને બોલાવ્યા ને વહેલામાં વહેલી તકે વડોદરા પધારવાનો આગ્રહભર્યો એક વિનંતીપત્ર શ્રીજીમહારાજ પર લખાવ્યો. એના ઉપર પોતાની મહોર છાપ કરીને બંને ભક્તોને વડતાલ મોકલ્યા.

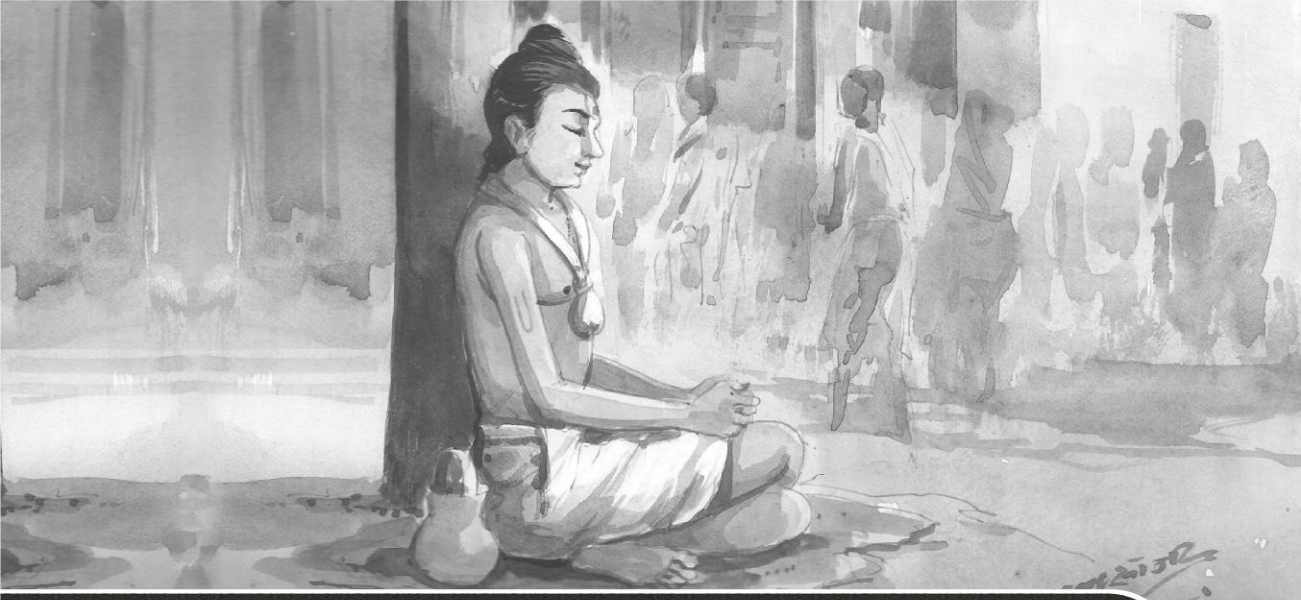
નારુપંત અને નાથભક્ત સં. ૧૮૮૨ના કાર્તિક સુદી એકાદશીએ વડતાલ આવ્યા. તે દિવસે ભગવાન શ્રીહરિએ પોતાના સ્થાને આચાર્યપદની સ્થાપના કરી હતી. સંપ્રદાયના બંધારણનું આ મહાકાર્ય થઈ ગયા પછી બીજા દિવસે નારુપંતનાના સાહેબે શ્રીમંત સયાજીરાવ સરકારનો પત્ર ભગવાન શ્રીહરિને આપ્યો. પત્ર વાંચીને મહારાજે કહ્યું : “નારુપંતજી ! મહારાજાના ભાવભીના આમંત્રણનો અમે સ્વીકાર કરીએ છીએ. કાર્તિક વદ ઉના રોજ અમે વડોદરા આવીશું. અમારી સાથે અમે સ્થાપિત કરેલા બંને આચાર્યશ્રીને પણ સાથે લાવીશું.”

પછી **ભગવાન શ્રીહરિ** બંને આચાર્યશ્રી અને સંતો-ભક્તો સાથે **વડોદરા** પધાર્યા હતા. મહારાજા સયાજીરાવે ભવ્ય **નગરયાત્રા** કાઢીને શ્રીજીમહારાજનું ઐતિહાસિક **સ્વાગતપૂજન** કર્યું હતું. આ અભૂતપૂર્વ નગરયાત્રા નીકળી જેના વર્ણનો શ્રી સત્સંગિજીવન, શ્રીહરિદિગ્વિજય, શ્રીહરિલીલામૃત વગેરે સાંપ્રદાયિક ગ્રંથોમાં સંતોએ ગ્રંથસ્થ કર્યા છે અને કવિસંતોએ કાવ્યોમાં પણ વર્ણ્યાં છે.

સ.ગુ. શ્રી પ્રસાદાનંદ સ્વામી રચિત ગ્રંથ ‘શ્રી સ્વામિનારાયણ વિચરણલીલામૃત’ના વિશ્રામ ૮૩માં લખ્યું છે કે, સયાજીરાવ શ્રીજીમહારાજને વડોદરા પધારવા **વિનંતીપત્ર** લખે છે : “દીવાનજી તો અમારો ચાકર છે (અર્થાત્ એનું કેટલું ચાલશે ?) ને મારે પણ રાજય કે ધન કે પુત્રની ઈચ્છા નથી. મારે તો તમારા દર્શનની ઈચ્છા છે તે દયા કરીને મારું શહેર પાવન કરો. માટે દર્શન દેવા પધારો, નહિ તો મારું ગામ ઝોળ્ય છે ત્યાં હું આગું પણ લશ્કર ભેગું આવે (આથી) તે લોકના મોલ ભેળાઈ જશે.”

આમ, ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ અને સંપ્રદાય સાથે મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ (બીજા)ને સારો **ઘરોપો** બંધાયો ત્યારપછી પણ પરંપરામાં મહારાજા **ગણપતરાવ** અને ત્યારપછી મહારાજા **ખંડેરાવ** ગાયકવાડે વડતાલમાં શ્રીલક્ષ્મીનારાયણ દેવ મંદિરમાં ટકોરખાનું બેસાડ્યું તથા એક હાથી ભેટ ધર્યો ને તેના ખર્ચ માટે સંજયા ગામ અર્પણ કર્યાના ઉલ્લેખ છે. તે જ રીતે અમદાવાદ શ્રીનરનારાયણ દેવ મંદિરમાં ચોઘડિયાં બેસારી, હાથી આપીને સોનારડું ગામ અર્પણ કર્યાની **વિગતો** પણ ઇતિહાસેનોંધી છે.

“વડોદરા-કાનમપ્રદેશમાં શ્રી નીલકંઠવર્ણી સ્વરૂપે સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ”

સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ, નીલકંઠ વર્ણી સ્વરૂપે ૧૮ વર્ષની ઉંમરે સં. ૧૮૫૫, સને ૧૭૯૯માં ગુજરાતની પુણ્યભૂમિમાં પધાર્યા હતા.

સં. ૧૮૩૭ ચૈત્ર સુદ - ૯ને દિવસે ઉત્તર કોશલ દેશ (ઉત્તર પ્રદેશ)માં અયોધ્યાથી ૩૦ કી.મી. દૂર નાનકડા એવા છપૈયા ગામમાં અતિ પવિત્ર, ધર્મનિષ્ઠ સરવરિયા બ્રાહ્મણ ધર્મદેવ અને ભક્તિદેવી થકી સ્વયં સર્વનિયંતા, સર્વકારણ, સર્વાવતારી અક્ષરાધિપતિ પૂર્ણ પુરુષોત્તમનારાયણ આ ભૂમંડળ પર પ્રાગટ્ય પામ્યા.

દિવ્ય ચરિત્ર કરતા બાળપ્રભુ શ્રી ઘનશ્યામે પોતાનો અવતાર હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે વનગમન વિષે વિચાર્યું. ભક્તિમાતાને અધ્યાત્મ જ્ઞાન આપીને અક્ષરધામની પ્રાપ્તિ કરાવી. ત્યારપછી ધર્મપિતાને દિવ્ય જ્ઞાન આપીને અક્ષરધામમાં નિવાસ કરાવી દુર્વાસાના શાપથી મુક્ત કર્યા. હવે બાળપ્રભુ શ્રી ઘનશ્યામે વનમાં તપ કરીને શાશ્વત ધર્મનું સ્થાપન કરવા માટે ગૃહત્યાગ કરવાનો દેહ નિશ્ચય કર્યો. પોતાના મોટાભાઈ રામપ્રતાપભાઈ તથા ભાભી સુવાસિનીબાઈ તથા નાનાભાઈ ઈચ્છારામને અટૂલા મૂકીને ૧૧ વર્ષની કુમળી વયે સં. ૧૮૪૯ અષાઢ સુદ - ૧૦ના દિવસે વહેલી પ્રભાતે હિમાલયનો માર્ગ પકડ્યો.

અનેક સાધકોને સાધનના ફળરૂપે સ્વદર્શન દેવાને કાજે

મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણી અયોધ્યાનો ત્યાગ કરી... નૈમિષારણ્ય, હરિદ્વાર, કેદારનાથ, બદરીનાથ, મુક્તિનાથ, કપિલાશ્રમ, ગંગાસાગર, જગન્નાથપુરી, કાંચીપુરમ્ (વિષ્ણુકાંચી), શ્રીરંગમ્ (ત્રિચિનાપલ્લી), રામેશ્વરમ્, ભૂતપુરી, કન્યાકુમારી, પદ્મનાભ(ત્રિવેન્દ્રમ્), કિષ્કિંધા(હોસપેટ), પંઢરપુર, પૂણે, બુરહાનપુર, માલેગાંવ, નાસિક, ત્ર્યંબકેશ્વર, સુરત પધાર્યા. સુરત ત્રણ રોકાઈને ચોથે દિવસે અશ્વિનીકુમારને આરેથી વર્ણીરાજે તાપી નદીમાં પડતું મુક્યું અને પાણી ઉપર જાણે ડગ દઈને ચાલતા હોય તેમ સામે કાંઠે સડસડાટ કરતા પહોંચી ગયા. બંને કિનારા ઉપર ઊભેલા લોકો આશ્ચર્યવત્ નીલકંઠ વર્ણીને જતા જોઈ રહ્યા. સામે કિનારે થોડો સમય વિશ્રામ કરી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા અને નર્મદાને તીરે પધાર્યા. અહીંથી વહાણમાં બેસી સામે અશ્વમેધને આરે ઊતર્યા. અહીં (ભરૂચમાં) ભૃગુ ટેકરીએ બે દિવસ રહ્યા. વર્ણીરાજે મનમાં જાણ્યું કે, અહીં ભવિષ્યમાં મારું મોટું મંદિર બંધાશે. (નીલકંઠ વર્ણીના આ પ્રાસાદિક સ્થાન ઉપર આજે શિખરબદ્ધ મંદિર શોભી રહ્યું છે.) ભરૂચથી નીકળી પીપળી ગામે ગયા.

ગામના પાદરે ત્યાંના ક્ષત્રિય ગુલાબસિંહ વર્ણીરાજને મળ્યા. ગુલાબસિંહને વર્ણીરાજ કાંઈક નવીન મનમોહક મૂર્તિ લાગ્યા. બીજા ઘણા સંતો-મહંતો તેણે જોયા હતા, પરંતુ આ કિશોરકાય

વર્ણી તેમને તે બધાયથી જુદા દેખાયા. તેમણે હાથ જોડીને કહ્યું : “પ્રભુ ! મારે ઘેર પધારો તો બ્રાહ્મણ પાસે રસોઈ કરીને જમાડું.”

“અમને જંગલના ઝાડ જેટલા પસંદ છે, તેટલા વસતિના ઘર પસંદ નથી.” નીલકંઠ વર્ણીપ્રભુએ ધીમેથી કહ્યું.

ગુલાબસિંહ મૂંઝાયા. તેમણે નક્કી કર્યું હતું કે આ બાળયોગીને એમ ને એમ જવા દેવા નથી. તેથી ફરી હાથ જોડી કહ્યું : “વર્ણીરાજ ! તો મારે ખેતરે પધારો. ત્યાં પુષ્કળ ઝાડ છે. ત્યાં ઝાડની ઘટા નીચે વિશ્રામ કરજો.”

ગુલાબસિંહના ભક્તિભાવથી પ્રસન્ન થઈ મહાપ્રભુ નીલકંઠજી તેના ખેતરે ગયા. ત્યાં ખળામાં બેઠા. એટલામાં ગુલાબસિંહ રસોઈની સામગ્રી લઈ આવ્યા. નીલકંઠ વર્ણી એક ઝાડ નીચે ગયા. ત્યાં ચૂલો ચેતાવી રસોઈ કરી. પછી શાલિગ્રામને નેવેઘ ધરાવ્યું અને પોતે થોડું જમ્યા. બાકીની રસોઈ વર્ણીરાજે ગુલાબસિંહને આપી દીધી.

ગુલાબસિંહ વર્ણીરાજની ક્રિયા જોઈ મુગ્ધ થઈ ગયા. રસોઈની ક્રિયા ઉતાવળે પણ સુઘડ રીતે કરવાની તેમની રીત, ઠાકોરજીને નેવેઘ ધરાવવામાં અપૂર્વ ભક્તિભાવ, નેવેઘની પ્રસાદી લાકડાના પાત્રમાં ભેગી કરી, તેમાં પાણી નાખી, નિઃસ્વાદી બનાવી ગ્રાસે ગ્રાસે નારાયણના જાપ સાથે જમવાની રીત, આ બધાથી આ વર્ણી તેમને બીજા કરતા કાંઈક જુદા જણાયા. ત્યાગની તેમની છટામાં તેને બૃહદ વૈરાગ્યનો ભાવ દેખાયો. એ વૈરાગ્યમાં જગત પ્રત્યે વિરક્તિ હતી અને ભગવાન પ્રત્યે ભક્તિ હતી. ત્યાગનો અંચળો ઓઢી દેહ પોષવાની દુર્બુદ્ધિ તેમાં ન હતી. તમોગુણનો વેગ ન હતો, જગતને ભારે મારવાનો ભાવ ન હતો.

ગુલાબસિંહને થયું કે આ વર્ણીરાજને અહીં રાખી દેવા. તેમણે બે હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી : “વર્ણીરાજ ! અહીં રહો તો રોજ રસોઈની સામગ્રી લાવીને આપની સેવા કરું.”

મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણી તે સાંભળી મંદ મંદ હાસ્ય કરતા કહે : “સારી સારી રસોઈ જમવી હોત તો માર્ગમાં ઘણા રાજાઓ મળ્યા હતા. તેમનો રોકવાનો આગ્રહ પણ ઘણો હતો. પણ અમારે તો ભાગવત ધર્મ સ્થાપવો છે. સોને અક્ષરધામના અધિકારી બનાવવા છે.”

ગુલાબસિંહને વર્ણીના શબ્દો ન સમજાયા. તેનું અંતર વર્ણીરાજના દર્શન કરી, તેમની ક્રિયા જોઈ કોમળ બન્યું હતું. એટલામાં નીલકંઠ વર્ણી ઊભા થઈ ગયા અને ગુલાબસિંહને બે હાથ જોડી “નમો નારાયણ” કહી ત્યાંથી ઉતાવળે ચાલતા થયા.

નર્મદાને તટે ઉત્તર તરફ ચાલતા નીલકંઠ વર્ણી તવરા પધાર્યા. અહીં કપિલજીએ તપ કર્યું હતું. તેની સાક્ષીરૂપે અહીં કપિલેશ્વરનું મંદિર પણ છે. અહીં નર્મદામાં સ્નાન કરી કપિલેશ્વરના દર્શન કર્યા. પવિત્ર રેવાના તટ ઉપરના તીર્થોને મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણી પાવન કરવા ઈચ્છતા હતા. અહીંથી વર્ણીરાજ શુક્લતીર્થ પધાર્યા.

શુક્લતીર્થ એ નર્મદા નદી ઉપરનું શ્રેષ્ઠ તીર્થ છે. અહીં મુખ્ય મંદિર શુક્લનારાયણનું છે, જેમાં નારાયણની ચતુર્ભુજ મૂર્તિ છે. આ સ્થાનમાં ચંદ્રગુપ્ત અને યાજ્ઞક્યે સ્નાન કર્યું હતું. જાબાલીએ અહીં તપ કર્યું હતું. ઓમકારેશ્વર, આદિત્યેશ્વર તથા સોમેશ્વરના મંદિરો અહીં છે. ઓમકારેશ્વર મંદિરની પાસે શૂલપાણીશ્વરીનું મંદિર છે. નીલકંઠ વર્ણીપ્રભુ અહીં બાવાપ્યારાના ઘાટ ઉપર રહ્યા. અહીં દરેક મંદિરમાં વર્ણીરાજે દર્શન કર્યા. યાત્રિકોએ આ નવીન આગંતુક બ્રહ્મચારીને જોયા. સહેજે જ વર્ણીરાજ તરફ સૌ કોઈ આકર્ષાયા.

અહીં થોડો સમય રોકાઈ વર્ણીરાજ અંબાલી ગામે પધાર્યા. ત્યાં પાટીદાર કેશવલાલની સ્ત્રી રાજબાઈ પૂર્વના જાગ્રત થયેલા સંસ્કારના બળથી પરમાત્માની પ્રાપ્તિ માટે વ્રત-તપ કરતી હતી. તેને તેના પુણ્યકર્મનું ફળ આપવા, પોતાનું પ્રગટ દર્શન દેવા, નીલકંઠ વર્ણી તેને ઘેર ગયા. ભારતના અનેક તીર્થોમાં વર્ણીપ્રભુ ફર્યા, ઘણા મુમુક્ષુઓને તેમનો યોગ પણ થયો, પરંતુ કોઈને ઘેર સામે ચાલીને વર્ણીરાજ ગયા ન હતા. આજે રાજબાઈની ભક્તિના ભાવથી વર્ણીરાજ સામે ચાલીને તેને ઘેર પધાર્યા. રાજબાઈએ આ વર્ણીપ્રભુને જોયા અને જે સ્વરૂપને પામવા તે ઈચ્છતી હતી, તે સ્વરૂપની પ્રાપ્તિ આજે તેને થઈ ગઈ. તેને લાગ્યું કે તેના તપની આજે સમાપ્તિ થઈ. તે કૃતકૃત્ય થઈ ગઈ.

નીલકંઠ વર્ણીપ્રભુના ચરણ ધોઈ તેમને ઘરમાં પધરાવ્યા. પોતાની લાડલી ગાય, જેનું દૂધ તે હંમેશાં ઠાકોરજીને ધરાવતી હતી, તે ગાયને દોહી તે તાજું દૂધ તેણે વર્ણીરાજને આપ્યું. વર્ણીએ પ્યાલો હાથમાં લઈ હસતાં હસતાં પૂછ્યું : “દૂધ ઠાકોરજીને ધરાવ્યું?”

રાજબાઈએ એટલા જ ભાવથી કહ્યું : “ઠાકોરજી સાક્ષાત્ પધાર્યા છે તે આજે સાક્ષાત્ દૂધ આરોગશે. રોજ તો દૈષ્ટિપ્રસાદી કરી મને પાછું આપી દેતા હતા, પણ આજે મારો ભાવ પૂરો કરશે.”

આ ભાવવિભોર વાણી સાંભળી નીલકંઠ વર્ણીપ્રભુ પ્રસન્ન થયા. આ અંતિમ જ્ઞાન હતું. રાજબાઈના અંતરમાં આ જ્ઞાનની સ્ફુરણ થઈ હતી. સર્વ વેદોથી જાણવાનું સ્વરૂપ તેણે આજે જાણી લીધું હતું. તેણે કહ્યું : “હે પ્રભુ ! આપ અહીં રહો. હું આપને રોજ દૂધ પાઈશ.”

મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણીને તેનો ભાવ ખપતો હતો. તેથી વર્ણીરાજે કહ્યું : “અમારે અહીંથી અનસૂયા જવું છે, પણ દૂધ પીવા તો અમો અહીં રોજ આવીશું.”

રાજબાઈના અંતરનો આનંદ તેના ચક્ષુમાં આવીને સમાઈ ગયો. તેના ગાત્ર રોમાંચિત થઈ ગયાં. મીઠી એક ધ્રુજારીથી તેનું શરીર કંપી ઊઠ્યું. આંખ ભરી ભરી વર્ણીરાજના સ્વરૂપને આજે પી લેવા, તેની આંખોમાં તેને સમાવી લેવા અધીરી બની ગઈ હતી. પણ વર્ણીરાજને તેની તૃષ્ણા અતૃપ્ત રાખવી હતી, તેથી દૂધપાન કરીને ત્યાંથી તરત જ ચાલી નીકળ્યા.

વર્ણીરાજ અંબાલીથી નીકળી અનસૂયા પધાર્યા. નર્મદાના દ્વીપમાં કોટીશ્વરની સામે આ તીર્થ આવેલું છે. યાજ્ઞોદયી યાત્રિકો હોડી દ્વારા અહીં આવે છે. અહીં અત્રિ ઋષિનો આશ્રમ હતો. અનસૂયા માતાનું અહીં મંદિર છે. મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણી રોજ નર્મદામાં સ્નાન કરતા અને દૂધપાન કરવા રાજબાઈને ઘેર અંબાલી ગામ જતા. સાત દિવસ સુધી આ ક્રમ ચાલ્યો. પછી નીલકંઠ વર્ણી અનસૂયાથી નીકળી વ્યાસતીર્થ પધાર્યા.

‘નિત્ય નર્મદામાં કરે સ્નાન, અંબાળીમાં કરે પયપાન; એમ સાત દિવસ કર્યો વાસ, સંચર્યા પછી શ્રીઅવિનાશ. એયું જે પછી વ્યાસનું સ્થાન, સામે પાર છે શુક ગુણવાન; એવી રીતે નરમદા તીર, કર્યા તીરથ શામશરીર.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૩/૧૪/૪૪-૪૫)

નર્મદાના ઉત્તર તટ ઉપર શુકેશ્વરની સામે બરકાલ ગામ છે.

તેને વ્યાસતીર્થ કહે છે. અહીં બળદેવજીએ તપ કર્યું હતું. તેથી આ સ્થળને સંકર્ષણતીર્થ પણ કહે છે. સંકર્ષણતીર્થથી થોડે દૂર સૂર્યપત્ની પ્રભાએ સ્થાપેલ પ્રેમેશ્વરનું મંદિર છે. અહીં વ્યાસનો આશ્રમ હતો તેમ કહેવાય છે. આ આશ્રમની બાજુમાં વ્યાસેશ્વર મંદિર છે. વ્યાસજી પોતાના તપોબળથી નર્મદાની એક ધારા આશ્રમની દક્ષિણ તરફ લાવ્યા હતા. તેથી અહીં દ્વીપ બની ગયો છે. વ્યાસતીર્થથી નીકળી નીલકંઠ વર્ણીરાજ યાજ્ઞોદ પધાર્યા.

યાજ્ઞોદ એ તીર્થભૂમિ છે. અહીં સાત મુખ્ય તીર્થ છે. ચંડાદિત્ય ચંડ અને મુંડ દેવોએ સૂર્યની ઉપાસના કરી હતી એટલે તે સ્થાન ઉપર ચંડાદિત્ય મંદિર છે. ચંડ-મુંડને મારનાર ચંડિકા દેવીનું પણ અહીં મંદિર છે. ભગવાન વિષ્ણુએ તાલમેઘ દૈત્યને મારીને પોતાનું ચક્ર અહીં ધોયું હતું તેથી આ સ્થાનને ચક્રતીર્થ કહે છે. તે ઉપરાંત કપિલેશ્વર, ઋણમુકેશ્વર, પિંગલેશ્વર અને નન્દાહદ નદ વગેરે તીર્થો યાજ્ઞોદની પવિત્ર ભૂમિમાં છે. યાજ્ઞોદમાં ઓરસંગ નદી અને નર્મદા નદીનો સંગમ થતો હોવાને કારણે આ ગામ સંગમતીર્થ તરીકે તેમજ પિતૃશ્રાદ્ધ માટે ખૂબજ ધાર્મિક મહત્ત્વ ધરાવે છે. નીલકંઠ વર્ણીપ્રભુએ અહીં સાતે તીર્થોના દર્શન કર્યા. તીર્થોને તીર્થત્વ અપી, પોતે ત્યાંથી કન્યાળી (કરનાળી) પધાર્યા.

યાજ્ઞોદથી લગભગ એક માઈલ દૂર નર્મદાના ઉત્તર તટ પર કન્યાળી તીર્થ છે. કન્યાળીને લોકો પશ્ચિમ પ્રયાગ પણ કહે છે. અહીં સોમનાથનું પ્રાચીન મંદિર છે, જેને સોમતીર્થ કહે છે. ચંદ્રમાએ અહીં તપ કર્યું હતું તેથી અહીં ચંદ્રગ્રહણના સ્નાનનો મહિમા છે. વર્ણીરાજ સોમનાથના દર્શન કરી, નર્મદાસ્નાન કરી ડભોઈ પધાર્યા. ડભોઈમાં વાઘેશ્વર મહાદેવના મંદિરમાં રાત રહી વસઈ થઈને વટપત્તન (વડોદરા) પધાર્યા.

વડોદરા શહેરમાં વર્ણીરાજ નીલકંઠ મહાપ્રભુ...

‘વિચર્યા વળી ત્યાંથી વસાઈ, ગયા વટપત્તને સુખદાઈ; ચોટા વચ્ચે છે માંડવી જ્યાંય, રાત વાસો રહ્યા હરિ

ત્યાંય.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૩/૧૪/૪૭)

સં. ૧૮૫૫ ફાગણ સુદ - ૮નો દિવસ, વડોદરાના શહેરના ઈતિહાસમાં સદા સુવર્ણાક્ષરે લખાશે. આ દિવસે શહેરની વચ્ચે માંડવીનો સોળ સ્તંભનો દરવાજો છે, તે દરવાજા નીચે નીલકંઠ વર્ણીપ્રભુએ મુકામ કર્યો. સોળ થાંભલા પૈકી બીજી હરોળના બીજા થાંભલાને ટેકે વર્ણીરાજ બિરાજમાન થયા હતા. ત્યારે સંધ્યાટાણું થઈ ગયું હતું. છતાં સંધ્યાના આછા ઉજાસમાં પણ વર્ણીપ્રભુની કાન્તિએ જાદુ કર્યું. એમના મુખ અને ભાલ ઉપર કોટિ કોટિ ચૂર્ય-ચંદ્રના તેજને ઝાંખું કરે એવું દિવ્ય, શીતળ અને શાંત તેજ વિલસી રહ્યું હતું. વર્ણીરાજની આંખોમાં દેવ-દાનવ-માનવ અને મુક્ત સૌ કોઈના મનને હરી લે એવું અલૌકિક મધુર આકર્ષણ ભર્યું હતું.

‘દિસે મૂર્તિ મનોહર સારી, જોવા અધિક મળે નરનારી; કહે કોઈ છે રાજકુમાર, કહે કોઈ અમર અવતાર. કહે કોઈ છે હરિ સાક્ષાત, કરે એમ પરસ્પર વાત; વળી કોઈ કહે મુખ એમ, કહું છું મને ભાસે છે જેમ. પુરનાથની નજરે જો આવે, નકી દરબારમાં પધારાવે; સારી રીતે કરે સનમાન, માગે દેવ જાણી પરદાન. વળી કોઈ કહે પ્રભુપાસ, કરો આ નગરીમાં નિવાસ; ત્યારે ઉત્તર આપે છે હરી, કોઈ અવસરે આવશું ફરી. તમે રાખો છો ભાવ જો સારો, થશે સુકળ મનોરથ તમારો; એવા મર્મના વચન ઉચ્ચારી, પછી ત્યાંથી ચાલ્યા ગિરિધારી.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૩/૧૪/૪૮-૫૨)

માંડવીના દરવાજા આગળ ભીડ થવા લાગી. વર્ણીરાજના સ્વરૂપમાં કોઈને દૈવી વિભૂતિનો ભાસ થયો, જ્યારે કોઈને રાજકુમારની પ્રતિભાનો ખ્યાલ આવ્યો. કોઈને તો સાક્ષાત્ ભગવાન પધાર્યા હોય તેવી પ્રતીતિ થઈ ! કોઈએ કુતૂહલથી ટોળાની અંદર દાખલ થઈ વર્ણીપ્રભુ પાસે પહોંચી જઈને કહ્યું : “યોગીરાજ ! આપ અહીં રહેશો ? અમારા નગરમાં ઘણા સાધુ-બાવા-વેરાગીઓ આવે છે, પણ આપ કાંઈક જુદા દેખાઓ છો.” એટલામાં બીજો બોલી ઊઠ્યો : “ભાઈ ! આપણા સયાજીરાવ મહારાજને હજુ ખબર પડી નથી, નહિ તો આ તપસ્વીને તેમના દરબારમાં જ લઈ જાય.”

વર્ણીપ્રભુએ ભીડમાં થતાં કોલાહલને શમાવવા કહ્યું : “તમારો સૌનો ભાવ છે તો અમે ફરી આવીશું.”

એટલામાં સામેની દુકાનનું બારણું ખૂલ્યું અને દુકાનનો માલિક અમીચંદ ત્યાં જામેલી ભીડ પાસે આવ્યો. રાત્રિના અંધારપટમાં ટોળું વીખરાતું હતું. અમીચંદના હાથમાં ફાનસ હતું. તેણે નીલકંઠ વર્ણીરાજનું મુખારવિંદ જોયું અને જાણે અનંત સૂર્યનો પ્રકાશ તેમાંથી નીકળતો હોય તેવી જ્યોત અમીચંદે જોઈ.

તે વણિક હતો છતાં તેનામાં વણિકને સહજ એવી વેપારી વૃત્તિ ન હતી. તેના અંતરમાં પ્રભુપ્રાપ્તિની ઝંખના હતી. તેની સ્ત્રી પણ એવી ભાવિક હતી. તેણે ધીરે રહીને વર્ણીરાજનો ચરણસ્પર્શ કર્યો. વર્ણીપ્રભુએ તેના તરફ દૃષ્ટિ કરી. એટલે અમીચંદે હાથ જોડીને પૂછ્યું: “પ્રભુ! આપ કાંઈ જમશો?”

વણિક અમીચંદનો ભાવ જોઈ નીલકંઠ વર્ણીએ કહ્યું: “જે તૈયાર હોય તે લાવો.”

અમીચંદ રાજી રાજી થઈ ગયો. તે એકદમ ઘેર ગયો. તેણે પોતાની પત્નીને પૂછ્યું: “રસોઈ તૈયાર છે?”

તેની સ્ત્રીએ કહ્યું: “ખીચડી બનાવી છે.”

“ઝટ થાળીમાં ખીચડી પીરસ. બહાર મોટા જોગી આવ્યા છે તેમને જમાડવા છે.” વણિક અમીચંદને ઉતાવળ હતી.

અમીચંદ વણિકની પત્નીએ પણ નીલકંઠ વર્ણીરાજના દર્શન કર્યા હતા, તેથી તેના અંતરમાં રહેલી જગતની વાસનાઓ વર્ણીરાજના દર્શનમાત્રથી ટળી ગઈ હતી. તેને અપાર શાંતિનો અનુભવ થયો. તરત જ તેણે થાળીમાં ખીચડી પીરસી અને એક વાટકીમાં ઘી મૂક્યું. અમીચંદ થાળી લઈને બહાર ગયો.

વર્ણીપ્રભુને થાળી આપી. અમીચંદ વણિક વર્ણીરાજની સામે બેસી ગયો. વર્ણીએ વાટકીમાં બે આંગળી બોળી ખીચડીમાં ઘી નાખ્યું. બે ગ્રાસ જમી ચળું કર્યું. અમીચંદ તે પ્રસાદી ઘેર લઈ ગયો. તે થાળી લઈને અંદર ગયો. તેની પત્નીએ તરત થાળી લઈ લીધી.

થાળીમાં મહાપ્રસાદ હતો. અમીચંદ તો વર્ણીરાજના વિચારમાં પ્રસાદ ભૂલી ગયો, પરંતુ તેની પત્ની એ મહાપ્રસાદની ખીચડી ને ઘી જમી ગઈ. આ મહાપ્રસાદે અમીચંદના પત્નીના અંતરમાં જાદુ કર્યો. તેની મિથુની ગ્રંથિ જ આંગળી ગઈ અને અનિર્વચનીય શાંતિના આનંદનો અનુભવ તે કરવા લાગી. પ્રસાદીનો આ પ્રતાપ તેણે અનુભવ્યો તેથી તેને થયું કે, આ તપસ્વીને આજે તો ફક્ત ખીચડી જ જમાડી છે, પણ આવતી કાલે તેમને પકવાન જમાડવા છે. તેણે આ વિચાર તેના પતિ અમીચંદને કહ્યો અને વહેલી સવારે ઊઠીને વર્ણીરાજને ઘેર લઈ આવવા કહ્યું.

સ.યુ. શ્રી શુકાનંદ સ્વામીના પૂર્વાશ્રમના માતુશ્રી સદાબા શુકમુનિ અઢી વર્ષના હતા ત્યારે વડોદરા પોતાના પિયર મળવા ગયા હતા. તે વખતે સદાબાને મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણીના દર્શન અને અમીચંદ વણિકના પત્નીને આપેલ નીલકંઠ વર્ણીની ખીચડીના મહાપ્રસાદનો લાભ મળ્યો હતો.

સદાબાનું ઘર માંડવી નજીક જ હતું. તેથી નીલકંઠ વર્ણી માંડવી દરવાજા પધાર્યા ત્યારે સદાબાએ માણસોની ભીડ જોઈ

કોઈને પૂછ્યું કે, “લોકો શું ભેળા થયા છે?” ત્યારે જવાબ મળ્યો કે કોઈ અલૌકિક બાળાજોગી આવ્યા છે. તેથી રસ્તે આવતાં જતાં લોકો તેમાં આકર્ષાઈને દર્શન કરવા ટોળે વળ્યા છે. આ સાંભળીને સદાબા પણ આશ્ચર્ય સાથે તે યોગીના દર્શન કરવા આવ્યા.

વર્ણીરાજના દર્શન કરતાની સાથે જ તેમના અંતરમાં ઝબકારો થયો કે, “અહો! આ યોગીએ જ મને સ્વપ્નમાં દર્શન દઈ આશીર્વાદ આપ્યા હતા.” લોકોની બહુ ભીડ હતી તેથી નજીક જઈ શક્યા નહીં, પરંતુ દર્શનથી હૃદયમાં અતિ આનંદ થયો. એ જ વખતે નજીકમાં રહેતા અમીચંદ વણિકે વર્ણીને ખીચડી જમવા આપી. વર્ણીરાજે થોડી જમી બાકીની પ્રસાદી પાછી આપી. અમીચંદે તે પ્રસાદી ઘેર જઈને તેમના પત્નીને આપી. પછી તે પ્રસાદી તેમની પત્ની તથા સદાબા મહિમાથી જમ્યા હતા. તેથી તેમના અંતરના તમામ સંકલ્પો શમી ગયા અને દિવ્ય શાંતિનો અનુભવ થયો હતો.

એકવખત સદાબા પ્રેમથી પ્રભુઆરાધના કરતા સૂતા હતા. તે રાત્રીએ સદાબાને અલૌકિક સ્વપ્ન આવ્યું. સ્વપ્ન પૂર્ણ થતા તેઓ જાગ્રત થયા. અને સ્વપ્નાની વાત પોતાના પતિને કહેવા લાગ્યા : “સ્વામીનાથ ! આજે સ્વપ્નમાં મને એમ જણાણું કે, આપણે ઘેર કોઈ ગામથી મહાયોગી આવ્યા. તે આપણે ઘેર રાત રહ્યા. અને મને એમ કહ્યું કે, હે દેવી ! તમારે ઘેર થોડા દિવસોમાં શુક્રદેવજીનો જન્મ થશે. અને તમારી બધી જ પેઢીનો ઉદ્ધાર કરશે. તે યોગી કોઈ મહા તપસ્વી હોય તેવા જણાયા. હતા.

વળી તેઓ જતાં જતાં એમ બોલ્યા જે, સદાબા ! પુત્રના જન્મ પહેલા તમારે એકવાર આપત્કાળ આવશે, પણ તમે મૂંઝાશો નહીં, અમો તમારી રક્ષા કરીશું. વળી તે યોગીએ એમ પણ કહ્યું કે, જે શુક્રજી તમારે ત્યાં જન્મશે તે અમારા ધામના નિવાસી આવશે. માટે તે બાળક તમો અમને આપશોને ? ત્યારે મેં કહ્યું, હે યોગીરાજ ! સુખેથી તમે રાખજ્યો.” એ પ્રમાણે આજે મને સ્વપ્ન આવ્યું.

પછી શ્રીજીમહારાજે સં. ૧૮૬૬માં સભાણ મહાયજ્ઞ કર્યો હતો તે સમયે સદાબાના ઘરનું જે નાકું તે રસ્તે ભગવાન શ્રીહરિ ચાલ્યા જતા હતા. ત્યાં સદાબા ઊભા હતા. તે મહારાજને પગે લાગ્યા. ત્યારે મહારાજ તેમને કહે જે, “મને ઓળખો છો ? સ્વપ્નામાં જે યોગી આવ્યા હતા તે જ અમે પોતે છીએ.”

ભગવાન શ્રીહરિની વાત સાંભળી સદાબાને સ્મૃતિ થઈ આવી કે, સ્વપ્નમાં અને વડોદરામાં જે યોગીના દર્શન થયા હતા તે જ આ ભગવાન શ્રીહરિ છે. તેમના અંતરમાં આનંદનો ધોધ વહેવા લાગ્યો. આંખમાંથી હર્ષના આંસુની ધારા થઈ. ત્યારે ધીમા રહી મહારાજ કહે : “અમે વાત કહી હતી તે યાદ છે?” ત્યારે સદાબા કહે : “હા મહારાજ ! બધું યાદ છે. તમારા કહેવા પ્રમાણે

જ થયું. મારો પુત્ર જગન્નાથ શુકલ જેવો જ છે અને મને આપત્કાળ પણ આવી ચૂક્યો. જગન્નાથ સાત માસનો મારા ઉંદરમાં હતો ત્યારે હું વિધવા થઈ, મારા પતિ ધામમાં ગયા, પરંતુ આપે મારી ખૂબ રક્ષા કરી.”

વહેલી પ્રભાતે નીલકંઠ વર્ણપ્રભુ માંડવી દરવાજાથી નીકળવાની તૈયારી કરી રહ્યા હતા એટલામાં અમીચંદ ત્યાં આવી પહોંચ્યો. તેણે હાથ જોડી પ્રાર્થના કરી : “મહારાજ ! આપને પકવાન જમાડવાની અમારી ઈચ્છા છે. તો અમારું ભોજન જમ્યા પછી જ આપ નીકળો.”

વર્ણપ્રભુએ તેનો ભાવ જોયો. વણિકના અંતરમાં આ લોકની કોઈ ઈચ્છા ન હતી, તેને તો ફક્ત વર્ણપ્રભુની સેવા જ કરવી હતી. પછી વર્ણપ્રભુએ વણિકને કહ્યું : “અમે તો ગોદોહનમાત્ર જ એક સ્થાનમાં રહીએ છીએ. એટલે અત્યારે તો અમે જઈશું.”

“પણ વર્ણપ્રભુ ! આપની કાંઈ સેવા અમારાથી થઈ શકી નથી. અમે તો ઘેર તીર્થ આવ્યું છતાં કોરા રહી ગયા.” વણિકે ગદ્ગદ ભાવે કહ્યું.

વર્ણપ્રભુએ તેને માથ હાથ મૂકીને કહ્યું : “અમીચંદ ! તારી પાસેથી મારે સેવા લેવી છે તે ભવિષ્યમાં લઈશ.”

“પણ ભવિષ્યમાં મારા દેહનો શો ભરોસો ?” અમીચંદે હાથ જોડી કહ્યું.

“તારો દેહ ત્યાં સુધી રાખવો તે અમારા હાથમાં છે.”

નીલકંઠ વર્ણપ્રભુના વચન સાંભળી વણિક બે ડગલાં પાછો ખસી ગયો. તેને લાગ્યું કે નક્કી આ સાક્ષાત્ ભગવાન જ છે. કાળને પાછો ઠેલી શકે એ શક્તિ તો એક ભગવાન પાસે જ છે. પછી અમીચંદે કહ્યું : “પ્રભુ ! હું આપની એવી કઈ સેવા કરી શકું ?”

વર્ણપ્રભુએ મંદ મંદ હાસ્ય કરતા કહ્યું : “તારે ત્યાં લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિ પૃથ્વીમાં દાટેલી પડી છે. તે મૂર્તિ હું મારા સાધુને મોકલીને મંગાવી લઈશ.”

અમીચંદ વણિકને આ સાંભળી આશ્ચર્ય થયું. તેના ઘરમાં લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિ છે તે તેના સિવાય બીજું કોઈ જાણતું ન હતું. શ્રીમંત સરકારના ફરમાનની બીકથી તે મૂર્તિઓ તેના પિતાએ ભૂગર્ભમાં દાટી દીધી હતી. * વર્ણપ્રભુના સ્વરૂપ સંબંધી અમીચંદે કરેલો નિશ્ચય તેમના આ શબ્દોથી દૃઢ થયો. અમીચંદે બોલ્યો : “ભલે પ્રભુ ! જેવી આપની ઈચ્છા. મારી જાતને હું ખરેખર ધન્ય માનું છું કે આપની એ રીતે પણ હું સેવા કરી શકીશ.” નીલકંઠ વર્ણપ્રભુએ વણિક અમીચંદને આશીર્વાદ આપી ત્યાંથી ચાલી નીકળ્યા.

વડોદરા શહેરની વસતી વધતા તત્કાલીન શ્રીમંત

સરકારને રસ્તા પહોળા કરવાની જરૂર લાગી. આથી, સરકારે માર્ગમાં આવતાં મકાનો તોડવાનું ફરમાન કર્યું. પોતાના મકાનો તૂટતાં બચાવવાં આ ઘરોમાં વસતા લોકોએ ભગવાનની મૂર્તિઓ પધરાવી દીધી હતી. આથી, જેના ઘરમાં આવી મૂર્તિઓ હતી તે મૂર્તિઓને સરકાર હસ્તગત કરી લેતી હતી. અમીચંદના પિતા ભક્તિભાવપૂર્વક મૂર્તિઓ રાખતા હતા. સરકાર આ મૂર્તિ લઈ ન જાય તે માટે અમીચંદના પિતાએ તે મૂર્તિઓને ભૂગર્ભમાં દાટી દીધી હતી.

વડતાલ મંદિરની મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા પૂર્વે એકવખત ભગવાન શ્રીહરિ વડતાલ પધારી પુષ્પદોલોત્સવ કર્યો. પછી ત્યાં રહ્યા થકા મંદિરનું કાર્ય પોતે સ્વયં મસ્તકે ઈંટો ઉપાડી ઝડપથી પૂર્ણ કરાવતા હતા. એકદિવસ મૂર્તિઓનું કામ ચાલતું હતું તે જોવા ગયા. ત્યારે અક્ષરાનંદ સ્વામી શ્રીજીમહારાજને વાત કરતા કહે છે : “મૂર્તિ લક્ષ્મીનારાયણ કેરી, નથી મળતી અમે બહુ હેરી.” હે મહારાજ ! લક્ષ્મીનારાયણ દેવની મૂર્તિઓ ક્યાંય સારી મળતી નથી. તે વખતે ભગવાન શ્રીહરિ કહે છે તેની નોંધ ‘શ્રીહરિલીલામૃત’ ગ્રંથમાં કરતા પ.પૂ. આચાર્યપ્રવર શ્રી વિહારીલાલજી મહારાજ લખે છે :

‘અતિપાવન છે પુરાતનની, મનવૃત્તિ હરે હરિજનની;
તે તો છે વટપતનમાં, મોટા સંતને મોકલો ત્યાંય.

સુણી શ્યામના એવા ઉચ્ચાર, સોને આનંદ ઉપજ્યો અપાર;

મુક્તાનંદ અને નિત્યાનંદ, થયા તૈયાર જાવા સ્વછંદ.
કદે કૃષ્ણ જજો વટપુરમાં, મારી મૂર્તિ સંભારજો ઉરમાં;
તેથી મૂર્તિયો બે પ્રાસ થાશે, તેમાં દૈવત ઝાઝું જણાશે.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૮/૧૧/૪૪-૪૬)

ભગવાન શ્રીહરિ કહે છે કે, સૌ ભક્તોને મનવૃત્તિને હરે તેવી અતિ પાવનકારી અને પુરાતનની મૂર્તિઓ વડોદરામાં છે. મહારાજના આ વચનો સાંભળી સૌને અતિ આનંદ થયો અને મુક્તાનંદ સ્વામી તથા નિત્યાનંદ સ્વામીને વડોદરા મોકલ્યા. વડોદરામાં સંતો ઠેર ઠેર ફર્યા, મૂર્તિઓ માટે ઘણા શિલ્પીઓ પાસે તપાસ કરી, પણ જેવી જોઈતી હતી તેવી લક્ષ્મીનારાયણની મૂર્તિઓ મળી નહિ. તેથી સંતો ખૂબ નિરાશ થઈ ગયા.

‘સુતા જામનિમાં પછી જ્યારે, દીધાં દર્શન શ્રીજીએ ત્યારે;
શ્રીમુખે બોલ્યા સુંદરશ્યામ, એક વાણિયાનું લીધું નામ.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૮/૧૨/૨૧)

રાત્રિ પડી ત્યારે મુક્તાનંદ સ્વામી તથા નિત્યાનંદ સ્વામીને ભગવાન શ્રીહરિએ દર્શન આપીને કહ્યું : “હે સંતો ! તમે મનમાં મુંઝાઓ નહિ, અહીં વડોદરામાં માંડવી દરવાજા પાસે એક

અમીચંદ વણિક રહે છે. તેના ઘરમાં લક્ષ્મીનારાયણની પુરાતની મૂર્તિઓ તેમના પિતાજીએ જમીનમાં દાટીને સંતાડી રાખી હતી. હાલ તે શ્રેષ્ઠ સ્થાનમાં પધરાવવા દેવાની ખૂબજ ઈચ્છા રાખે છે. તેમની પાસે મારું નામ દઈને એ મૂર્તિઓની માંગણી કરજો. તેથી તમને તે મૂર્તિઓ આપશે.”

પછી સવારે અમીચંદ વણિકનું ઘર શોધી સંતો તેમના ઘેર ગયા. સંતોએ લક્ષ્મીનારાયણની સુંદર મૂર્તિઓ નિહાળી અતિ આનંદિત થયા અને મૂર્તિઓ આપવાની માંગણી કરી. અમીચંદ વણિકને પ્રથમ તો સંતોની સાધુતાની આત્મા જોઈને મૂર્તિઓ આપવા રાજ થયો. પરંતુ દેખી લોકોની કાન ભંભેરણીથી તેના વિચારો બદલાઈ ગયા. પરંતુ સંતોએ મનોમન ભગવાન શ્રીહરિને પ્રાર્થના કરી. તેથી શ્રીજીમહારાજે અમીચંદ વણિકને પ્રેરણા કરી અને તે મૂર્તિ આપવા રાજ થયો.

અમીચંદ વણિકે કહ્યું : “સંતો ! મારે ત્યાં આ લક્ષ્મીનારાયણની પુરાતની મૂર્તિઓ છે તે આ નીલકંઠ વર્ણીએ અંતર્યામીપણે જાણી લીધું હતું. તે વખતે મને કહ્યું હતું કે ‘ભવિષ્યમાં આ મૂર્તિઓ લેવા હું મારા સંતોને મોકલીશ.’ તે વાત આજે સાચી થઈ.” એમ કહી તેણે સંતોને ઘરમાં અલાયદો ઉતારો આપ્યો. રસોઈ માટે પાકું સીધું આપ્યું.

પાકા સીધાની સામગ્રી જોઈ સંતોએ તેમને કહ્યું : “શેઠ ! આ ઘી-ગોળ પાછા લઈ જાવ. અમે તો કેવળ બાટી બનાવીને જ જમીશું.”

આ સાંભળી અમીચંદ વણિકને આશ્ચર્ય થયું ! તેમને ત્યાં ઘણા સાધુઓ આવતા, સૌને તેઓ મેવા-મીઠાઈ જમાડતા અને તે સાધુઓ પ્રેમથી જમી પણ લેતા. જ્યારે આ સંતોએ તો રસકસનો ત્યાગ કર્યો હોય એવું લાગે છે. તેમણે હાથ જોડીને કહ્યું : “હે સંતો ! અહીં જ્યારે નીલકંઠ વર્ણી સ્વરૂપે સ્વામિનારાયણ ભગવાન પધાર્યા હતા, ત્યારે તેમને લાડુ જમાડવાની મારી ઈચ્છા હતી. પરંતુ તેમણે કહ્યું કે, ‘અમે તો વહેલી સવારે નીકળી જવાના છીએ. માટે તમારી બીજી સેવા અમે લઈશું.’ તે સેવા લેવા આજે તેમણે તમને મોકલ્યા છે, તે મારા અહોભાગ્ય છે. પણ સાથે સાથે તેમણે મારો અધૂરો રાખેલ સંકલ્પ આજે તમે પૂરો કરશો તો મને શાંતિ થશે.”

સંતોએ તેમનો ભાવ જોઈ પાકું સીધું ગ્રહણ કર્યું. રસોઈ બનાવી ઠાકોરજીને થાળ ધરાવ્યો. અમીચંદને સંતોષ થાય તેમ થોડું મિષ્ટાન્ન જમીને બાકીનો થાળ પ્રસાદીરૂપે અમીચંદને આપી દીધો. અમીચંદને સંતોષ થયો. તેણે મૂર્તિઓ કાઢી આપી. લક્ષ્મીનારાયણની સુંદર મૂર્તિઓ જોઈ સંતોને અત્યંત આશ્ચર્ય થયું. સંતોને થયું કે આ રમ્ય મૂર્તિઓ તો શ્રીજીમહારાજના મહાપ્રસાદીભૂત ગઢપુર સ્થાનમાં શોભે તેવી છે. માટે આ મૂર્તિઓ આપણે હાલમાં ગઢપુર જ લઈ જઈએ.

‘દુર્ગપુર માંદિ મંદિર થાય, તેમાં આ છબી પધરાવાય;

રાજા ઉત્તમનો દરબાર, શોભા તો પામે અપરમપાર.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૮/૧૨/૪૧)

પછી માર્ગમાં આવતા ખાડા-ટેકરાઓથી ગાડામાં અથડાઈને મૂર્તિઓ ખંડિત ન થાય તે માટે કારીગર હરિભક્તો દ્વારા કાષ્ઠની પેટીઓ બનાવી તેમાં આજુબાજુ ઘાસ, પરાળ વગેરે ગોઠવીને તે મૂર્તિઓ ખૂબજ સંભાળપૂર્વક ગાડામાં મૂકાવી. આ રીતે તૈયાર થઈ સંતો વડોદરાથી નીકળ્યા. સંતોએ ગાડા સાથે સીધો જ ગઢપુરનો માર્ગ લીધો. પરંતુ આ મૂર્તિઓ વડતાલમાં જ પધરાવવાની ભગવાન શ્રીહરિની ઈચ્છા હતી; એટલે ગાડું જ્યાં બોચાસણના પાદરમાં આવ્યું, તેટલામાં તો ચૈત્ર માસ હોવા છતાં મૂશળધાર વરસાદ તૂટી પડ્યો. કમોસમના આ વરસાદથી સંતો મૂંઝાયા. વરસાદથી જમીનમાં પુષ્કળ કાદવ થઈ ગયો અને ગાડાના બંને પૈડાં ચરોતરની પોચી ભૂમિના કાદવમાં ઊડા ઊતરી ગયાં. બળદ ગાડું ખેંચી શક્યા નહીં. ગામમાં બોચાસણના મુખી કાશીદાસને ત્યાંથી બીજા બે બળદો મંગાવ્યા. તે પણ ગાડે જોડ્યા, પણ ગાડું ખસ્યું જ નહીં. છેવટે સૌ થાક્યા. એટલે કાશીદાસે કહ્યું : “સંતો ! હમણાં આ મૂર્તિઓ અહીં જ રાખો. પછી મહારાજને પૂછીને મહારાજ જે પ્રમાણે આજ્ઞા કરે તે પ્રમાણે કરજો.”

સંતોને કાશીદાસની વાત સાચી લાગી. સંતોએ વિચાર કર્યો કે કાશીદાસને ઘેર જ મૂર્તિઓ રાખીએ. એટલે બળદની રાશ કાશીદાસને સોંપી. તેમણે ગાડાને ગામ તરફ વાળવા બળદના શરીરે હાથ ફેરવ્યો અને એક જ આંચકે ગાડાના બંને પૈડાં કાદવમાંથી નીકળી ગયા ! આથી સંતોને થયું કે ભગવાન શ્રીહરિની કાંઈક જુદી જ ઈચ્છા હોય તેમ લાગે છે. કાશીદાસને ઘેર ગાડું લઈ આવ્યા અને મૂર્તિઓ ત્યાં ઉતારી તેમના ઘરમાં મૂકાવી.

સંતો બોચાસણથી ગઢપુર આવ્યા. મહારાજને મળ્યા. ત્યારે ભગવાન શ્રીહરિએ હસતાં હસતાં સંતોને પૂછ્યું : “હે સંતો ! મૂર્તિઓ વડતાલ પહોંચ્યાં?”

આ સાંભળી સંતો કહે : “મહારાજ ! આપ અંતર્યામીપણે બધું જ જાણો છો, છતાં પણ મનુષ્યચરિત્ર કરો છો. લક્ષ્મીનારાયણની સુંદર મૂર્તિઓ જોઈ, તે મૂર્તિઓ ગઢપુર લાવી, આ મહાપ્રસાદીના સ્થાનમાં જ્યારે મંદિર થાય ત્યારે પધરાવવી એવી અમારી ઈચ્છા હતી. પરંતુ આપની ઈચ્છાનુસાર જ બધું બને છે. એટલે વરસાદ થવાથી મૂર્તિઓ બોચાસણમાં કાશીદાસને ત્યાં મૂકીને અમે અહીં આવ્યા.”

શ્રીજીમહારાજ આ સાંભળી હસ્યા અને કહ્યું :

‘સુણી બોલિયા શ્રીહરિ વાણી, અમે ઈચ્છા એ દેવની
જાણી; આમ્રરસ તણો કરવા આહાર, રહેશે ચરોતરની
મોઝાર.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૮/૧૨)

“હે સંતો ! ચરોતર-ગુજરાતના મિષ્ટ આમ્રફળનો રસ

જમવાની આ મૂર્તિઓની ઈચ્છા હોય, એટલે અહીં અડદની દાળ અને રોટલા જમવા કેમ આવે ?” સંતો ભગવાન શ્રીહરિની ઈચ્છા સમજી ગયા.

વર્ણીરાજ વડોદરાથી નીકળી મહી નદી પાસે આવ્યા. માળવાના પર્વતમાંથી નીકળી ખંભાતના અખાતને મળતી ‘મહી’ નદીનું ગુજરાતમાં બહુ જ માહાત્મ્ય છે. મહી એ ચાર યુગની દેવી કહેવાય છે. નીલકંઠ વર્ણપ્રભુએ મહી નદીમાં સ્નાન કર્યું.

**‘મહી નદીએ આવ્યા મહારાજ, કરી સ્નાન કર્યું
નિત્યકાજ; રૂડો દેખી નદીતટ ઠામ, કર્યો બે ઘડી ત્યાં
વિશરામ.’**

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૩/૧૪/૫૩)

મહી નદી આજે ખરેખર સૌભાગ્યવતી બની ગઈ. કાંઠાળ પ્રદેશના બારેયા અને પાટણવાડિયા કોમની ચોરી, છિનાળ પ્રવૃત્તિના પાપ ધોવા મહી સ્થિર ભાવે વહી રહી હતી, પરંતુ એ વહનમાં ઉદાસીનતા હતી. પોતાના આશ્રિતોના સ્વીકારેલા પાપથી તે ક્યારે મુક્ત થશે એ વિચારથી સદા તમ રહેતું તેનું હેયું આજે મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણીના દિવ્ય સ્પર્શથી શાંત થઈ ગયું. તેણે આજે કૃતકૃત્યતા અનુભવી.

**‘ઉદિત અધિક ભાગ્ય તે નદીનાં, પદજુગ
પામી પવિત્ર જે હરીનાં;
ગુણ ગણિ ગણિ શું કહું જ ગાઈ,
સુરસરિતા સમતુલ્ય તે ગણાઈ.’**

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૩/૧૪/૫૪)

વર્ણીરાજ મહીસાગર ઊતર્યા. ત્યાં ચરોતરના નાવલી ગામના પાટીદાર ભક્ત લાલદાસે વર્ણીરાજના દર્શન કર્યા. તેના સંસ્કારે, તેની મુમુક્ષુતાએ આ વર્ણપ્રભુમાં કાંઈક અલૌકિકતા નિહાળી. તે સમયે લાલદાસે મહી કાંઠાના ભાઠામાં રહેતા બાવળના વનમાં બ્રાહ્મણોને બ્રહ્મભોજન માટે નિમંત્ર્યા હતા. ‘હર હર મહાદેવ’ના ઘોષ વચ્ચે બ્રાહ્મણો મોઢકનો સ્વાદ લઈ રહ્યા હતા. તે સમયે મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણીના લાલદાસે દર્શન કર્યા. જન્મજન્માંતરની કોઈ અતૃપ્ત ઈચ્છા આજે જાણે તૃપ્ત થતી હોય તેવો લાલદાસને આનંદ થયો. ત્યાંથી તે એકદમ દોડ્યા અને વર્ણપ્રભુ પાસે આવ્યા. વર્ણીરાજ પણ તેમની સન્મુખ જ આવતા હતા. આ એક જ મુમુક્ષુ માટે તેઓ અહીં પધાર્યા હતા. લાલદાસે વર્ણીરાજને સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ કર્યા. પછી ચરણરજ માથે યડાવી. બે હાથ જોડી તેમણે વર્ણીરાજને કહ્યું : “પ્રભુ ! ભોજન તૈયાર છે.”

ત્યારે મહાપ્રભુ નીલકંઠજી હસીને કહ્યું : “અમે ભોજન માટે નહિ પણ તમારા માટે આવ્યા છીએ.”

લાલદાસના આનંદનો પાર ન રહ્યો. તેણે કહ્યું : “પ્રભુ ! મારા અંતરમાં પણ એમ લાગે છે કે જાણે કેટલાય યુગથી હું આપની રાહ જોતો હોઉં અને આજે આપ મળી ગયા ! જેમ દરિદ્રીને રત્નનો ભંડાર મળે, જેમ સોનાની રજ શોધનારને સોનાનો પર્વત મળે, પદાર્થની ઈચ્છા રાખનારને કલ્પવૃક્ષ મળે તેમ આપ સાક્ષાત્ ભગવાન; મોટા મોટા મુનિઓને પણ ધ્યાનમાં દુર્લભ છો તે આજે મને પ્રત્યક્ષ મળ્યા. મારા અહોભાગ્ય છે !”

લાલદાસે નીલકંઠ વર્ણીરાજનો હાથ પકડીને કહ્યું : “કરો ભોજન વરણીરાય, મારું દ્રવ્ય સુફળ ત્યારે થાય... પ્રભુ ! આપ મારું ભોજન અંગીકાર કરશો ત્યારે મારો આ યજ્ઞ સફળ થશે.”

નીલકંઠ વર્ણપ્રભુ તેમની સાથે ગયા. બ્રાહ્મણોએ આ તેજસ્વી તપસ્વી યોગીરાજને જોઈ તરત જ ઉદ્ઘોષ કર્યો : ‘હર હર મહાદેવ હર’ આ ઉદ્ઘોષથી વર્ણીરાજ તેમના સામું જોઈ હસ્યા.

બ્રાહ્મણોને પ્રતીતિ થઈ કે નક્કી આ મહાદેવ જ છે.

લાલદાસે મહાપ્રભુ નીલકંઠ વર્ણી સમક્ષ ભાવપૂર્વક અન્નકૂટ પૂર્યો, પરંતુ વર્ણીરાજ તો તેમાંથી અલ્પ સામગ્રી લઈ, પત્તરમાં નાખી, તેમાં પાણી નાખીને પી ગયા. લાલદાસ આ જોઈ રહ્યા. તે વિચારમાં પડી ગયા. તેણે નીલકંઠ વર્ણીના ચરણ પકડી લીધાં. પ્રાર્થના કરતા કહ્યું : “પ્રભુ ! મારું કલ્યાણ કરજો.”

નીલકંઠ મહાપ્રભુએ કહ્યું : “તમારું કલ્યાણ કરવા તો અમે અહીં આવ્યા છીએ, પરંતુ તમારા સમગ્ર કુટુંબનું કલ્યાણ કરે એવો મુક્ત તમારે ત્યાં જન્મ લેશે એવા અમારા આશીર્વાદ છે.”

**‘કરી ઈચ્છા એવી હરિરાય, એને પુત્ર પવિત્ર તે થાય;
મારી ભક્તિ ભલી કરનાર, આખા કુળનો કરે ઉદ્ધાર.’**

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૩/૧૫)

લાલદાસને અભયપદ આપી વર્ણપ્રભુ ત્યાંથી નીકળી સીધા બામણગામ સિધાવ્યા.

આ નાવલી ગામના લાલદાસને નીલકંઠ મહાપ્રભુના આશીર્વાદથી કશિયાભાઈ નામે પુત્ર થયો. કશિયાભાઈ સોળ વર્ષના થતા તેને વેદાંતીનો સંગ થતાં ભગવાનને નિરાકાર સમજવા લાગ્યા. પરંતુ ભગવદાનંદ સ્વામીના યોગે સત્સંગ થયો. પછી આદિઆચાર્ય શ્રી રઘુવીરજી મહારાજ તથા સદ્ગુરુ સંતોની તેમણે નિર્માનીપણે ખૂબ સેવા કરી અને વર્ણપ્રભુના આશીર્વાદ સાર્થક કર્યા.

“વડોદરામાં શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો દિગ્વિજય”

વડોદરામાં શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયના શ્રીગણેશ એટલે સત્સંગના બીજ કઈ રીતે રોપાયા તેનો ઈતિહાસ પાછળના પ્રકરણોમાં જોઈશું. અત્રે વડોદરામાં શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો સૌપ્રથમ દિગ્વિજય થયો તેના ઇતિહાસને માણીશું.

સભા
૧

સ. ગુ. શ્રી ગોપાળાનંદ સ્વામી જ્યારે પૂર્વાશ્રમમાં ખુશાલ ભક્ત તરીકે હતા ત્યારે વડોદરા શહેરમાં રહી પોતાના યોગેશ્વર્યથી તેમણે ભગવાન શ્રીહરિના પૂર્ણ પુરુષોત્તમ સ્વરૂપનું જ્ઞાન અનેક મુમુક્ષુઓને દેઢ કરાવ્યું હતું. આથી વડોદરા શહેરમાં સત્સંગ ધીરે ધીરે પ્રવર્તતો જતો હતો. ગાયકવાડ સરકારના અનેક યુનંદા અધિકારીઓ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના આશ્રિત બન્યા હતા. વડોદરાના નાથભક્ત, સદાશિવભાઈ, વૈદ્યરાજ રામચંદ્રભાઈ, નારુપંત નાના, ભાઉપુરાણિક વગેરેને સ્વામીના સમાગમથી સત્સંગ અંતરમાં દેઢ થતો ગયો. પરંતુ ત્યાંના દીવાન બાબાજી આપાજી અને એનો પુત્ર વિઠ્ઠલરાવ બાબાજી શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય પ્રત્યે પ્રથમથી જ દ્વેષ ધરાવતા હતા. તેમને તેમના રાજ્યમાં સંપ્રદાયના સત્સંગની પ્રવૃત્તિ ખતરનાક લાગી. તેથી તેને દાબી દેવા પોતાની રાજસત્તાનો ઉપયોગ કરવા લાગ્યા. પણ પ્રભુસત્તા પાસે રાજસત્તા કામચાબ ન નીવડી.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પ્રત્યેની નિષ્ઠાના બળથી, ગોપાળાનંદ સ્વામીના પ્રસંગથી સત્સંગીઓનું ખમીર અતૂટ રહ્યું. આથી દીવાન વધુ ધૂંધવાયો. વળી, તેની પત્ની તુળજાબાઈને

સત્સંગનો રંગ લાગ્યો હતો, તેથી બળતામાં ઘી હોમાયું હોય એવી તેની સ્થિતિ થઈ હતી. તેમ છતાં તુળજાબાઈ પ્રત્યેના સ્નેહને કારણે ક્વચિત્ તે નરમ પડી જતો. તુળજાબાઈને શ્રીજીમહારાજના દર્શન તથા ગોપાળાનંદ સ્વામીના દર્શન થતાં; તે સર્વ વાત તે તેના પતિને કહેતા. દીવાન તે વાતોને હસી કાઢતો. પરંતુ જ્યારે તુળજાબાઈના દેહનો અંત આવવાનો સમય થયો, ત્યારે તેણે ત્રણ દિવસ અગાઉ તેના પતિને કહ્યું : “મને ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ અને ગોપાળાનંદ સ્વામી રોજ દર્શન દે છે અને આજથી ત્રીજે દિવસે ધામમાં તેડી જશું તેવું કહે છે. તો તમે ધીરજ રાખશો અને શ્રીજીમહારાજ પ્રત્યે ભક્તિભાવ કેળવી સત્સંગીઓના અપરાધ કર્યા છે તેની ક્ષમા માંગશો.”

બાબાજી દીવાનને પોતાની સ્ત્રીના મૃત્યુની આગાહીના શબ્દો ભારે પડ્યા. છતાં તેણે આશ્વાસન લીધું કે તદ્દન નીરોગી પત્નીનું ત્રીજે દિવસે મૃત્યુ થાય તે શક્ય નથી, તેની ઘેલછાને લઈને જ તે આવું બોલી રહી છે. બરાબર ત્રીજે દિવસે તુળજાબાઈને ભગવાન શ્રીહરિ અને ગોપાળાનંદ સ્વામીના દર્શન થયા. તેણે તેના પતિને કહ્યું : “જુઓ, મહારાજ પધાર્યા છે, સાથે ગોપાળાનંદ સ્વામી પણ છે અને મને હમણાં જ અક્ષરધામમાં તેડી જશે. તો તમે સત્સંગ

પ્રત્યે ભાવના રાખશો. એજ મારે તમને છેલ્લું કહેવાનું છે.” એટલું કહીને તુળજાબાઈએ આંખો મીચી દીધી.

બાબાજી આ જોઈ રહ્યો. પોતાની નજર સામે પોતાની પત્ની તુળજાબાઈને દેહ મૂકતાં તેણે જોઈ. ભગવાન શ્રીહરિ તુળજાબાઈને દર્શન આપી તેડવા આવ્યા હતા એ બાબાજીને ન દેખાયું, પરંતુ તુળજાબાઈને તે દર્શન થયા. એક જ ક્ષણમાં તેના પ્રાણ નીકળી ગયા અને પોતે વડોદરા રાજ્યનો દીવાન, સર્વસત્તાધીશ કાંઈ જ કરી શક્યો નહીં. શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય પ્રત્યે તેને દ્રેષ હતો. એ દ્રેષ પોતાની પત્નીના અંતિમ શબ્દોથી ઓસરી જવો જોઈએ પરંતુ તે વધુ રથવાયો થયો. તેને લાગ્યું કે સ્વામિનારાયણે પોતાની મેલી સાધનાના બળથી તેની સ્ત્રીને મારી નાંખી છે. આ દ્રેષનો અગ્નિ અને પ્રિય પત્નીનો વિરહ તેના અંતરને રાત-દિવસ બાળવા લાગ્યો. પત્નીના અવસાન પછી ત્રીજે જ મહિને તેનું પણ મૃત્યુ થયું.

તેના મૃત્યુ બાદ ગંગાધર શાસ્ત્રી દીવાનપદે નિમાયા પરંતુ પૂનામાં તેમનું ખૂન થયું. તેથી બાબાજી આપાજીનો ભત્રીજો વિઠ્ઠલરાવ દેવાજી દીવાનપદે નિમાયો. તેના પિતરાઈ ભાઈ વિઠ્ઠલરાવ બાબાજીએ સંપ્રદાય પ્રત્યે કેળવેલા વેરના બીજ તેના લોહીમાં પણ હતા. તેણે જ્યારે રાજવૈદ્ય રામચંદ્ર અને એમના ભાઈ હરિચંદ્રનું આખું વૈદ્ય કુટુંબ સંપ્રદાયનું આશ્રિત બન્યાની હકીકત સાંભળી ત્યારે તેનો વૈરાગ્ય વધુ પ્રજ્વલિત થયો.

વડોદરા શહેરમાં શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાયનો વિકાસ અને સત્સંગ દિન-પ્રતિદિન વધતો જતો હતો. તેને કેવી રીતે અટકાવવું અને તોડવું એનો કોઈ સંગીન ઉપાય તેને દેખાતો ન હતો. તેણે પોતાના અંગત મદદનીશ અને કાકા વિઠ્ઠલરાવ દેવાજી સાથે લાંબી મંત્રણા કરી. દેવાજી, બાબાજીના સગા કાકાનો પુત્ર થાય. અમદાવાદના પેશ્વા અને ગાયકવાડ બંનેના માણસો, રાજપ્રતિનિધિ તરીકે ફરજ બજાવતા હતા. પેશ્વા તરફથી સેલુકર સુબાગીરી કરતો હતો, જ્યારે ગાયકવાડ તરફથી વિઠ્ઠલરાવ દેવાજી સુબા તરીકે કામ કરતો હતો. અમદાવાદ અને ખેડા બંને જિલ્લા પ્રદેશો ગાયકવાડના હતા, પણ મહારાજા ગોવિંદરાવ ગાયકવાડના વખતમાં લશ્કરના ચઢેલા પગાર ચૂકવવા માટે અને બીજા દેવાની પતાવટ માટે પેશ્વા પાસેથી મોટી રકમ વ્યાજે લેવી પડી હતી. અને બદલામાં અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લાના પ્રદેશોનો વહીવટ પેશ્વાને સોંપવો પડ્યો હતો. ત્યારથી પેશ્વાના પ્રતિનિધિ તરીકે સેલુકર ભદ્રમાં અને ગાયકવાડના પ્રતિનિધિ તરીકે વિઠ્ઠલરાવ દેવાજી ગાયકવાડની હવેલીમાં રહેતા હતા. જો કે આમ બે સત્તાઓના પ્રતિનિધિઓ અમદાવાદમાં રહેતા હતા, પણ ખરી સત્તા પેશ્વાના પ્રતિનિધિ સેલુકર સુબાના હાથમાં હતી.

ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ જેતલપુરમાં યજ્ઞ કર્યો એ પૂર્વ થોડા સમય પહેલા સેલુકરના પિતાનું મરણ થયું. શાક્તપંથી સેલુકરને દેવીભક્તોએ કાન ભંભેરણી કરી કે, તમારી હકૂમતના પ્રદેશમાં સ્વામિનારાયણે દેવને

સજીવ બલિ ન આપતા અહિંસક યજ્ઞ કર્યો એ ભારે પાપ થયું છે. તેના પરિણામે તમારા પિતા મૃત્યુ પામ્યાં છે. માટે તમારે જો જીવતા રહેવું હોય અને સુખેથી જીવવું હોય તો સ્વામિનારાયણ આવા યજ્ઞો ન કરે એવો પાકો પ્રબંધ કરો. આ પ્રકારની ભંભેરણીથી ઉશ્કેરાઈને સેલુકરે ગાયકવાડના પ્રતિનિધિ વિઠ્ઠલરાવની સલાહ સંમતિ મેળવીને ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણને ભદ્રમાં પોતાના નિવાસસ્થાને બોલાવીને તેલના ટાંકામાં ટૂંબાડી દઈને એમની હત્યા કરવાનો અતિ નિંદ્ય પ્રયાસ કર્યો હતો. પરંતુ તેમાં એ કરુણ રીતે નિષ્ફળ ગયો. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ સાથે આવેલા સંતોની કરડી દૈષ્ટિથી યા હજૂરી પાર્ષદોના શસ્ત્રપ્રહારથી તે જ સમયે સેલુકરનું મૃત્યુ થયું હોત, પણ જ્ઞાનિધિ ભગવાન શ્રીહરિએ પોતાના સંતો અને હજૂરી પાર્ષદોને રોક્યા હતા. સેલુકર અને વિઠ્ઠલરાવના મનની બધી કામનાઓ મનમાં રહી ગઈ.

આ ઘટના બની તે જ વર્ષના અંત ભાગમાં અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લામાંથી પેશ્વાની સત્તાનો અંત આવ્યો. અંગ્રેજોએ બધી સત્તા હસ્તગત કરી લીધી. ગાયકવાડના પ્રતિનિધિને પણ અમદાવાદ છોડીને વડોદરા પાછા જવું પડ્યું. આ પરાજયનો ઘા વિઠ્ઠલરાવ ભૂલ્યો ન હતો. એ ભારે કપટી અને કુટિલ હતો. એ જાણતો હતો કે સામી છાતીએ સંપ્રદાય કે ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ વિરુદ્ધ કંઈ થઈ શકે તેમ નથી. વડોદરામાં ગોપાળાનંદ સ્વામીથી આકર્ષાઈને લોકો સંપ્રદાય તરફ ભારે વેગથી વળી રહ્યા હતા. એટલે જો ગોપાળાનંદ સ્વામીરૂપી મૂળને ઉખાડવામાં આવે તો લોકો સત્સંગ તરફ વળતા અટકી જાય, એવી એની ગણતરી હતી.

બાબાજી દીવાને મલિનવિદ્યામાં પ્રવીણ એક દક્ષિણી બ્રાહ્મણ હુંદુંબાને સાધ્યો. તેની મંત્રવિદ્યાના બળથી ગોપાળાનંદ સ્વામીને મારી નાંખવા માટે તેને પુષ્કળ પૈસા આપવાની લાલચ આપી. એટલે હુંદુંબા ગોપાળાનંદ સ્વામીની હત્યા મેલીવિદ્યાના પ્રયોગથી કરવા તૈયાર થયો. હુંદુંબા દક્ષિણી બ્રાહ્મણ હતો, ભાગવત-ગીતા વગેરે શાસ્ત્રો ભણેલો હતો. શુદ્ધ શૈવભક્ત હતો, પણ ભ્રષ્ટાચારી માંત્રિકો અને તાંત્રિકોનો સંગ થવાથી પંચમકાર આચરનારો પાકો વામાચારી બન્યો હતો. એ ‘ડંગોરાવાળા મહારાજ’ તરીકે ઓળખાતો હતો. ત્રણ ગાંઠાવાળો લાલ રંગનો એનો ડંગોરો મંત્રેલો મનાતો હતો. એ પોતાના પ્રતિસ્પર્ધીની સામે એ ડંગોરાને મૂકતો અને મંત્રોચ્ચાર કરતો એટલે ડંગોરો આપોઆપ ઉછળતો અને

સામાવાળાના કપાળ અને માથા ઉપર ધડાધડ પ્રહાર કરતો હતો. ખરેખર ડંગોરો મંત્રેલો ન હતો, એમાં બે ઘૂપી યાંત્રિક કળો છેલ્લી ગાંઠ નીચે ગોઠવેલી હતી. એ કળો એ દબાવતો એટલે ડંગોરો ઉછળતો હતો અને સામે બેઠેલા માણસના માથા સાથે જોરથી અથડાતો હતો. કળ ઉપર જેટલીવાર જેવું જોર દેવામાં આવે તેટલીવાર ને તેવા જોરથી ઉછળીને એ સામા માણસના કપાળ સાથે અથડાતો હતો.

“વડોદરામાં ગોપાળાનંદ સ્વામીથી આકર્ષાઈને લોકો સંપ્રદાય તરફ ભારે વેગથી વળી રહ્યા હતા.”

એકવાર સવારે ગોપાળાનંદ સ્વામી વાડી રંગમહેલ પાસે સભા ભરીને જ્ઞાનવાર્તા કરી રહ્યા હતા. હુંદુબા પોતાનો ડંગોરો અને ત્રણ-ચાર સાગરીતો લઈને ત્યાં પહોંચી ગયો. નિઃકપડાઈ સભામાં આગળ વધીને એ ગોપાળાનંદ સ્વામી બેઠા હતા ત્યાં ગયો.

“ગોપાળાનંદજી ! આ બધું પાખંડ છોડી દો. આડીઅવળી ગમે તેમ વાતો કરીને લોકોને ભરમાવવાનું છોડી દઈને, તમે વડોદરા બહાર ગમે ત્યાં ચાલ્યા જાવ. અહીં તમારી ખેર નથી.” ડંગોરો ઉછાળતાં હુંદુબાએ કહ્યું.

લોકો હુંદુબાને અને ડંગોરોને ઓળખતા હતા અને એનાથી ડરીને ચાલતા હતા. પણ એણે સભામાં ડંગોરો ઉગામ્યો એટલે કેટલાક શ્રોતાજનો ઉશ્કેરાઈ ગયા. આઠ-દશ માણસો સભામાં જ ઊભા થઈ ગયા.

“તમે બધા શાંત રહો અને પોતાની જગ્યાએ બેસી રહો. આજે આ ઢોંગી હુંદુબાને એમના ડંગોરાના જેટલા પ્રયોગો કરવા હોય તેટલા કરવા દો. આ ડંગોરોમાં કે હુંદુબામાં કોઈ મંત્રશક્તિ નથી, એ ડોળ કરીને ડરાવે છે. એની આજે તમને બધાને ખાત્રી થઈ જશે.” ગોપાળાનંદ સ્વામીએ સભાને ઉદ્દેશીને કહ્યું.

વળી સ્વામી ધીર ગંભીર સ્વરે હુંદુબાને કહેવા લાગ્યા : “હુંદુબા ! તમારાથી અને તમારા ડંગોરાથી જે થાય તે કરી લેવાની આજે તમને છૂટ છે. તમારા કહેવાથી અમે વડોદરા નથી છોડવાના કે નથી જ્ઞાનવાર્તા-સત્સંગ કરવાનું બંધ કરવાના.”

સભાજનોને ઉદ્દેશીને ગોપાળાનંદ સ્વામીએ પોતાના માટે જે શબ્દો કહ્યા હતા તે સાંભળીને હુંદુબાને ભારે ક્રોધ ચઢ્યો.

“ગોપાળાનંદજી ! તમારું ગુમાન અને ગર્વ હમણાં ધડીના છઠ્ઠા ભાગમાં હું ઉતારું છું. તમે પણ મારા ડંગોરાનો સ્વાદ ચાખો.” એમ કહીને એણે સ્વામીની સામે આવશ્યક અંતરે ડંગોરો મૂક્યો. અને પછી જાણે મંત્ર બોલતો હોય તેમ હોઠ ફફડાવવા લાગ્યો. થોડીવાર પછી કોઈને ખબર ન પડે એવી રીતે કળ, જોરથી બે વાર દબાવી. પોતાને ખાત્રી હતી કે, ડંગોરાના જોરદાર ફટકાથી સ્વામીના માથામાં ગંભીર ઈજાઓ થશે, પણ એની ધારણાથી ઉલટી જ વાત બની. કળ દબાયાથી ડંગોરો એકદમ ઉછળ્યો તો ખરો, પણ તે ગોપાળાનંદ સ્વામી તરફ ઉછળવાને બદલે હુંદુબા તરફ જ ઉછળ્યો. અને ધડાક ધડાક બે વખત એના કપાળ સાથે જોરથી અથડાયો. લોહીલુહાણ થયેલો હુંદુબા બેભાન થઈને પડ્યો. એની પાછળ કોઈ અગમ્ય પ્રેરણાથી પ્રેરાઈને એની નાની દીકરી મથુરા આવી હતી. એણે આગળ આવીને બેભાન થયેલા પિતાનું માથું ખોળામાં લીધું. એની આંખમાંથી આંસુઓની ધારા વહેવા લાગી. રડતાં રડતાં દયા ભરી નજરે એણે ગોપાળાનંદ સ્વામી સામું જોયું. હુંદુબાને લોહીલુહાણ થયેલો જોઈને અને તેની દીકરી મથુરાની દયામણી મુખમુદ્રા જોઈને સ્વામીને પણ અતિ દયા આવી. તરત જ સ્વામી પોતાની જગ્યાએ ઊભા થયા અને હુંદુબા

“સ્વામીએ હુંદુબાના માથા ઉપર બે હાથ મૂક્યા. પછી કહ્યું : “હુંદુબા ! તમે બ્રાહ્મણ છો, ગીતા-ભાગવતના અભ્યાસી છો, આ મોક્ષપ્રદ ગ્રંથો છોડી મલિનવિદ્યાના રવાડે કેમ ચડી ગયા ?”

પાસે આવ્યા. એમણે એના ઘા ઉપર દૃષ્ટિ સ્થિર કરી એટલે લોહી વહેતું બંધ થયું. સભામાંથી એક જણે સ્વામીની સૂચનાથી હુંદુબાને કપાળે પાટો બાંધી દીધો. થોડીવાર પછી હુંદુબાનો દેહ મથુરાના ખોળામાં ઉછળવા લાગ્યો અને ‘બચાવો...’ ‘બચાવો..’ એવી બૂમો પાડવા લાગ્યો.

જેવી પિબેકની કે મગ્નીરામની દશા શ્રીજીમહારાજ પાસે થઈ હતી, તેવી જ આ ઢોંગી હુંદુબાની દશા ગોપાળાનંદ સ્વામી પાસે થઈ.

સ્વામીએ તેને સમાધિ કરાવી યમપુરીની યાતના ભોગવાવી. તેની નાની પુત્રી મથુરાએ વિનંતી કરી સ્વામીને કહેવરાવ્યું. આથી, સ્વામીએ તેને જાગ્રત કર્યો. થોડીવારે તે સ્વસ્થ થયો અને પછી તરત જ ઊઠીને ગોપાળાનંદ સ્વામીના ચરણમાં આળોટવા લાગ્યો. પોતાના ગુનાની ક્ષમાયાચના કરતા તેણે કહ્યું : “સ્વામી ! મેં અનેક પાપકર્મ કર્યાં છે. નિર્દોષ જીવોને શિક્ષા કરી છે, નાણાં પડાવ્યાં છે. એ પાપની પરાકાષ્ટના ફળરૂપે મારી મલિનવિદ્યા આપના ઉપર અજમાવવાનું મેં ઘોર કૃત્ય કર્યું. તેનું ફળ મને મળી ગયું. મને ક્ષમા કરો અને મને ભગવાન સ્વામિનારાયણનો આશ્રિત કરો.”

સ્વામીએ તેના માથા ઉપર બે હાથ મૂક્યા. પછી કહ્યું : “હુંદુબા ! તમે બ્રાહ્મણ છો, ગીતા-ભાગવતના અભ્યાસી છો, આ મોક્ષપ્રદ ગ્રંથો છોડી મલિનવિદ્યાના રવાડે કેમ ચડી ગયા ? હવે એ કુસંગ છોડી સત્યાસ્રોનો અભ્યાસ કરજો. તમારી નાની પુત્રી મથુરા યોગભ્રષ્ટ આત્મા છે, પરમ ભક્ત છે. તમે તેના પિતા છો, પણ પિતાના પદનું અભિમાન છોડી આ પુત્રીના વચન પ્રમાણે વ્યવહાર કરજો.”

હુંદુબાનું પણ પરિવર્તન થયું તે જાણી વિઠ્ઠલરાવ દીવાનને આઘાત થયો. તેને લાગ્યું કે આ સત્સંગની પ્રવૃત્તિને દબાવવાના જેટલા પ્રયત્નો અત્યાર સુધી કર્યા તે નિષ્ફળ ગયા; એટલું જ નહીં પરંતુ સત્સંગ પણ હવે પ્રમાણમાં ખૂબ વધતો જતો હતો. તેને નિર્મૂળ કરવા માટે હવે રાજસત્તાનો ઉપયોગ કર્યા સિવાય ચાલે તેમ ન હતું.

આ દરમ્યાન મહારાજા આનંદરાવ ગાયકવાડના મુતાલિક તરીકે કામ કરતા ફતેહસિંહરાવનું અવસાન થયું. એમની સાથે મદદનીશ મુતાલિક તરીકે કામ કરતા સયાજીરાવ ગાયકવાડ (બીજા) સગીરવય હોવા છતાં મુતાલિક (નાયબ દીવાન) બન્યા. મુતાલિક તરીકે સયાજીરાવે થોડો સમય જ કામ કર્યું હશે એવામાં મહારાજા આનંદરાવનું પણ મૃત્યુ થયું. આનંદરાવને બે પુત્રો હતા, પણ તે તો બીજા રાણી જે ક્ષત્રિય ન હતી તેની કૂખે જન્મ થયો હતો એટલે તેમને વારસ તરીકે ગાદી ન મળી અને મહારાજા આનંદરાવ ગાયકવાડના સગા નાનાભાઈ સયાજીરાવ (બીજા) રાજગાદી ઉપર આવ્યા. સયાજીરાવ સગીર હતા, છતાં વિચક્ષણ હતા. રાજ્ય કારભાર દીવાન વિઠ્ઠલરાવની સલાહથી ચાલતો, પણ પ્રભાકર દીક્ષિત જે ભાઉ પુરાણિક નામે ઓળખાતા હતા તેમને તથા બાપુસાહેબને તેઓ પોતાની સાથે રાખતા. વળી, નારુપંત નાના

ખાનગી કારભારી હતા. તે પણ રાજ્યહિતમાં જ કાર્ય કરતા એટલે સયાજીરાવને તેનો પણ સહારો હતો.

દીવાન રોજ સત્સંગ વિરુદ્ધ અને ગોપાળાનંદ સ્વામી વિરુદ્ધ ગાયકવાડ સરકારને વાતો કરતો. સાત્ત્વિક પ્રકૃતિના સયાજીરાવ આવી વાતો સાંભળી કંટાળી ગયા. તેમણે ભાઉ પુરાણિકને તથા નારુપંત નાનાને એક પછી એક સ્વામી પાસે મોકલ્યા. સ્વામીની દિવ્ય પ્રતિભાથી અને ભગવાન શ્રીહરિ પ્રત્યેની અનન્ય ભક્તિથી તેઓ પણ અંજાયા અને સત્સંગી બની ગયા ! આથી દીવાન નાઈલાજ બની ગયા. તેના બધા પાસા અવળા પડતા ગયા. છેવટે પુરબિયાને નાથવા તેણે રાજ્યના સેનાપતિ બાપુસાહેબને મોકલવા વિચાર કર્યો. બાપુસાહેબ પણ પુરબિયા બ્રાહ્મણ હતા. ન્યાત ન્યાતને મારે એ સિદ્ધાંત અનુસાર બાપુસાહેબ પોતાના સો માણસો સાથે શ્રીજીમહારાજને મહાત કરવાના કોડ લઈને વડતાલ ગયા. ભગવાન શ્રીહરિનો પ્રતાપ જોઈ તે પણ મહાત થઈ ગયા અને સત્સંગી બની ગયા !

સયાજીરાવને આ સમાચાર મળ્યા. ભાઉ પુરાણિક, નારુપંત નાના, બાપુસાહેબ એક પછી એક પોતાના યુનંદા અધિકારીઓ સ્વામિનારાયણના પ્રતાપથી ખેંચાયા છે. તેથી સ્વામિનારાયણમાં અને તેમના સંતવર્ય ગોપાળાનંદ સ્વામીમાં કાંઈક પ્રભાવ જરૂર હશે જ તેમ માની, પોતે જ ગોપાળાનંદ સ્વામીને મળવા માટે પોતાના અધિકારીઓ સાથે નાથભક્તના વાડામાં ગયા.

સૌમ્યમૂર્તિ સ્વામીના દેહની કાંતિથી તેઓ અંજાયા. સ્વામીની દૃષ્ટિથી તેમના અંતરમાં ભાવો નિર્મળ બની ગયા. સત્-અસત્ની, આત્મા-પરમાત્માની દિવ્ય વાતોથી તેમનું અંતર રંગાયું. ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના મહિમાની વાતો સાંભળી તેમનું હૈયું પણ તે ભગવાન શ્રીહરિના આશ્રિત બનવા તલસી રહ્યું.

ગોપાળાનંદ સ્વામીએ જાદુ કર્યું. સયાજીરાવ સરકારે તેમના ચરણમાં નમસ્કાર કર્યા. પછી કહ્યું : “સ્વામી ! આપ સરકારવાડામાં પધારો. અમારું દેવધર પાવન કરો. આપની દિવ્ય વાતોથી હું મનોમન તો ભગવાન સ્વામિનારાયણનો આશ્રિત થઈ જ ગયો છું, પરંતુ એ માટે જે કાંઈ વિધિ કરવાની હોય તે આપ અમારા દેવધરમાં પધારો ત્યારે કરીશ.”

સ્વામી તેમની મુમુક્ષુતાથી પ્રસન્ન થઈ ગયા. તેમણે કહ્યું : “સરકાર ! અનુકૂળતા આવશે એટલે જરૂર આવીશું. આપનો ભાવ છે તે ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ પૂરો કરશે.”

એકવીસ વર્ષના યુવાન તેજસ્વી રાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડ ગોપાળાનંદ સ્વામીની પ્રતિભાથી આકર્ષાયા, સત્સંગના રંગે રંગાયા. વડોદરા રાજ્યમાંથી સંપ્રદાયને નિમૂળ કરવાનું દીવાનનું સ્વપ્ન જ બની રહ્યું. રાત્રીમાં પણ તે ઝબકીને જાગી જતો. તેને બધે જ સ્વામિનારાયણના ઓળા પથરાતા દેખાવા લાગ્યા. ક્રોધના આવેશમાં તે ક્યારેક હોઠ પીસતો, ક્યારેક દાંત કરડતો, ક્યારેક પોતાના છૂટા વાળ ઝનૂનથી ખેંચતો. તેને લાગ્યું કે, તે સ્વામિનારાયણને આ રીતે ચીરી રહ્યો છે. ઝનૂનથી શરીરમાંથી કાઢેલા લોહીને તે પીતો અને સ્વામિનારાયણનું લોહી તે પીવે છે

એવા આનંદથી તે અક્રુહાસ્ય કરતો. ક્યારેક તેને તેના શયનખંડમાં સ્વામિનારાયણ દેખાતા. તેને લાગતું કે સ્વામિનારાયણ તેને પકડવા આવ્યા છે. તે તેમના તરફ દોડતો અને ભીંત સાથે તેનું માથું અથડાતું. ભગવાન શ્રીહરિ પ્રત્યેનો ક્રોધાગ્નિ તેના રોમેરોમમાં વ્યાપી ગયો.

આ જ અરસામાં વડતાલમાં શ્રીજીમહારાજ પાસે શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજય પામેલા વેદાંતાચાર્ય વડોદરામાં આવ્યા. તેમને ખબર પડી કે રાજ્યનો દીવાન સ્વામિનારાયણનો કટ્ટર વિરોધી છે. તે સાંભળી તેને આનંદ થયો. તેને લાગ્યું કે અહીં તેના પાસા સવળા પડશે. તે દીવાનને મળ્યો. દીવાનને પણ તેને મળતાં આનંદ થયો. વેદાંતાચાર્યએ બનાવટી વાત ઉપજાવી દીવાનને કહ્યું : “સ્વામિનારાયણ દંભી છે. વડતાલમાં મારી સાથે શાસ્ત્રચર્ચામાં હારી ગયા. પરંતુ તેમના પરાજયની વાત હું કોઈને ન કહું તેથી મને બસો રૂપિયા આપ્યા અને મારું મોઢું બંધ કરવા મિથ્યા પ્રયત્ન કર્યો. પણ કાંઈ સત્ય એમ દંકાય ? વીસનગરના મહંત અહીં આવ્યા છે. તેણે પણ મને કહ્યું કે સ્વામિનારાયણે વીસનગરમાં આવીને દંભ પ્રવર્તાવી ત્યાં સત્સંગની જાળ બિછાવી છે.”

દીવાનને આ વાતમાં રસ પડ્યો, તેથી તેણે કહ્યું : “પંડિતજી ! તો તમે આ વાત સરકારને કહો. સરકાર સાથે તમારી મુલાકાત ગોઠવી દઉં. રાજ્યના બીજા વિદ્વાનો પણ સ્વામિનારાયણના વિરોધી છે. માટે અહીં પણ શાસ્ત્રચર્ચા યોજો. હું મદદ કરીશ. સ્વામિનારાયણને ઉઘાડા પાડવા છે અને તેની હસ્તી મિટાવી દેવી છે.”

વેદાંતાચાર્યે આ સાંભળ્યું. તે દ્રેષી હતો. વળી વડતાલમાં તેનો ભૂંડી રીતે પરાજય થયો હતો. તેથી તેને દીવાનની વાત સાંભળી આનંદ તો થયો, પરંતુ ભગવાન શ્રીહરિ માટેના જે છેલ્લા શબ્દો તે દીવાન બોલ્યો તે તેને રુચ્યા નહીં. તેનામાં બ્રાહ્મણના સંસ્કાર હતા. તરત જ તેનામાં જાગૃતિ આવી ગઈ. તે કાંઈ બોલ્યા નહીં. પણ તેને થયું કે બધા વિદ્વાનોને ભેગા કરી સ્વામિનારાયણનો શાસ્ત્રાર્થમાં પરાજય તો કરવો, પરંતુ એથી આગળ વધીને દીવાનની તરકીબમાં ભળવું નહીં.

વડોદરામાં વાત પ્રસરી ગઈ કે વડતાલમાં સ્વામિનારાયણનો શાસ્ત્રાર્થમાં વિદ્વાન વેદાંતાચાર્યે પરાજય કર્યો હતો. પોતાનો દંભ ખુલ્લો ન પડે તે સારુ સ્વામિનારાયણે તેને લાંચ આપી હતી. વીસનગરનો દ્રેષી મહંત પણ આ પ્રકારના ઝેરી પ્રચારમાં ભળ્યો. બીજા વેરાગીઓએ પણ આ વાત વહેતી મૂકી. ઠેઠ ગાયકવાડ સરકાર સુધી વાત પહોંચી ગઈ. પરંતુ તેમને આવી જૂઠી વાત સાંભળી દુઃખ થયું.

એ જ વખતે દીવાન તેમની પાસે આવ્યો. તેણે કહ્યું : “સરકાર ! સાંભળ્યું ને ? સ્વામિનારાયણનો વેદાંતાચાર્યે શાસ્ત્રાર્થમાં પરાભવ કર્યો. એ કલંકને દાબવા તેમને બસો રૂપિયા આપ્યા. ખુદ વેદાંતાચાર્યના મુખથી જ આપ આ વાત સાંભળો, હું તેને અહીં બોલાવી લાવીશ.”

“મારે આવી અસત્ય વાત સાંભળવી નથી અને વેદાંતાચાર્યને

મળવું પણ નથી. તેને જો તેની વિદ્વાનું અભિમાન હોય તો ગોપાળાનંદ સ્વામી સાથે શાસ્ત્રાર્થ આપણે યોજીએ.” મહારાજ સયાજીરાવે તરત જ કહ્યું.

દીવાન આ સાંભળી લુચ્ચું હસ્યો. તેણે કહ્યું : “સરકાર ! આ વેદાંતાચાર્ય શહેરમાં આવ્યા છે તે વાત સાંભળી એ ગોપાળાનંદ તો પલાયન થઈ ગયા છે !”

દીવાનની વાતમાં સરકારને નયોં દ્રેષ દેખાયો. તેમણે તરત જ કહ્યું : “હું હમણાં જ નાથભક્ત અને બીજા સત્સંગીઓને બોલાવું છું. સ્વામી ક્યાં ગયા છે તેની તપાસ કરે અને તેમને અહીં બોલાવી લાવે અથવા ભગવાન સ્વામિનારાયણને ખબર આપે. પણ વેદાંતાચાર્યને તમે રોકજો તે નાસી જાય નહીં. હવે તો જરૂર શાસ્ત્રાર્થ કરાવવો જ છે.”

મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડે સત્સંગીઓને બોલાવ્યા. તેમણે કહ્યું : “ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણની આજ્ઞા આવી હોવાથી ગોપાળાનંદ સ્વામી ઉમરેઠ પધાર્યા છે. હવે તેમને વડોદરા પાછા આવવાની શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞા મળે તો જ તેઓ વડોદરા પાછા આવે. અને મહારાજ અત્યારે ગઢડા બિરાજે છે એટલે ત્યાં આપણે ખબર મોકલીએ.”

સયાજીરાવ સરકારે તરત જ કહ્યું : “મારતે ઘોડે કાસદને ગઢપુર મોકલાવો. બે દિવસમાં સ્વામી અહીં આવવા જોઈએ. અગર મહારાજની ઈચ્છા હોય તો બીજા કોઈ વિદ્વાન સંતને મોકલે જેથી આ વેદાંતાચાર્યનો દંભ ખુલ્લો પડે.”

વડોદરાના સત્સંગીઓએ ત્યાંના પ્રભુદાસ ભક્તને તૈયાર કર્યા. સારો અથ આપ્યો અને શ્રીજીમહારાજ ઉપર પત્ર લખ્યો : “અહીં વેદાંતાચાર્ય આવ્યા છે. વડતાલની સભામાં તેનો પરાજય થયો હતો છતાં દ્રેષથી તે કહે છે કે સ્વામિનારાયણનો મેં પરાજય કર્યો. તેની સાથે વીસનગરના દ્રેષી મહંત પણ ભળ્યા છે અને વડોદરાનો દીવાન પણ ભળ્યો છે. સરકાર આગળ વાત ગઈ એટલે સરકારે અમને બોલાવ્યા. તેમણે કહ્યું : ગોપાળાનંદ સ્વામી અથવા બીજા કોઈ વિદ્વાન સંતને તરત જ અહીં બોલાવો.”

પ્રભુદાસ ભક્ત આ પાત્ર લઈ તે જ દિવસે ત્યાંથી નીકળ્યા. પહેલા વડતાલ ગયા. ત્યાં પાર્ષદ જુસાજીને મળ્યા. તેમને લઈને ત્યાંથી ગઢપુર જવા રવાના થયા. તેઓ ગઢપુર આવ્યા ત્યારે ભગવાન શ્રીહરિ નિંબતરુ નીચે સભા કરીને બિરાજમાન થયા હતા. પ્રભુદાસે મહારાજને દંડવત્ કરી પત્ર આપ્યો. મહારાજે શુક્રમુનિને પત્ર વાંચવા કહ્યું. પત્રમાં લખેલી હકીકત સાંભળી મહારાજ હસ્યા.

‘પત્ર વાંચી પ્રભુજી હસે છે, મુક્તાનંદમુનિને કહે છે; વટપત્તનમાં તમે જાઓ, વેદાંતાચાર્યના સામા થાઓ.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૭/૭૨/૧૧)

ભગવાન શ્રીહરિ કહે : “વેદાંતાચાર્યનો વડતાલમાં પરાજય થયો. પછી નડિયાદમાં પણ તે નિત્યાનંદમુનિ સામે આવ્યા નહીં

અને હવે કહે છે મેં સ્વામિનારાયણનો પરાજય કર્યો છે. વડોદરામાં સભા ગોઠવી છે. સયાજીરાવ સરકારની ખાસ વિનંતી છે કે કોઈ વિદ્વાન સંતને મોકલો. એટલે મુક્તમુનિ વડોદરા જાય અને વેદાંતાચાર્યનો પરાભવ કરે.”

આ સાંભળી મુક્તાનંદ સ્વામીએ હાથ જોડી કહ્યું : ‘એ તો છે અતિ દુષ્કર કાજ, એને મારાથી કેમ જીતાશે, કેમ પ્રશ્નના ઉત્તર થાશે.’ “મહારાજ ! આ વેદાંતાચાર્યને હું કેમ જીતી શકીશ ? એ મહાવિદ્વાન છે ને હું તો ફક્ત ભાગવત જ ભણ્યો છું.”

શ્રીજીમહારાજે તરત જ કહ્યું : “વિદ્વાનું ફળ સાધુતામાં છે. તેનામાં પંડિતાઈનો ગર્વ છે, દંભ છે. તમે સાધુતાની મૂર્તિ છો. વળી, તમારા ઉપર અમારી કૃપા છે. એટલે વેદાંતાચાર્યને જીતવો તમારે માટે લેશમાત્ર કઠણ નથી. અમારા આશીર્વાદ છે. તમે જાઓ, તમારો દિગ્વિજય થશે.”

ભગવાન શ્રીહરિની આજ્ઞા હોવાથી મુક્તાનંદ સ્વામી પોતાના મંડળ સાથે વડોદરા જવા તૈયાર થયા. મહારાજે ભગુજીને બોલાવીને કહ્યું : “સારામાં સારા બળદ જોડાવીને સિગરામ તૈયાર કરાવો. મુક્તમુનિને જલદી વડોદરા પહોંચવું છે.”

શ્રીજીમહારાજના આદેશ મુજબ બધી તૈયારી થઈ ગઈ. મહારાજે પોતાના કંઠમાંથી ગુલાબનો હાર ઉતારી મુક્તાનંદ સ્વામીને પહોંરાવ્યો, કપાળમાં ચાંદલો કર્યો અને આશીર્વાદ આપ્યા. મુક્તાનંદ સ્વામી પોતાના મંડળ સાથે ઊપડ્યા. વડોદરાના પ્રભુદાસ અને જુસાજી પણ સાથે જ નીકળ્યા.

સં. ૧૮૭૫ના આષાઢ માસની દ્વિતીયાને દિવસે ભગવાન શ્રીહરિએ ગઢપુરમાં રથયાત્રાનો ઉત્સવ કર્યો. ત્યારપછી શ્રીજીમહારાજ ગઢપુરમાં જ રોકાયા થકા ગણેશચતુર્થી અને જળજીલણીના ઉત્સવો કર્યા. હવે મુક્તાનંદ સ્વામીના વિજયના સમાચાર આવે ત્યાં સુધી ગઢપુરમાં જ રોકાવાનું ભગવાન શ્રીહરિએ નક્કી કર્યું હતું.

મુક્તાનંદ સ્વામી પોતાના મંડળ સાથે વડોદરા પહોંચી ગયા. નાથ ભક્તના વાડામાં જ્યાં હરિમંદિર કર્યું હતું ત્યાં ઊતર્યા. તરત સયાજીરાવ સરકારને સમાચાર મોકલાવ્યા કે ગઢપુરથી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણે મુક્તાનંદ સ્વામીને વેદાંતાચાર્યની સાથે શાસ્ત્રાર્થ કરવા મોકલ્યા છે. તે સમાચાર સાંભળી સરકારે ભાઉ પુરાણિકને બોલાવીને કહ્યું : “આપણે આજે સાંજે મુક્તાનંદ સ્વામીના દર્શને જવું છે તો રામચંદ્ર વેદ, શોભારામ શાસ્ત્રી, નારુપંત નાના, બાપુસાહેબ, ચીમનરાવ શાસ્ત્રી વગેરેને ખબર આપજો. કાલે સભા આપણા દેવધરમાં જ રાખવાની છે. ત્યાં તમામ તૈયારીઓ કરી લેવાની છે.”

મહારાજ સયાજીરાવ પોતાના મુખ્ય મુખ્ય અધિકારીઓને લઈને વાડીમાં મુક્તાનંદ સ્વામીના દર્શન કરવા આવ્યા. સ્વામીના

દર્શન કરીને તેમના અંતરમાં અપૂર્વ આનંદનો અનુભવ થયો. તેમણે વિચાર્યું કે જે દર્શનમાત્રથી જ અંતરમાં શાંતિ કરી દે તે સંતની સાધુતા જ વેદાંતાચાર્યનો પરાભવ કરશે.

સયાજીરાવ સરકારે સ્વામીને વેદાંતાચાર્ય વહેતી મૂકેલી વાતો કરી. તે સાંભળી સ્વામી હસ્યા. સ્વામીએ શાંતિથી કહ્યું : “સરકાર ! વેદાંતાચાર્ય વડતાલ આવ્યા ત્યારે હું પણ ત્યાં જ હતો. સભામાં શ્રીજીમહારાજે તેને વેદના બાર મહાવાક્યના યથાર્થ ઉત્તર કરવા કહ્યું. પણ તે સમજાવી શક્યા નહિ. બીજા પ્રશ્નોના ઉત્તર પણ તે આપી શક્યા નહિ. છતાં ભગવાન શ્રીહરિએ તેના બ્રાહ્મણત્વનું ગૌરવ ન હણાય તેથી પુરસ્કારમાં બસો રૂપિયા અપાવ્યા હતા. પણ નડિયાદ જઈને ગમે તેમ બોલવા લાગ્યા. ત્યારે મહારાજે નિત્યાનંદ સ્વામીને નડિયાદ મોકલ્યા. પરંતુ નિત્યાનંદ સ્વામીની સન્મુખ જ તે જઈ શક્યા નહીં. આ હકીકત છે. પછી તે પોતાનો દંભ દેખાડવા ગમે તે વાત કરે તેથી ભરમાવાની જરૂર નથી.”

સયાજીરાવ યુવાન હતા, તેમની બુદ્ધિ તીવ્ર હતી. તે બધી જ પરિસ્થિતિ સમજી ગયા. તેમણે તરત જ ભાઉ પુરાણિકને કહ્યું : “શહેરમાં જાહેર કરો. આવતીકાલે દેવધરમાં સભા થશે. શાસ્ત્રાર્થ ફક્ત મુક્તાનંદ સ્વામી અને વેદાંતાચાર્ય એ બે વચ્ચે જ થશે. પરંતુ શહેરના તમામ વિદ્વાનો જે રાજ્યનું વર્ધાસન ભોગવતા હોય તેમણે સભામાં આવવાનું છે. આ બંને વચ્ચે શાસ્ત્રાર્થ થઈ રહ્યા બાદ જે કોઈ વિદ્વાનને પ્રશ્ન પૂછવા હોય તે મધ્યસ્થ તરીકે જે હોય તેની પરવાનગી લઈને પ્રશ્ન પૂછે. પરંતુ તે શાસ્ત્રાર્થમાં પણ જો તે વિદ્વાનનો પરાજય થશે, તો તેનું વર્ધાસન બંધ કરવામાં આવશે.”

સયાજીરાવ સરકારનો હુકમ સાંભળી અધિકારીઓ તથા અન્ય હરિભક્તો બહુ જ રાજી થયા.

બીજે દિવસે માંડવી પાસે સરકારના મહેલના દેવધરમાં સભા ગોઠવી. વેદાંતાચાર્ય અને મુક્તાનંદ સ્વામી માટે સામસામી પાટો ગોઠવી. ચીમનરાવ શાસ્ત્રી તથા ભાઉ પુરાણિકને મધ્યસ્થ તરીકે નીમ્યા. તેમના માટે બે ગાદીઓ ગોઠવી.

સવારે નવ વાગે દેવધરની પૂજાવિધિ પત્યા પછી સભાનો કાર્યક્રમ ગોઠવ્યો. મુક્તાનંદ સ્વામી સંતમંડળ તથા હરિભક્તો સાથે વાડીમાંથી ચાલતા ભગવાન શ્રીહરિનું સ્મરણ કરતા કરતા માંડવીમાં પધાર્યાં. વેદાંતાચાર્યની પણ વિઠ્ઠલરાવ દીવાને એવી જ ધામધૂમથી પધરામણી કરાવી. તેની સાથે બીજા વૈરાગી બાવાઓ પણ હતા. પરંતુ સરકારના હુકમથી તેમને સભામાં પેસવા દીધા નહીં. અન્ય શાસ્ત્રીઓ, નાગરિકો, રાજ્ય અમલદારોથી સભા ચિકકાર થઈ ગઈ.

મુક્તાનંદ સ્વામીએ સયાજીરાવ સરકારના દેવધરમાં પ્રતિષ્ઠિત કરેલા દેવને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કર્યા. પછી મનોમન ભગવાન શ્રીહરિને પ્રાર્થના કરી. સ્વામીનું સૌમ્ય સ્વરૂપ, તપ અને બ્રહ્મચર્યનું ઓજસ. ભક્તિની માદકતા - આ બધું જોઈ સભાજનો મુગ્ધ થઈ ગયા. જ્યારે સામે બેઠેલા વેદાંતાચાર્ય તો

સભામાં આવી તરત જ પાટ ઉપર બેસી ગયા. તેના મુખ ઉપર દંભ અને રોષ વધુ દેખાતા હતા. ભાઉ પુરાણિક અને ચીમનરાવ શાસ્ત્રી મધ્યસ્થ તરીકે બેઠા. મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું : “પ્રભુપ્રાર્થના અને શાંતિપાઠથી આપણે સભાની શરૂઆત કરીએ.”

તે વિધિ પત્યો એટલે મુક્તાનંદ સ્વામીએ વેદાંતાચાર્ય સન્મુખ જોયું. વેદાંતાચાર્ય સ્વામીને ઓળખી ગયો. વડતાલમાં સભા વખતે આ સ્વામી હાજર હતા. તેની પોલ અહીં જ ખુલ્લી થશે. તેના અંતરમાં બીક લાગી.

સ્વામીએ પણ તેના મનના વિચારો જાણી લીધા હોય તેમ કોઈપણ પ્રકારની શાસ્ત્રાર્થ સંબંધી ચર્ચા કર્યા વિના વડતાલની હકીકતથી જ સભાજનોને વારફં કરવા નક્કી કર્યું. સ્વામીએ વેદાંતાચાર્યને કહ્યું : “આચાર્યજી ! આપ વડતાલ આવ્યા હતા. સભા થઈ હતી. તે વખતે ભગવાન સ્વામિનારાયણે તમને વેદના બાર મહાવાક્યોનો અર્થ પૂછ્યો હતો તે યાદ છે ? વળી, વેદની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે છે તે પણ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો અને અક્ષર સંબંધી પણ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો. આ પ્રશ્નોના ઉત્તર તમે આપી શક્યા હતા ? જો શાસ્ત્રચર્ચા કરવી હોય, તો આ પ્રશ્નોથી જ આપણે શરૂઆત કરીએ.”

આ સાંભળી વેદાંતાચાર્યના હોશકોશ ઊડી ગયા. તેના અંગ ઉપરથી જાણે લોહી ઊડી ગયું હોય તેમ તેની કાયા નિસ્તેજ થઈ ગઈ. શરીરે પરસેવો વળવા લાગ્યો. વિઠ્ઠલરાવ દીવાન આ જોઈ રહ્યો. બીજા વિદ્વાનો પણ નિસ્તેજ બની ગયેલા વેદાંતાચાર્યની સામું જોઈ રહ્યા. તેમને પ્રતીતિ થઈ કે આ આચાર્ય આખા ગામને ખોટી હકીકત કહી ભરમાવ્યું છે. તેઓ બધા ઉશ્કેરાઈ ગયા. પરંતુ તેઓ કાંઈ પણ બોલે તે પહેલા જ સ્વામીએ કહ્યું : “આચાર્યજી ! બોલો, આ દેવધર છે. દેવને સાક્ષી રાખીને આ સભા સમક્ષ સત્ય વાત જણાવી દો.”

આ સાંભળી બંને મધ્યસ્થોએ વેદાંતાચાર્યને પૂછ્યું : “આચાર્યજી ! સત્ય હકીકત કહી દો. આ ધર્મસભા છે અને તમે પણ ધર્મના આચાર્ય છો.”

વેદાંતાચાર્યે વીલે મોઢે કહ્યું : “મુક્તાનંદ સ્વામી કહે છે તે વાત

સાચી છે. સ્વામિનારાયણ ભગવાન મહાન છે. મારા પરાજયનો ડંબ મને ન બેસે, વળી મારા બ્રાહ્મણત્વનું, આચાર્યપણાનું માન સચવાય એટલે તેઓએ મને બસો રૂપિયા પુરસ્કાર તરીકે આપ્યા હતા. મેં કેવળ દ્રેષથી અને બીજાએ ભરમાવ્યો તેથી આવી વાત વહેતી મૂકી હતી.”

વિઠ્ઠલરાવ આ સાંભળી લાલચોળ થઈ ગયો : “જૂઠા ! હરામખોર ! મને પણ તે છેતર્યો ! મારી આગળ કપટ કર્યું ?” આમ બબડતો દીવાન સભામાંથી ભારે બિત્તવદને અને લથડતે પગે

ઊભો થઈ જતો રહ્યો.

પછી બંને મધ્યસ્થીઓએ કહ્યું : “આ ધર્મસભામાં જો કે કોઈ પ્રકારનો શાસ્ત્રાર્થ થયો નથી, છતાં મુક્તાનંદ સ્વામીની સાધુતા, તેમની ભગવાન સ્વામિનારાયણ પ્રત્યેની ભક્તિનો આ સભામાં

“મુક્તાનંદ સ્વામી સંતમંડળ તથા હરિભક્તો સાથે વાડીમાંથી ચાલતા ભગવાન શ્રીહરિનું સ્મરણ કરતા માંડવીમાં પધાર્યા.”

પ્રભાવ પડ્યો છે. તેથી અમે આ સભામાં મુક્તાનંદ સ્વામીને વિજેતા તરીકે જાહેર કરીએ છીએ.”

હરિભક્તો તથા સભાજનોએ સભામાં ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણનો જયનાદ કર્યો.

પછી ‘એકાંતિક ધર્મ અને સામાન્ય ધર્મમાં શું ફેર છે?’, ‘ભક્તિ અને માહાત્મ્યે સહિત ભક્તિમાં શું ભેદ છે?’ તેવા પ્રશ્નો વિદ્વાનો તરફથી પૂછાયા. તેના ઉત્તર સ્વામીએ ખૂબ જ સુંદર રીતે આપ્યા. સ્વામીની સરળ વાણીની મીઠાશથી તેમના શબ્દો લોકોના અંતરતલ સુધી પહોંચી ગયા. સ્વામીની પ્રતિભાએ જાદુ કર્યું. લોકો સ્વામીને હાર પહેરાવવા પડાપડી કરવા લાગ્યા. એટલામાં સરકારના હજૂરી સેવકે આવીને સ્વામીને કહ્યું: “આપ વાડીમાં મંદિરે જાઓ તે પહેલા સરકારને મળવા આવો એવું શ્રીમંત સરકારે કહેવરાવ્યું છે.”

મુક્તાનંદ સ્વામી સંતમંડળ અને હરિભક્તો સાથે સયાજીરાવ સરકાર પાસે ગયા. સરકારે સ્વામીનું કૃલહારથી સન્માન કર્યું. પછી કહ્યું: “વેદાંતાચાર્યે ખરું કપટ કર્યું. આ વેદાંતાચાર્ય આવ્યો અને એણે જે રીતે લોકોમાં વાતો વહેતી કરી હતી, એથી અમને ઘણી ચિંતા થઈ હતી. પણ એની બધી વાતો પોકળ સાબિત થઈ, એ ઘણું ઉત્તમ થયું.”

એટલે સ્વામીએ કહ્યું: “ભગવાન શ્રીહરિએ મને ગઢપુરમાં જ કહ્યું હતું કે કોઈ પ્રકારનો શાસ્ત્રાર્થ થવાનો નથી અને વેદાંતાચાર્યનું કપટ ઉઘાડું થશે. લોકોને સાચી વાતની ખાતરી થાય એટલા માટે જ તમારે જવાનું છે. આજે સભામાં જે કંઈ ઘટના બની તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે, ‘હું આવો છું અને હું આમ કરીશ’ એવું અભિમાન માણસ કરે છે તે બધું નિરર્થક અને ખોટું છે. ભગવાનના હાથમાં દેવ-દાનવ-માનવ અને મુક્ત સૌ કોઈ રમકડાં જ છે. એ સર્વેની દોરી સર્વેશ્વર શ્રીહરિના હાથમાં રહેલી છે. એ જેમ ફેરવે છે અને નચાવે છે તેમ સર્વ કોઈ કરે છે અને નાચે છે. સર્વ ક્તાહિતાં એકમાત્ર ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણ વિના બીજું કોઈ જ નથી.”

“સ્વામી! એવી નિશ્ચયાત્મક બુદ્ધિ સદા રહે એવી કૃપા કરો.” સયાજીરાવ સરકારે કહ્યું. પોતાના રાજવીની એ વિનંતીમાં સૌ કોઈએ વિનમ્રભાવે સૂર પૂરાવ્યો.

“આપણે જેનો આશ્રય કરેલો છે તે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ પોતે જ છે એવો નિશ્ચય અને એવું સ્મરણ સદા રહે તો એવી બુદ્ધિ જરૂર કાયમ રહે છે.” મુક્તાનંદ સ્વામીએ કહ્યું. અને પછી મહારાજા તરફ જોઈને સ્વામી કહે: “સરકાર! રજા આપો તો કાલે અમે વડતાલ જઈએ.”

ત્યારે સયાજીરાવે કહ્યું: “સ્વામી! હમણાં થોડા દિવસો માટે અહીં રોકાઈ જાવ, એવી અમારી વિનંતી છે.”

મુક્તાનંદ સ્વામી કહે: “રાજન્! તમારો પ્રેમભાવ જોઈને અમને આનંદ થાય છે, પરંતુ શ્રીજીમહારાજે મને કહ્યું હતું કે, તમારે વધારે સમય વડોદરા રોકાવું નહિ પડે. એટલે એનો અર્થ એ થાય છે

કે કાર્ય પૂરું થાય એટલે અમારે તરત જ પાછા ફરવું જોઈએ.”

પછી મુક્તાનંદ સ્વામી અને સંતમંડળ તથા હરિભક્તો જે રીતે આવ્યા હતા તે જ રીતે કીર્તન ગાતા વાડીના મંદિરે જવા નીકળ્યા. શહેરમાં વાત પ્રસરી ગઈ કે વેદાંતાચાર્યનું કપટ બહાર પડી ગયું. સ્વામીની સાધુતાએ શાસ્ત્રચર્યામાં અદ્ભુત પ્રભાવ પાડ્યો. સ્વામીએ ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણનો દિગ્વિજય કર્યો. સ્વામી કીર્તન ગાતા રસ્તે નીકળ્યા એટલે સૌ ભાવથી દર્શન કરવા લાગ્યા. સ્વામી નીચી દૈષ્ટિ રાખી કીર્તન ગાતાં ગાતાં મંદિરે પહોંચી ગયા.

મુક્તાનંદ સ્વામીએ વડોદરાના દેવધરમાં ગોઠવેલી સભામાં દિગ્વિજય કર્યો અને વેદાંતાચાર્યે સભામાં માફી માંગી તે સમાચારનો પત્ર વડોદરાના હરિભક્તોએ મહારાજ ઉપર લખ્યો. નાથભક્તને તથા જુસાજીને તે પત્ર લઈને ગઢડા મોકલ્યા. બે દિવસે તેઓ ગઢપુર પહોંચ્યા. નાથભક્ત સીધા ભગવાન શ્રીહરિ પાસે ગયા. મહારાજને દંડવત્ કરી કહ્યું: “મહારાજ! મુક્તાનંદ સ્વામીએ વડોદરામાં યોજાયેલી સભામાં દિગ્વિજય કર્યો, સભા જીત્યા અને વેદાંતાચાર્યે જે ખોટી વાત વહેતી મૂકી હતી તે માટે તેને માફી માંગવી પડી.”

આ સમાચાર સાંભળી મહારાજ એકદમ ઊભા થઈ ગયા અને હર્ષભેર બોલ્યા: “શું કહો છો? સ્વામીએ સભા જીતી?” એમ કહી નાથભક્તને તથા જુસાજીને મહારાજ હર્ષભેર ભેટ્યા. પછી પૂછ્યું: “કાંઈ કાગળ આપ્યો છે?”

એટલે તરત જ જુસાજીએ પત્ર કાઢ્યો અને શ્રીજીમહારાજને આપ્યો. મહારાજે તે પત્ર શુક્રમુનિને આપ્યો અને કહ્યું: “વાંચો.”

‘પત્ર વંચાવ્યો શ્રીજીએ જ્યારે, સર્વ રાજી થયા જન ત્યારે; મહારાજે મુક્તાનંદ કેરી, કરી પોતે પ્રશંસા ઘણેરી.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૭/૭૩/૨)

પત્ર સાંભળી શ્રીજીમહારાજ અને સંતો-હરિભક્તો અત્યંત રાજી થયા. પછી નાથભક્તને પૂછ્યું: “તમો વડોદરાથી ક્યારે નીકળ્યા હતા?”

તેમણે કહ્યું: “મહારાજ! બે દિવસ પહેલા. ઉતાવળાં ઉતાવળાં થાક ખાધા સિવાય અહીં આવ્યા છીએ.”

એટલે મહારાજે કહ્યું: “ત્યારે તો બહુ થાકી ગયા હશો.” એમ કહીને ભગવાન શ્રીહરિએ મોટીબાને બોલાવ્યા. મોટીબા આવ્યા એટલે મહારાજે તેમને કહ્યું: “મોટીબા! તમે કાંઈ જાણ્યું?” મોટીબા કાંઈ સમજ્યા નહીં. એટલે મહારાજે કહ્યું: “મુક્તાનંદ સ્વામીએ વડોદરામાં સભામાં જીત કરી. આપણો દિગ્વિજય થયો.”

પછી બોલ્યા: “જુઓ, આ નાથભક્ત અને જુસાજી ઉતાવળાં ઉતાવળાં આવ્યા છે. વચ્ચે થાક પણ ખાધો નથી. માટે તેમને ગોળ અને ઘી ખવરાવો અને પછી ઊનું પાણી કરાવી સારી રીતે યોળીને નવરાવરાવો!”

પછી શ્રીજીમહારાજે ફરી કહ્યું: “મોટીબા! સૌને કહેજો કે મુક્તાનંદ સ્વામી સભા જીત્યા અને સ્વામિનારાયણ ભગવાન છે

“આપણે જેનો આશ્રય કરેલો છે તે સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પુરુષોત્તમ નારાયણ પોતે જ છે એવો નિશ્ચય અને એવું સ્મરણ સદા રહે તો એવી બુદ્ધિ જરૂર કાયમ રહે છે.”

એમ પ્રતિપાદન કર્યું.”

એટલે મોટીબાએ કહ્યું : “ભલે મહારાજ !” એમ કહીને ચાલવા માંડ્યાં.

ત્યારે મહારાજે તેમને ફરી બોલાવ્યાં : “મોટીબા ! સાંભળો, આ કાંઈ નાનીસૂની વાત નથી. તે તમે ‘ભલે’ કહીને ચાલવા માંડ્યા. આ તો સ્વામી વડોદરાની સભા જીત્યા એના હર્ષની વાત છે. માટે સાકર મંગાવો. આજે તો પોશે પોશે સૌને સાકર વહેંચવી છે.”

મોટીબા સમજી ગયા કે મહારાજ આજે બહુ આનંદમાં છે. તેમણે તરત જ કહ્યું : “ઓહો, મહારાજ ! આ તો ભારે દિગ્વિજય થયો કહેવાય. મુક્તાનંદ સ્વામીના આ વિજયમાં તો આખા સત્સંગનો દિગ્વિજય છે. હમણાં જ સાકર મંગાવું છું.”

મોટીબા ગયા અને સંતો આવવા લાગ્યા. ભગવાન શ્રીહરિ તેમને કહેતા જાય : “મુક્તાનંદ સ્વામીએ વડોદરાની સભામાં દિગ્વિજય કર્યો. વેદાંતાચાર્યને હરાવ્યો અને સ્વામિનારાયણ ભગવાન છે એવું પ્રતિપાદન કર્યું.”

તે સાંભળી સૌ સંતો રાજી થયા. શુક્રમુનિએ કહ્યું : “મહારાજ ! આપની સ્વામી ઉપર બહુ કૃપા છે તેથી આ થયું.”

મહારાજે કહ્યું : “હા, કૃપાના અધિકારી થયા તેથી જ કૃપા ઊતરે ને ! અને ત્યારે જ આવો દિગ્વિજય થાયને.”

પરંતુ મુક્તાનંદ સ્વામીની પ્રશંસા નિર્વિકલ્પાનંદ સ્વામી તથા હર્યાનંદ સ્વામી જીરવી ન શક્યા.

‘સુણી મુક્તમુનિની વડાઈ, આવી બે સાધુને અદેખાઈ; હરિયાનંદ એકનું નામ, નિર્વિકલ્પ બીજો તેહ ઠામ.

તેઓ બેયે એવું કહી દીધું, મોટું કામ એમાં તે શું કીધું;

તહાં અમને જો મોકલ્યા હોત, જીતી લેત એના શિષ્ય સોત.’

(શ્રીહરિલીલામૃત : ૭/૭૩)

મુક્તાનંદ સ્વામીની થતી પ્રશસ્તિ ન જીરવી શકવાથી નિર્વિકલ્પાનંદ તેમજ હર્યાનંદ મહારાજને કહ્યું : “એમાં મુક્તાનંદ સ્વામીએ શું મોટી ઘાડ મારી દીધી ? અમને મોકલ્યા હોત તો અમે પણ દિગ્વિજય કરીને આવત.”

ભગવાન શ્રીહરિને આ શબ્દો ન ગમ્યા. તેમાં ઈર્ષ્યાનો ભાવ ભારોભાર ભર્યો હતો. મુક્તાનંદ સ્વામી સત્સંગની મા સમાન હતા, સત્સંગની લાજની તેમને ખેવના હતી. મહારાજ પોતે પણ તેમને ગુરુ માનતા અને તેમની સર્વ પ્રકારે મર્યાદા રાખતા. તેમના પ્રત્યે આ સંતોને આવો ભાવ ! તેમના સમોવડિયા થવા આ સંતો પ્રયત્ન કરે છે ? આનંદ અને ઉલ્લાસના વાતાવરણમાં આ શબ્દોએ ઝેર રેડ્યું. ભગવાન શ્રીહરિના મુખ ઉપર ગ્લાનિ પ્રસરી ગઈ. શ્રીજીમહારાજે કહ્યું : “સત્સંગમાં એકબીજાની મર્યાદા ન સચવાય, અન્યની મોટપ સહન ન થઈ શકે, રાગ-દ્રેષના ભાવ હોય ત્યાં રહેવું વ્યર્થ છે. આ બંને સંતો માનની મૂર્તિ છે. સત્સંગમાં રહ્યા પણ જળકમળવત્

રહ્યા.” એટલું કહીને મહારાજે કહ્યું : “અમે હવે આ સત્સંગમાં રહીશું નહીં.” આમ કહી પોતાને ઉતારે પધાર્યા.

ભગવાન શ્રીહરિ નિર્વિકલ્પાનંદ અને હર્યાનંદ પ્રત્યે નારાજ થઈ ગયા. સત્સંગમાં કોઈની પણ મોટાઈ સહન ન થઈ શકે એ પ્રકારની ઈર્ષ્યા જો સંતમાં જ હોય તો તેવા સંત સત્સંગ સમાજનું શું ભલું કરી શકશે ? મહારાજે અક્ષરઓરડીમાંથી બહાર આવવાનું બંધ કરી દીધું.

એટલામાં નાથભક્ત અને જુસાજી મહારાજ પાસે આવ્યા અને દંડવત્ કરવા લાગ્યા. મહારાજ તેમને જોઈને પ્રસન્ન થઈ ગયા. પછી પૂછ્યું : “કેમ નાથ ભક્ત ! થાક ઊતર્યો ?”

તેમણે કહ્યું : “હા, મહારાજ ! આપની દયાથી થાક ઊતરી ગયો છે અને આજે અમે હવે વડોદરા જઈએ છીએ.”

ભગવાન શ્રીહરિ ઢોલિયા ઉપરથી એકદમ ઊભા થઈ ગયા અને તેમને બંનેને સારી રીતે ભેટ્યા. ખૂબ પ્રસન્નતા બતાવી. પછી અદ્ભુતાનંદ સ્વામીને કહ્યું : “સ્વામી ! સારો મજાનો કાગળ લાવો. ચરણારવિંદ પાડી આપવા છે અને સ્વામીને મોકલવા છે.”

તરત જ અદ્ભુતાનંદ સ્વામી કાગળ લઈ આવ્યા. પાણીમાં કેસર, ચંદન અને કુંકુનું મિશ્રણ કરીને થાળ પણ લઈ આવ્યા.

મહારાજે ઊભા ઊભા બસો ચરણારવિંદની જોડ પાડી આપી. પછી શુક્રમુનિએ કહ્યું : “મહારાજ ! આપ થાકી જશો.”

ત્યારે મહારાજે કહ્યું : “સ્વામી ! મુક્તાનંદ સ્વામીએ ભારે દિગ્વિજય કર્યો છે. આટલી વૃદ્ધ ઉંમરે, શરીરમાં ક્ષયરોગ હોવા છતાં કેટલો શ્રમ વેઠે છે અને આપણે આટલામાં થાકી જઈએ ?”

શ્રીજીમહારાજે અદ્ભુતાનંદ સ્વામીને બસો જોડ ચરણારવિંદ આપ્યાં અને કહ્યું : “તમો નાથભક્ત સાથે વડોદરા જાવ અને આ ચરણારવિંદ સ્વામીને આપજો અને કહેજો કે મહારાજ બહુ રાજી થયા છે અને તમને આ ચરણારવિંદ આપવા મને ખાસ મોકલ્યો છે.”

અદ્ભુતાનંદ સ્વામીએ ચરણારવિંદ માથે ચઢાવ્યાં અને કહ્યું : “ભલે મહારાજ !” એમ કહી તેમણે પણ મહારાજને દંડવત્ કર્યા. પછી નાથભક્ત અને જુસાજી સાથે તેઓ વડોદરા જવા રવાના થયા.

શ્રીજીમહારાજે કહ્યું : “સત્સંગમાં એકબીજાની મર્યાદા ન સચવાય, અન્યની મોટપ સહન ન થઈ શકે, રાગ-દ્રેષના ભાવ હોય ત્યાં રહેવું વ્યર્થ છે.”

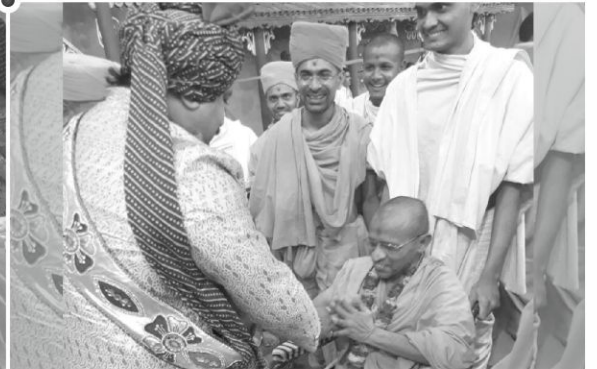
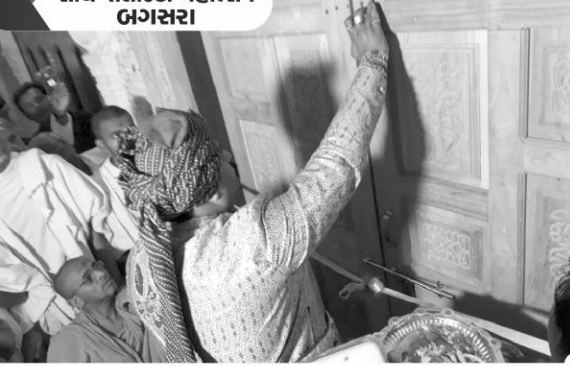
(નોંધ :- આ વડોદરામાં વેદાંતાચાર્ય સાથે શાસ્ત્રચર્ચામાં મુક્તાનંદ સ્વામીએ સંપ્રદાયની દિગ્વિજય કર્યો તેનો ઉલ્લેખ સવિસ્તારથી ‘શ્રીહરિલીલામૃતસાગર’ ગ્રંથના ૧૮માં પૂરમાં તેમજ ‘શ્રીહરિલીલામૃત’ ગ્રંથના ૯મા કળાશના વિશ્રામ ૭૨-૭૩માં છે.)

“સત્સંગ સમાચાર પત્રિકા”

સ્વામી ઘનશ્યામદાસજી તથા શા. સ્વામી સર્વમંગલદાસજી તથા સાધુ ધર્મવલ્લભદાસજી

સાઘં શતાબ્દી મહોત્સવ
બગસરા

બગસરા શહેરને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના દિવ્ય સાન્નિધ્યમાં પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી લક્ષ્મીપ્રસાદદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે ઉજવાયેલ શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો ‘સાઘં શતાબ્દી મહોત્સવ’ તથા નૂતન સંતઆશ્રમનો ‘ઉદ્ઘાટન મહોત્સવ.’

સત્સંગ સભા દેતડ

જૂનાગઢ પ્રદેશના દેતડ (તા. સાવરકુંડલા) ગામને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી યોજાયેલ સત્સંગ સભામાં દર્શન-અમૃતવાણીનો લાભ આપતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

વાર્ષિક પાટોત્સવ ભમ્મર

ગઢડા પ્રદેશના ભમ્મર ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં ઉજવાયેલ શ્રી સ્વા. મંદિરનો વાર્ષિક પાટોત્સવ તથા સત્સંગ સભા.

કથા પારાયણ વસો

વડતાલ પ્રદેશના વસો ગામને આંગણે યોજાયેલ કથાપારાયણમાં દર્શન-અમૃતવાણીનો લાભ આપતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

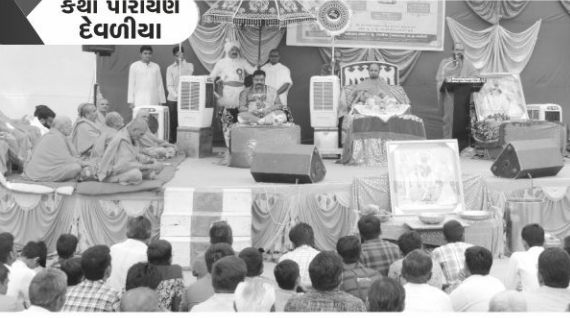
પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા વરાછા-સુરત

વરાછા-સુરતને આંગણે શ્રી કર્મનાથ મહાદેવજીના પુનઃ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા પ્રસંગે આરતી ઉતારતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

કથા પારાયણ દેવળીયા

ગઢડા પ્રદેશના દેવળીયા (ચક્કરગઢ) ગામને આંગણે યોજાયેલ કથાપારાયણમાં દર્શન-અમૃતવાણીનો લાભ આપતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

કથા પારાયણ ગઢડા

ગઢડાને આંગણે બોધાણી પરિવાર આયોજીત કથાપારાયણમાં દર્શન-અમૃતવાણીનો લાભ આપતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

કથા પારાયણ રબારીકા

ગઢડા પ્રદેશના રબારીકા (સિહોર) ગામને આંગણે યોજાયેલ કથાપારાયણમાં દર્શન-અમૃતવાણીનો લાભ આપતા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી.

વાર્ષિક પાટોત્સવ વાંશીયાળી

ગઢડા પ્રદેશના વાંશીયાળી (તા. સાવરકુંડલા) ગામને આંગણે પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં ઉજવાયેલ શ્રી સ્વા. મંદિરનો વાર્ષિક પાટોત્સવ તથા સત્સંગ સભા.

સત્સંગ સભા જામનગર

જામનગર શહેરને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી આગામી યુવા ઉત્કર્ષ મહોત્સવ-જૂનાગઢના ઉપલક્ષમાં પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલ સત્સંગ સભા.

કથા પારાયણ રાજકોટ

રાજકોટ શહેરને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી પૂ. સ્વામી શ્રી પૂર્ણસ્વરૂપદાસજીના વક્તાપદે યોજાયેલ ચમદંડ કથાપારાયણમાં પધારતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

સત્સંગ સભા રામોદ

જૂનાગઢ પ્રદેશના રામોદ ગામને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી આગામી યુવા ઉત્કર્ષ મહોત્સવ-જૂનાગઢના ઉપલક્ષમાં પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલ સત્સંગ સભા.

સત્સંગ સભા જેતપુર

જેતપુર શહેરને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી આગામી યુવા ઉત્કર્ષ મહોત્સવ-જૂનાગઢના ઉપલક્ષમાં પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલ સત્સંગ સભા.

સત્સંગ સભા રામપર-તોરી

જૂનાગઢ પ્રદેશના રામપર-તોરી ગામને આંગણે આગામી યુવા ઉત્કર્ષ મહોત્સવ-જૂનાગઢના ઉપલક્ષમાં પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલ સત્સંગ સભા.

કથા પારાયણ ખીરસરા

જૂનાગઢ પ્રદેશના ખીરસરા ગામને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી પૂ. સ્વામી શ્રી વિવેકસ્વરૂપદાસજીના વક્તાપદે યોજાયેલ કથાપારાયણમાં પધારતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

વાર્ષિક પાટોત્સવ યોગીચોક-સુરત

સીમાડા-યોગીચોકને આંગણે પ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે ઉજવાયેલ શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો વાર્ષિક પાટોત્સવ તથા સત્સંગ સભા

શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા
બરફટાણા

બરફટાણા (તા. રાજુલા)ને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના આશીર્વાદથી શ્રી મનસુખભાઈ તથા ઝવેરભાઈ પરસોતમભાઈ હિરપરા પરિવાર દ્વારા આયોજીત પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના વક્તાપદે યોજાયેલ 'શ્રી સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ.'

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ્ ॥

પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી
પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિષ્યાચાર્ય લાલજી શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના દિવ્ય સાનિધ્યમાં હેરો-લંડનને આંગણે

શ્રી સ્વામિનારાયણ મહોત્સવ

અંતર્ગત

॥ શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન ॥

કથા પારાયણ

:: અધ્યક્ષશ્રી ::
પ.પૂ. ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય
શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

:: ઉપાધ્યક્ષશ્રી ::
પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિષ્યાચાર્ય
શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી

વક્તા : પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

કથા પ્રારંભ : તા. ૨૪-૭-૨૦૧૭ સોમવાર

કથા સમય : ૫.૦૦ PM to ૮.૦૦ PM

આયોજક : ધર્મકુળ આશ્રિત શ્રી સ્વામિનારાયણ આજ્ઞા- ઉપાસના સત્સંગ મંડળ - ગુ.કે.

કથા વિરામ : તા. ૩૦-૭-૨૦૧૭ રવિવાર

Place : 'Byton Hall' Harrow Leisure Center, Christchurch Avenue, Harrow - HA3 5BD

સત્સંગ વિચરણ
યુ.કે.

૧-૨. હેરોલ્ડનને આંગણે પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીની ઉપસ્થિતિમાં યોજાયેલ સત્સંગ સભા . ૪. ભગવાન શ્રીહરિએ સરમાલ્કમ સાહેબને આપેલ શિક્ષાપત્રીના દર્શન કરતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી તથા સંતો-હરિભક્તો. ૫-૬. ઓલડહામ શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરના દર્શનાર્થે તથા પ.ભ. શ્રી દિનેશભાઈ ચોથાણીના નિવાસસ્થાને સત્સંગ સભા. ૭. બોલ્ટન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરમાં ઠાકોરજીની આરતી ઉતારતા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રી.

॥ શ્રી સ્વામિનારાયણો વિજયતેતરામ ॥

વડતાલ પીઠાધિપતિ પ.પૂ. સનાતન ધ.ધુ. ૧૦૦૮ શ્રી આચાર્ય શ્રી અજેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિઆચાર્ય શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના અધ્યક્ષપદે સરદારને આંગણે બાવીસમી

શ્રી સ્વામિનારાયણ સત્સંગ છાવણી

તા. ૧૬ થી ૨૫ નવેમ્બર - ૨૦૧૭
(વાઘબારસ થી લાભપાંચમ)

પ્રયોજક
પૂ. સ. ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજી

સ્થળ :- 'શ્રી સ્વામિનારાયણ બાગ' શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિર, સરદાર

|| Shree Swaminarayan Vijaytetram ||

With the divine blessings of Lord Shree Swaminarayan and agnya of H.H. 1008 Acharya Shree Ajendraprasadji Maharaj & in the presence of H.H. 108 Bhavi Acharya Shree Nrigendraprasadji Maharaj (Vadtal)

Shree Swaminarayan Hindu Temple ~ New Jersey

Murti Pratishtha Mahotsav

Under Shree Laxminarayan Dev Gadi - Vadtal

June 3rd to 11th, 2017

मूर्ति प्रतिष्ठा

2017

Shreemad Satsangijivan Katha

Orators

Pu. Kothari Shastri Swami Shree Ghanshyamvallabhdasji - Gadhpur
Pu. Sadguru Swami Shree Nityaswarupdasji - Sardhar

Live Webcast & More Info : www.svg.org

Organize By : Shree Swaminarayan Agnya Upasana Satsang Mandal - New Jersey

Venue :- Shree Swaminarayan Hindu Temple, 329 Culver Road Monmouth Junction NJ - 08852 Ph: 732-930-1008

P.P.D.D. 1008 Shree Acharya
Shree Ajendraprasadji Maharaj

P.P. 108 Shree Bhavi Acharya
Shree Nrigendraprasadji Maharaj

|| Shree Swaminarayan Vijaytetram ||

Shreemad Bhagwat Katha

(With Melodious Music & Kirtan)

-: Orator :-

Sadguru Swami Shree Nityaswarupdasji - Vadtal

-: Date :-

July 10th - 16th 2017

:: Katha Time ::

5.30 Pm to 8.30 Pm

Place : Tarneit, Melbourne

watch Live
www.sardharkatha.com

-: आयोजक :-

धर्मकुण आश्रित श्री स्वामिनारायण सत्संग मंडल - ओस्ट्रेलिया

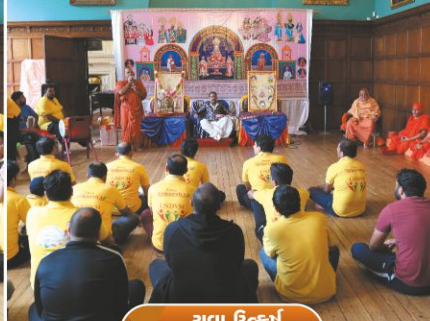
Note :- Mahaprasad will be served Daily after KATHA.

LIVE ▼

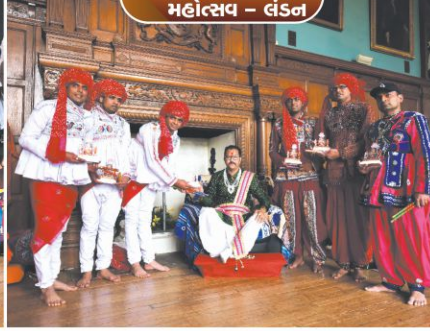
दृश्या
लक्ष्मी
www.lakshmya.tv

-: For More Information Please Contact :-

Rakeshbhai - 0425179799, Harikrushnabhai - 0426604623, Sunilbhai - 0433557320, Dharmeshbhai - 0430391777

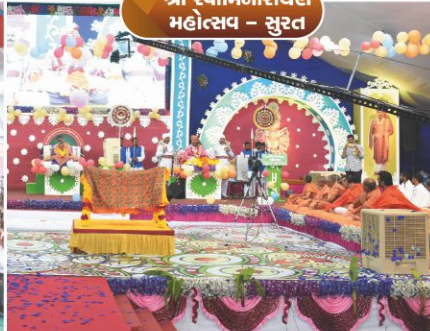
યુવા ઉત્કર્ષ
મહોત્સવ - લંડન

હેરો-લંડનમાં પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ પ.પૂ. ૧૦૮ શ્રી ભાવિઆચાર્ય શ્રી નૃગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં તથા પ.પૂ. નાનાલાલજી મહારાજશ્રીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે અખિલ ભારતીય શ્રી લક્ષ્મીનારાયણ યુવક મંડળ દ્વારા યોજાયેલ 'યુવા ઉત્કર્ષ મહોત્સવ' (તા. ૨૮ થી ૧-૫-૨૦૧૭)

શ્રી સ્વામિનારાયણ
મહોત્સવ - સુરત

સર્વાવતારી ભગવાન શ્રી સ્વામિનારાયણના પુનિત પદારવિંદથી પાવન થયેલ સુરત શહેરને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના રૂડા આશીર્વાદથી તથા પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રી સહિત ધર્મકુળ પરિવારની પ્રેરક ઉપસ્થિતિમાં શ્રીજીમંદિરના ૧૬મા વાર્ષિક પાટોત્સવ પ્રસંગે ઉજવાયેલ 'શ્રી સ્વામિનારાયણ મહોત્સવ' અંતર્ગત પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી વિવેકસ્વરૂપદાસજીના વક્તાપદે યોજાયેલ 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૨ થી ૧૦-૫-૧૭)

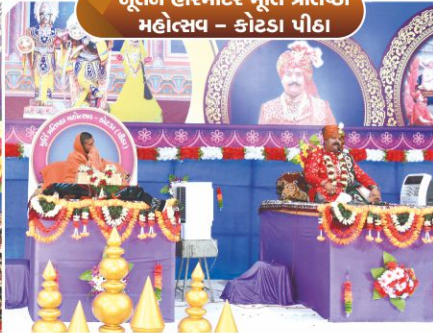
નૂતન હરિમંદિર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
મહોત્સવ - કોટડા સાંગાણી

જૂનાગઢ પ્રદેશના કોટડા સાંગાણી (જી. રાજકોટ) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૨ થી ૭-૫-૨૦૧૭)

નૂતન હરિમંદિર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
મહોત્સવ - કોટડા પીઠા

ગઢડા પ્રદેશના કોટડા પીઠા (તા. બાબરા) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૧ થી ૭-૫-૨૦૧૭)

નૂતન હરિમંદિર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
મહોત્સવ - નાળિયેલી મોલી

જૂનાગઢ પ્રદેશના નાળિયેલી મોલી (તા. ઉના) ગામને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૨૭ થી ૩-૫-૨૦૧૭)

નૂતન હરિમંદિર મૂર્તિ પ્રતિષ્ઠા
મહોત્સવ - પાલીતાણા

ગઢડા પ્રદેશના પાલીતાણા શહેરને આંગણે પ.પૂ. ધ.ધુ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. લાલજી મહારાજશ્રીના સાન્નિધ્યમાં સરધારનિવાસી પૂ. સ.ગુ. સ્વામી શ્રી નિત્યસ્વરૂપદાસજીના માર્ગદર્શન પ્રમાણે તૈયાર થયેલ નૂતન શ્રી સ્વામિનારાયણ મંદિરનો ઉજવાયેલ 'મૂર્તિ પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા મહોત્સવ' તથા 'શ્રીમદ્ સત્સંગિજીવન કથા પારાયણ' (તા. ૨૭ થી ૧-૫-૨૦૧૭)

વડોદરા શહેરને આંગણે શ્રી સ્વામિનારાયણ સંપ્રદાય દ્વારા પ.પૂ. ધ.પૂ. આચાર્ય મહારાજશ્રીના આશીર્વાદ સહ આજ્ઞાથી પ.પૂ. ભાવિઆચાર્ય શ્રી નુગેન્દ્રપ્રસાદજી મહારાજશ્રી તથા પ.પૂ. શ્રી પ્રજાજીકુમારજી મહોદયશ્રીના દિવ્ય સાનિધ્યમાં યોજાયેલ ગૌરવવંતા ગુજરાતની વિધિવિધ પ્રતિભાનો ચતુર્થ 'રત્નાકર સન્માન સમારોહ' (તા. ૨૦-૫-૧૬)

Swaminarayan Chintan, Publisher, Printer, Owner, editor :- SWAMI PATITPAVANDASJI, Place of Publication :- Shree Swaminarayan Mandir, At : SARDHAR, Ta. & Dist. Rajkot (GJ) - 360025.
Printing press with complete address : SHREEJI ART, GF-12, ASHIRVAD SHOPPING CENTER, ASHRAM ROAD, PALDI AHMEDABAD, (GJ) - 380007